

Управління освіти і науки
Чернігівської обласної державної адміністрації

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

Ніжинський обласний педагогічний ліцей
Чернігівської обласної ради

ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ

Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції
(м. Ніжин, 21 листопада 2014 р.)

Частина I

Ніжин
2014

УДК 342.7(063)

ББК 67.91 я 4

П68

Рекомендовано Вченою радою
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
(НДУ ім. М. Гоголя)
Протокол №5 від 25.12.2014 р.

Редакційна колегія:

Л.М. Мицик – кандидат історичних наук, доцент, декан історико-юридичного факультету Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя;

О.В. Желіба – кандидат політичних наук, завідувач кафедри права та методики викладання історико-правознавчих дисциплін Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя;

І.А. Городецька – кандидат юридичних наук, доцент кафедри права та методики викладання історико-правознавчих дисциплін Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя;

О.С. Дудченко – кандидат юридичних наук, доцент кафедри права та методики викладання історико-правознавчих дисциплін Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя.

Права та обов'язки людини і громадянина в Україні : матеріали III Все-
П 68 української науково-практичної конференції, м. Ніжин, 21 листопада 2014 р.
– Частина I. – Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2014. – 97 с.

У збірнику містяться матеріали наукових праць учених, студентів вищих навчальних закладів, присвячені дослідженню проблем забезпечення прав людини в національному законодавстві.

Розрахований на студентів, аспірантів, викладачів, науковців, практикуючих юристів.

*Матеріали друкуються в авторській редакції мовами оригіналів.
За виклад, зміст і достовірність матеріалів відповідальні автори.*

УДК 342.7(063)

ББК 67.91 я 4

© Автори, 2014

© НДУ ім. М. Гоголя, 2014

ЗМІСТ

Баленко В.Ю. Деякі аспекти правового захисту діяльності журналістів в Україні.....	5
Бахмат В.С., Боберська К.Г. Нормативно-правове забезпечення захисту прав споживачів у сфері надання готельних послуг	8
Бутурлим Т.І. Взаємозв'язок правового й гендерного виховання в процесі вивчення драматичної поеми Івана Кочерги "Свіччине весілля".....	11
Гладкий С.О. Посткласична "картина світу" як об'єкт і засіб правового самопізнання.....	15
Гордієнко Т.В. Підготовка майбутнього вчителя початкової школи до громадянського виховання молодших школярів	18
Демченко Н.М. Основні категорії громадянськості	20
Дудченко О.С. Принципи діяльності Народного комісаріату внутрішніх справ УСРР в 1920–1930-х рр.....	24
Зіньова Н.К. Охорона прав неповнолітніх працівників.....	27
Зіньова О.С. Правове регулювання робочого часу і часу відпочинку.....	29
Кириленко С.О. Посилення боротьби з норманізмом у радянській історичній науці напередодні та підчас Великої Вітчизняної Війни.....	31
Клунко Р.Ю. Стан наукового дослідження проблеми підготовки педагогічних кадрів до формування правової культури учнів загальноосвітніх шкіл України у другій половині ХХ – на початку ХХІ століття	35
Колінько О.О. Право особи на відчуття захищеності.....	37
Кресан А.О. Формування громадянської компетентності учнів на уроках історії та правознавства	40
Кресан Ж.В. Формування хронологічної компетентності учнів 5–7 класів на уроках історії.....	43
Крупенко О.В. Правові умови розвитку фабрично-заводської промисловості на лівобережній Україні в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.	47
Лаврик Г.В. Теоретико-правові засади забезпечення права особи на зайняття підприємницькою діяльністю в Україні.....	50
Марінець В.О. Становлення та розвиток ідеї гарантій прав і свобод людини та громадянина в теоретико-правовій думці України	53
Матвієнко К.О. Науковий та життєвий шлях академіка Петра Петровича Михайленка.....	56
Мушенко В.В. Формування та перспективи інституту банкрутства суб'єктів аграрного товаровиробництва України.....	59

Найда І.В. Нормативно-правове регулювання соціального статусу учасників Антитерористичної Операції.....	62
Сало В.А. Конституція УРСР 1937 року: суперечності та невідповідності.....	65
Самаріна С.І. Роль шкільної документації у процесі формування правової поведінки учнів (історико-педагогічного досвід її половини ХІХ – початку ХХ ст.).....	69
Сорока К.В. Відтворення гарантій прав і свобод людини та громадянина в Україні.....	71
Сорока Л.В. Роль школи у формуванні антинаркотичної політики.....	74
Страшко Є.М. "Суд вулиці" у регіональній системі державного управління на Чернігівщині у пореформену добу (1864 р. – друга половина ХІХ ст.).....	76
Стрілець В.В. Перші заходи Полтавського губернського революційного комітету з відновлення радянської влади на рубежі 1919–1920 рр.....	86
Терела Г.В. Принципи нагляду і контролю за додержанням трудового законодавства: історичний екскурс.....	89
Харченко Т.О. Міжнародно-правове регулювання окремих аспектів громадянства.....	92

Баленко В.Ю., студентка I курсу
факультету журналістики
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: Сергійчук В.І., доктор історичних наук, професор
кафедри давньої та нової історії України Київського національного
університету імені Тараса Шевченка.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ДІЯЛЬНОСТІ ЖУРНАЛІСТІВ В УКРАЇНІ

У грудні минулого року генеральна Асамблея ООН ухвалила першу в історії резолюцію з безпеки журналістів і проблем безкарності, у якій "засудила усі напади й прояви насильства проти журналістів та інших медійників, а саме: тортури, вбивства без судових вироків, примусові зникнення та свавільні арешти у конфліктних і безконфліктних ситуаціях" [3]. Приводом для активних дій з захисту прав працівників засобів масової інформації стала доповідь ЮНЕСКО, де наголошувалось що у період 2006–2013 років з майже 600 справ загиблих журналістів було розкрито лише 10 відсотків.

Елізабет Уїтчел – співавтор доповіді та консультант СРІ у глобальній компанії проти безкарності наголосила, що "нерозкриті убивства журналістів є однією з найбільших загроз для свободи преси сьогодні", оскільки переважна більшість загиблих висвітлювали різноманітні аспекти політичного життя та військового протистояння, розкривали проблеми корупції і злочинності, викривали випадки порушення прав людини [2].

1 листопада 2014 року напередодні першого встановленого ООН Міжнародного дня боротьби з безкарністю за злочини проти журналістів було оголошено доповідь Комітету захисту журналістів. У документі зазначено, що за останні 10 років правоохоронні органи різних країн світу не змогли або не мали політичної волі для розслідування вбивств 370 журналістів, які виконували свою роботу. Найбільш небезпечними державами для медійників згідно даних Комітету визнали Ірак, Сомалі, Філіппіни, Мексику, Росію і Сирію. Проте незважаючи на те, що Україна не потрапила до переліку, означена проблема є актуальною і для нашої країни. Так, Інститутом масової інформації України зазначено, що з 21 листопада 2013 по 03 лютого 2014 року під час або в результаті виконання професійних обов'язків зафіксовано 136 випадки поранень медійників або пошкоджень їх техніки. Водночас за даними Інституту на 24 лютого 2014 року кількість випадків фізичної агресії щодо журналістів зросла щонайменше до 206.

Необхідно відзначити, що лише за період масових акцій протесту в межах Революції Гідності з 21 листопада 2014 по 12 березня 2014 року слідчими органами внутрішніх справ України було розпочато досудове розслідування у 72 кримінальних провадженнях за фактами вчинення протиправних дій стосовно працівників засобів масової інформації. Серед них: 26 – за статтею 171 ККУ ("Перешкоджання законній професійній діяльності журналістів"), 9 –

за статтею 125 ("Умисне легке тілесне ушкодження"), 7 – за статтею 194 ("Умисне знищення або ушкодження майна"), 5 – за статтею 185 ("Крадіжка"), 4 – за статтею 186 ("Грабіж"), по 3 – за статтями 115 ("Умисне вбивство") та 341 ("Захоплення державних або громадських будівель чи споруд"), 2 – за статтею 187 ("Розбій"), по 1 – за статтями 129 ("Погроза вбивством") та 259 ("Завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності") [1].

Правові засади діяльності журналістів України визначені Конституцією, законами України "Про інформацію", "Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні", "Про інформаційні агентства", "Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації", "Про телебачення і радіомовлення", "Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів" та іншими нормативно-правовими актами. Насамперед, це – укази Президента України, постанови Верховної Ради та Кабінету Міністрів України, Кримінальний кодекс України тощо.

Так, статтею 34 Конституції України кожному громадянину України незалежно від його професії гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Відповідно кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб на свій вибір. Також, частиною третьою статті 15 Конституції України встановлено, що цензура в Україні заборонена.

Важливе значення щодо забезпечення діяльності журналістів на сучасному етапі має також Закон України від 13 січня 2011 року № 2938 "Про внесення змін до Закону України "Про інформацію", що набрав чинності 10 травня 2011 року, яким Закон України "Про інформацію" викладено в новій редакції. Відповідно до статті 24 вказаного Закону забороняється цензура, яка розглядається, як спрямована вимога, зокрема, до журналіста, засобу масової інформації, його засновника (співзасновника), видавця, керівника, розповсюджувача, яка передбачає узгодження інформації про її поширення або накладення заборони чи перешкоджання в будь-якій іншій формі тиражуванню або поширенню інформації. Водночас ця заборона не поширюється на випадки, коли попереднє узгодження інформації здійснюється на підставі закону, а також у разі накладення судом заборони на поширення інформації.

Також забороняються втручання у професійну діяльність журналістів, контроль за змістом поширюваної інформації, зокрема з метою поширення чи непоширення певної інформації, замовчування суспільно необхідної інформації, накладення заборони на висвітлення окремих тем, показ окремих осіб або поширення інформації про них, заборони критикувати суб'єкти владних повноважень, крім випадків, встановлених законом, договором між засновником (власником) і трудовим колективом, редакційним статутом.

Умисне перешкоджання законній професійній діяльності журналістів та/або переслідування журналіста за виконання професійних обов'язків, за критику тягне за собою відповідальність згідно статті 171 Кримінального кодексу України.

Статтею 17 Закону України "Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів" встановлено відповідальність за посягання на життя і здоров'я журналіста, інші дії проти нього та відповідальність журналіста за завдану ним моральну (немайнову) шкоду. Водночас службова діяльність журналіста не може бути підставою для його арешту, затримання, а також вилучення зібраних, опрацьованих, підготовлених ним матеріалів та технічних засобів, якими він користується у своїй роботі.

Умислом журналіста та/або службової особи засобу масової інформації є таке їх/її ставлення до поширення інформації, коли журналіст та/або службова особа засобу масової інформації усвідомлювали недостовірність інформації та передбачали її суспільно небезпечні наслідки.

До сфери професійної діяльності журналіста Закон України "Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні" включає збирання, створення, редагування, підготовку інформації до друку та видання друкованих засобів масової інформації з метою її поширення серед читачів. Належність журналіста до відповідного засобу масової інформації підтверджується редакційним посвідченням чи іншим документом, виданим йому редакцією цього друкованого засобу масової інформації. Права та обов'язки журналіста встановлені статтею 26 зазначеного Закону.

Законом України "Про інформацію" закріплено гарантії діяльності засобів масової інформації та журналістів, оскільки професія зобов'язує журналіста першим опинитися в гуштині подій, осягати глибинний зміст явищ, причини і наслідки і витлумачувати їх для загалу. Тому під час виконання професійних обов'язків журналіст має право здійснювати письмові, аудіо- та відеозаписи із застосуванням необхідних технічних засобів, за винятком випадків, передбачених законом. Також журналіст має право не розкривати джерело інформації або інформацію, яка дозволяє встановити джерела інформації, крім випадків, коли його зобов'язано до цього рішенням суду на основі закону.

Акредитація журналіста, будь-якого працівника засобу масової інформації здійснюється безоплатно на підставі його заяви або подання засобу масової інформації. Усі дії, пов'язані з акредитацією, ґрунтуються на принципах відкритості, рівності, справедливості з метою забезпечення права громадськості на одержання інформації через засоби масової інформації. Орган, при якому акредитовано працівників засобів масової інформації, зобов'язаний сприяти провадженню ними професійної діяльності; завчасно сповіщати їх про місце і час проведення сесій, засідань, нарад, брифінгів та інших публічних заходів; надавати їм інформацію, призначену для засобів масової інформації; а також сприяти створенню умов для здійснення запису і передачі інформації, проведення інтерв'ю, отримання коментарів посадових осіб [4].

Проаналізувавши чинне законодавство України, можна дійти висновку, що на сьогодні значна увага приділена гарантіям професійної діяльності журналістів. Докладається багато зусиль на вирішення питань щодо встановлення відповідальності за порушення прав та свобод журналістів, перешкоджання їх професійній діяльності, переслідування журналіста у зв'язку

з його професійною діяльністю, здійснення цензури тощо. Проте наведені Інститутом масової інформації факти свідчать про недостатність практичних кроків держави з реалізації правового захисту діяльності медіавників.

Список використаної літератури:

1. За час масових протестів відкрито 72 кримінальних провадження щодо нападів на журналістів – МВС [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL : <http://pravo.mediasapiens.ua/2014/03/27/za-chas-masovyh-protestiv-vidkryto-72-kryminalnyh-provadhennyua-schodo-napadiv-na-zhurnalistiv-mvs/>. – Назва з екрана.
2. 90% убивць журналістів залишаються непокараними – доповідь СРІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL : <http://osvita.mediasapiens.ua/material/35863>. – Назва з екрана.
3. IFEX започаткувала кампанію боротьби з безкарністю за злочини проти журналістів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL : <http://osvita.mediasapiens.ua/material/35832>. – Назва з екрана.
4. Правові засади діяльності журналістів в Україні (роз'яснення Міністерства юстиції України від 04.10.2011) Режим доступу : URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n0062323-11>. – Назва з екрана.
5. Приступенко Т.О. Деякі аспекти правового регулювання засобів масової інформації України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL : <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1246>. – Назва з екрана.

Бахмат В.С.,
студентка групи ГРС-71м
ВНЗ Укоопспілки "Полтавський університет економіки і торгівлі"
Боберська К.Г.,
старший викладач кафедри правознавства
ВНЗ Укоопспілки "Полтавський університет економіки і торгівлі"

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ У СФЕРІ НАДАННЯ ГОТЕЛЬНИХ ПОСЛУГ

В Україні станом на 2013 р. кількість колективних засобів розміщення (готелів та аналогічних засобів розміщування тощо) становила 6411 одиниць (2012 р. – 6041), кількість іноземних громадян, які відвідали Україну у 2013 р. дорівнювала 24,671,227 осіб (2012 р. – 23,012,823) [1]. Ці дані Державної служби статистики України підтверджують той факт, що в нашій державі прогресивно розвивається готельна сфера. Це пов'язано як з розвитком туристичної діяльності, так і з розширенням та збільшенням суб'єктів підприємницької діяльності, інтенсивної комунікаційної діяльності юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців, які використовують готелі для здійснення господарської діяльності тощо.

Наміри України щодо інтеграції з Європейським Союзом зобов'язують країну адаптувати свою систему нормативно-правового забезпечення діяльності з надання готельних послуг до міжнародних та європейських стандартів якості. У цей час у практичній діяльності з'явилася тенденція розробки показників якості готельних послуг. Набрали чинності національні стандарти України, якими встановлюються загальні вимоги до засобів розміщення, вимоги до готелів та аналогічних засобів розміщення певної категорії, які надають послуги з тимчасового розміщення, а також встановлені терміни, обов'язкові для вживання в усіх видах нормативних документів, що стосуються сертифікації таких послуг. Разом з тим наявна нормативно-правова база потребує подальшого вдосконалення для успішного входження в європейський економічний простір.

У минулому на законодавчому рівні діяльність готелів регулювалася нормами житлового права, але їх правове положення було особливим. Цільовим призначенням готелів вважалося забезпечення розміщення осіб, які тимчасово приїхали в населений пункт у зв'язку з службовим відрядженням чи по особистим справам. Надання номерів та ліжок у готелях для довготривалого розміщення було заборонено. Виселення із готелів провадилося в адміністративному порядку. В Україні до 1996 р. діяли правила користування та внутрішнього розпорядку в готельних підприємствах системи Держкомтуризму СРСР, які були затверджені наказом Держкомітетом СРСР по іноземному туризму від 11.06.1987 р. № 146. І тільки 10.09.1996 р. наказом Державного комітету України по житлово-комунальному господарству та Державного комітету України по туризму від №77/44 були затверджені Правила користування готелями та надання готельних послуг в Україні [5].

Деякі проблеми нормативно-правового регулювання стосуються термінологічної невизначеності. Так, наприклад, на думку Ю. Коросташивець Закон України "Про захист прав споживачів" від 12.05.1991 р. № 1023-ХІІ не виділяє окремо такого виду продукції, як "туристичні послуги", "готельні послуги", і надавачів таких послуг, проте Закон України "Про туризм" весь пронизаний вимогами щодо дотримання прав споживачів, а його ст.20 безпосередньо встановлює, що якість туристичних послуг має відповідати умовам договору на туристичне обслуговування, порядок і способи захисту порушених прав туристів визначаються Законом України "Про захист прав споживачів" від 12.05.1991 р. № 1023-ХІІ [3].

Все більшою проблемою вітчизняного законодавства стає захист прав споживачів у сфері надання готельних послуг. У частині 4 ст. 42 Конституції України держава фіксує свій обов'язок захищати права споживачів шляхом контролю за якістю та безпекою продукції усіх видів послуг та робіт. З точки зору послідовності застосування інструментів законодавчої техніки, на думку В.Тация, О.Петришина, Ю.Барабаша та ін., законодавцю в цьому випадку у даній статті Конституції України також було б доцільно вказати на правові наслідки завдання шкоди споживачам та зробити відсилання до спеціального поточного законодавства [2].

В першу чергу якість послуг у готелях України регулюють правова та нормативна бази. Правову базу складають Закони України "Про захист прав споживачів" від 12.05.1991 р. № 1023-ХІІ, "Про туризм" від 15.09.1995 р. № 324/95-ВР, "Про підтвердження відповідності" від 17.05.2001 р. № 2406-ІІІ, Декрет Кабінету Міністрів України "Про стандартизацію і сертифікацію" від 10.05.1993 р. № 46-93 та ін. До нормативної бази в Україні, згідно якої також регулюється якість туристичних послуг, належать національні стандарти України: ДСТУ 4268:2003 "Послуги туристичні. Засоби розміщування. Загальні вимоги", ДСТУ 4269:2003 "Послуги туристичні. Класифікація готелів", ДСТУ 4527:2006 "Послуги туристичні. Засоби розміщення. Терміни та визначення".

Відповідно до міжнародних угод, укладених Україною з іншими державами-учасниками СНД, окрім вище перелічених нормативних документів із стандартизації як нормативні можуть застосовуватися міждержавні стандарти (ГОСТ), обов'язкові для держав-учасників СНД. Одним із таких стандартів є Міждержавний стандарт ГОСТ 28681.3-95 "Вимоги щодо забезпечення безпеки туристів і екскурсантів". Цим стандартом установлені вимоги до туристичних та екскурсійних послуг, які забезпечують безпеку життя і здоров'я туристів та екскурсантів, методи їх контролю [6].

Також особливої уваги заслуговує "Перелік продукції, що підлягає обов'язковій сертифікації в Україні", затверджений Наказом Державного комітету стандартизації, метрології та сертифікації України від 30.08.2001 р. До цього переліку належать готельні послуги та послуги харчування, які надають суб'єкти туристичної діяльності. Готельні послуги – це послуги готелів із ресторанами й окремо без ресторанів, стосовно котрих визначені ідентичні вимоги. Стосовно готельної індустрії конкретнішим є Декрет Кабінету Міністрів України "Про стандартизацію і сертифікацію", що діє з 10.05.1993 р., зі змінами і доповненнями, внесеними 03.02.2004 р. Він визначає правові й економічні основи систем стандартизації та сертифікації, встановлює організаційні форми їхнього функціонування [4].

Отже, незважаючи на широкий перелік нормативно-правового регулювання, рівень надання обслуговування, а разом з тим захист прав споживачів, у вітчизняних готельних підприємствах залишається доволі низьким за якістю. Це можна пояснити застарілою матеріально-технічною базою готелів і необхідністю коштів на її поновлення та поповнення. Недостатній фаховий рівень і керівництва, обслуговуючого персоналу, недосконалість технічного забезпечення підприємств – також вагомі проблеми підвищення якості готельних послуг. Розв'язання цих питань повинне базуватися на нормативно-правовому покращенні системи оцінки та контролю якості обслуговування та створення дієвого механізму регулювання цін на послуги готелів України, а також загальної уніфікації законодавства у готельній сфері та подолання термінологічних розбіжностей.

Список використаної літератури:

1. Державна служба статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>. – Назва з екрану.
2. Конституція України. Науково-практичний коментар / ред.кол.: В.Я.Таций (голова редкол.), О.В. Петришин (відп. секретар), Ю.Г. Барабаш та ін.; Нац. акад. прав. наук України. – 2-ге вид., перероб. і допов. – Х.: Право, 2011. – 1128 с.
3. Коросташивець Ю. Захист прав споживачів готельних послуг / Ю. Коросташивець // Юридичний вісник. – 2013. – № 1. – С.155-160.
4. Мальська М. П., Пандяк І. Г. Готельний бізнес: теорія та практика. Підручник. 2-ге вид. перероб. та доп. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 472 с.
5. Федорченко Н.В. Цивільно-правові проблеми надання готельних послуг / Н.В.Федорченко // Часопис Київського університету права. – 2010. – № 4. – С.169-174.
6. Шульга Р.Р. Засоби державно-правового регулювання якості надання туристичних послуг / Р.Р.Шульга // Форум права. – 2014. – № 1. – С. 532–536 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index_2014_1_93.pdf. – Назва з екрану.

Бутурлим Т.І., кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін ВП НУБіП України "Ніжинський агротехнічний інститут"; учитель української мови та літератури Ніжинського обласного педагогічного ліцею Чернігівської обласної ради

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПРАВОВОГО Й ГЕНДЕРНОГО ВИХОВАННЯ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ДРАМАТИЧНОЇ ПОЕМИ ІВАНА КОЧЕРГИ "СВІЧЧИНЕ ВЕСІЛЛЯ"

Рівноправність чоловіка та жінки – загальновизнаний принцип міжнародного й національного права. Про рівність прав і можливостей чоловіка та жінки, неприйняття дискримінації за ознакою статі, виховання й пропаганду культури гендерної рівності йдеться в Загальній декларації прав людини (1948 р.), Міжнародному пакті ООН про громадянські і політичні права (1966 р.), Міжнародному пакті ООН про економічні, соціальні і культурні права (1966 р.), Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (1979 р.), Конституції України (статті 24, 51), Декларації тисячоліття ООН (2000 р.), Законі України "Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків" (2005 р., 2012 р., 2013 р.) тощо.

При вивченні текстів, що містять інтолерантні варіанти взаємин чоловіка та жінки, важливо сформувані в старшокласників **ненасильницьку модель поведінки, підготувати їх до побудови майбутньої сім'ї на засадах рівності чоловіка та жінки, свободи, справедливості, співробітництва.**

Можна виокремити характері *особливості виховання ненасильницької моделі поведінки учнів 10-11 класів*:

- формування неприйняття насильства в сімейній, політичній, соціальній, релігійній, культурній, трудовій, освітній сферах;
- виховання усвідомлення деструктивності гендерної нерівності, насильства;
- формування відповідальності за порушення принципів толерантності по відношенню до будь-якої особи, незалежно від віку, статі, національності, релігійних переконань;
- виховання готовності змінити несприятливу життєву ситуацію з метою віднайдення гармонії із собою та оточуючими;
- формування вміння долати страхи, комплекси, низьку самооцінку, залежність від інших, почуття провини, відчуженість від соціуму;
- виховання позитивного мислення, уміння ефективно розв'язувати складні життєві ситуації, приймати рішення, що не принесуть шкоди власному психологічному комфорту та благополуччю оточуючих.

У процесі **вивчення драматичної поеми Івана Кочерги "Свіччине весілля"** актуалізується проблема психологічного, фізичного й сексуального насилля, що виражається в системі взаємин "Воєвода – Гільда" та "Ольшанський – Меланка". Підтвердженням цього є емоційно холодне ставлення Воєводи Київського до своєї дружини Гільди, ігнорування її почуттів, потреб, приниження, ізолювання дружини від соціуму через непокірність і захист низів, подружні зради, що не супроводжуються почуттям провини, психологічний тиск на Меланку; сексуальне домагання Ольшанського по відношенню до Меланки через потребу заволодіти будь-якою жінкою, яка йому сподобалась, шантаж Меланки, спроба спалити її живцем через опір насильнику; нормативно невмотивований статевий потяг до Меланки, прагнення здобути її.

Із метою формування гендерного аспекту правової культури старшокласників під час **вивчення драматичної поеми Івана Кочерги "Свіччине весілля"** були використані наступні інтерактивні методи й форми навчання:

- *Групова робота* (розподіл карток із цитатами, що містять думки, почуття, дії персонажів стосовно осіб протилежної статі, на групи: Воєвода, Гільда, Іван, Меланка, Ольшанський, Козеліус). Н-д, "Любов'ю, гвалтом, мертву чи живу, А я тебе здобуду і візьму!" (Ольшанський); "Чи смію ж я, покірняя раба І воєводи славного дружина, Такий бенкет блискучий зневажать? А що сумна – то не моя провинна, І серцю я не владна наказать..." (Гільда); "Якби ще баб нам здихатись своїх – утнули би рицарську ми розвагу" (Воєвода); "Твоя навік... Коханий... любий... мій... Всю ніч тебе... шукала..." (Меланка); "Меласю любя! Зіронецько моя... Чого ж така смутна та полохлива, Чом слізонецьки алмазнії блищать В твоїх очах наляканих, журливих?" (Свічка); "Візьми катів – і як вона прийде, Примусь її, сама щоб вибирала: Любов – чи смерть" (Козеліус).

- *Проблемне завдання* (виокремлення в кожній групі цитат, де спостерігається дотримання прав і свобод чоловіка / жінки, і цитат, у яких порушуються права і свободи чоловіка / жінки).

- *Робота в парах* (установлення відповідності між персонажами, схильними до гендерного насильства, і законодавчими актами (статті Конституції України чи Сімейного кодексу України), які вони порушили (н-д, відсутність сприятливих умов для вільного особистісного розвитку чоловіка та жінки (ст. 23 Р. II Конст. Укр.); відсутність рівних конституційних прав і свобод (ст. 24 Р. II Конст. Укр.); порушення права на повагу його чи її гідності (ст. 28 Р. II Конст. Укр., п. 1. ст. 51 Гл. 6 Сім. код. Укр.); порушення права на свободу думки і слова, вільне вираження своїх поглядів і переконань (ст. 34 Р. II Конст. Укр., ст. 56 Гл. 6 Сім. код. Укр.); відсутність рівних прав та обов'язків у шлюбі та сім'ї (ст. 51 Р. II Конст. Укр., п. 6 ст. 7 Гл. 1, п. 1. ст. 54 Гл. 6 Сім. код. Укр.); наявність примусу в збереженні шлюбних відносин, сексуального, фізичного або психічного насильства (п. 4 ст. 56 Гл. 6 Сім. код. Укр.)).

- *Вправа "Оплески"* (невербальне вираження кількості порушених у житті учнів конституційних прав (зазначених у даних статтях нормативних актів)).

- *Вправа "Учнівський правовий суд"* (винесення вироку художнім персонажам-насилникам старшокласниками відповідно до українського законодавства: установлення відповідності між картками з іменами персонажів (Воевода, Ольшанський, Козеліус) та картками з окремими статтями Закону України "Про попередження насильства в сім'ї", Закону України "Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків", Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства стосовно протидії насильству в сім'ї", Кримінального кодексу України, Сімейного кодексу України). Н-д, офіційне попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї; взяття на профілактичний облік членів сім'ї, які вчинили насильство в сім'ї; винесення захисного припису осудній особі на термін до 90 діб; відшкодування матеріальних збитків та моральної шкоди, завданих їй.

- *Вправа "Психотерапія"* (складання програми психологічної реабілітації художніх персонажів – жертв гендерного насильства, зокрема Меланки та Гільди, шляхом вибору та обґрунтування ефективності індивідуальної терапії (арт- (ізо-, танц-, музико-, , фото-), драма-, спорт-, інтер'єр-, шопінг-, спатерапія)).

- *Релаксація на гендерну тематику.* Н-д, "Максимально розслабтесь. Зробіть глибокий вдих і видих. Відчуйте, як у вашому організмі пульсують енергія інь і янь, поступово піднімаючись угору. Зібравшись у корі головного мозку, чоловіча й жіноча енергія з'єднується, вибухає – і розтікається по всьому тілу. Напружте м'язи, а потім максимально розслабте їх, перенесіться в ХІХ ст., коли світом панували чоловіки, а жінки корились у всьому, як змальовано у творах: "Хіба ревуть воли, як ясла повні?" Панаса Мирного та Івана Білика, "Мартин Боруля" І. Карпенка-Карого, "Перехресні стежки" І.

Франка, "Бояриня" Лесі Українки тощо. Відчуйте страждання жінки, яка не мала права голосу, обмежувалася хатньою роботою та вихованням дітей, її неможливість заперечити чоловікові, захиститися від фізичного й психічного насильства. Тепер вийдіть із оболонки жінки-страдниці й проникніть у душу чоловіка. Відчуйте його зверхність, владність, незалежність, визначальність волі. Подумайте, чи хотіли б ви залишитися тут. Якщо такий тип жінки/чоловіка викликає у вас симпатію, то вберіть їх життєдайну енергію. Тепер, зробивши вдих і видих, закриємо двері цього будинку й перемістимось на одне століття вперед /.../. А тепер уявимо гендерну ситуацію української сім'ї найближчого майбутнього. Тут немає ні патріархату, ні матріархату, неповаги, приниження, нещирості, а панує суцільна гендерна гармонія: подружжя працюють, відпочивають, виховують дітей разом, підтримують один одного. Подумайте, чи хотіли б ви мати таку сім'ю! Якщо так, то у вас є можливість збагатитися енергією цього подружжя й перенести її у власні гендерні взаємовідносини... Зробіть глибокий вдих і видих. Відчуйте, як побачене й пережите залишить слід у вашій душі, як хочеться щось змінити у взаєминах із протилежною статтю. Щоб розширити гендерний досвід, у вас є можливість знову потрапити в одну із цих сімей. Максимально розслабтесь і подумки перенесіться ще раз у XIX ст., майбутнє. Не поспішайте, зробіть правильний вибір, не під впливом оточуючих, а власний. Подумайте, у якій ситуації вам буде найбільш комфортно: гендерної дисгармонії чи гармонії. Визначте, від чого залежить сімейне благополуччя: пасивної покірності чи активної життєвої позиції, уміння коритися чи боротися за своє щастя, обмеження себе в чомусь чи повної самореалізації. Збагатіть свій гендерний досвід і повертайтеся у реальний світ".

Отже, синтез гендерно зорієнтованих виховних завдань з української літератури та правознавства сприяє підвищенню рівня гендерної та правової культури старшокласників, зокрема усвідомленню важливості поваги прав і свобод особи протилежної статі, руйнівного характеру гендерного насильства, оцінці власного гендерного досвіду, формуванню вміння розв'язувати гендерні конфлікти шляхом віднайдення компромісу, розумінню своїх гендерних прав і свобод, попередженню ситуацій гендерного насильства.

Список використаної літератури:

1. Аніщук Н. В. Правові засоби викорінення гендерного насильства в Україні: історико-теоретичний аналіз : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. юрид. наук : спец. 12.00.01 "Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень" / Аніщук Н.В. ; Одеська національна юридична академія. – Одеса, 2008. – 35 с.

2. Бутурлим Т. І. Формування гендерної культури старшокласників у процесі вивчення української літератури : дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 "Теорія і методика виховання" / Т. І. Бутурлим; Інститут проблем виховання НАПН України. – Київ, 2014. – 400 с.

3. Кочерга І. Свіччине весілля / І. Кочерга. – К. : Дніпро, 1982. – 211 с.

Гладкий С.О., докто юридичних наук, доцент,
професор кафедри правознавства ВНЗ Укоопспілки
"Полтавський університет економіки і торгівлі"

ПОСТКЛАСИЧНА "КАРТИНА СВІТУ" ЯК ОБ'ЄКТ І ЗАСІБ ПРАВОВОГО САМОПІЗНАННЯ

Серед чинників, які впливають на реальність прав і свобод людини, важливим є характер усвідомлення нею світу правовий явищ і свого місця у цьому світі. Зміни у змісті "Я-концепції" (самосвідомості) індивіда спричинюються до зрушень у сфері правових взаємодій і його правової поведінки. Відповідно, трансформується правове становище особи.

Своєю чергою, фундаментальні відмінності в усвідомленні людьми свого місця в правовій реальності визначаються насамперед системою правовісвітглядних координат, їх праворозумінням. Сучасна ситуація світоглядного плюралізму і конкуренції різних описів реальності (картин світу) знаходить свій вияв у багатоманітності підходів до праворозуміння.

У пошуку адекватного "духу часу" праворозуміння в юридичній науці все виразніше проступають нові орієнтири, породжені філософською та науковою думкою доби постмодерну. Терміном "постмодерн" позначають стан культури в постіндустріальному суспільстві. Вихідними ідеями мислителів, які належать до цієї течії (У. Еко, М. Фуко, Ж. Дерріда, Р. Барт, Ж. Делез, Ж.-Ф. Лютар та інші), є множинність існування життєвих світів і плюралізм форм культури, на яких будуються вимога антидогматизму, відмова від жорсткого доктринального монологізму, руйнування системи символічних протилежностей, відмова від "двоїстого счислення світу", тобто від бінарних опозицій: раціональне – ірраціональне, кінечне – безкінечне, старе – нове, дух – матерія, матеріалізм – ідеалізм тощо [1, с. 9]. Прибічники постмодерну спрямовують свої зусилля на руйнування логоцентризму – метафізичної картини світу, що стверджує раціоналізм як онтологічне підґрунтя суспільства (через уявлення про структурованість і розумність світу) та наукового мислення, яке спроможне єдино істинним способом дати опис зовнішньої реальності [2, с. 4–5]. Характерними рисами постмодерну, що справили помітний вплив на розвиток сучасної теорії й філософії права, дослідники визнають також: культурний і етичний релятивізм; відмову від насильницького перетворення реальності, її переведення з "нерозумного" стану в "розумний"; антисистематичність, тобто відмову від спроб систематизації світу, оскільки він не вкладається в жодні теоретичні схеми; своєрідне плюралістичне "змішування жанрів і стилів у хаосі буття" [3, с. 209].

Однак, учені зауважують, що так звана "некласична раціональність" досі не конституювалася у вигляді певної системи теоретично-однозначних світоглядно-методологічних орієнтирів. Вона поки що є досить розмаїтою палітрою різного роду альтернативних (а нерідко і взаємовиключних) концептуалізацій – як тих, що належать до "ірраціоналістської гілки", так і тих,

які є за своєю суттю є раціоналістичними (хоч і не в класичному розумінні цього поняття) [4, с. 105]. Зазначене повною мірою стосується і посткласики.

До чого зобов'язує індивіда усвідомлення ним того факту, що він приймає нову парадигму пізнання (за умови, якщо в нього наявне прагнення уникнути світоглядної еклектики)? Як видається, до постановки майже недосяжної цілі – тотального переосмислення (переусвідомлення) всіх своїх поглядів (уявлень, пізнавальних установок, стереотипів тощо) щодо реальності (соціальної, природної і т. д.), свого місця в ній і, власне, самого себе. Фактично можна здійснити лише незначну частину цієї роботи. Її об'єм залежить від духовного, інтелектуального, вітального потенціалу суб'єкта пізнання та інших чинників (зокрема, від того, як конфігурована межа між свідомим і несвідомим у його психіці). Її успішність залежить від готовності позбутися "зайвого" у світоглядному багажі, вміння переструктурувати, перебудувати в новому порядку те, що залишилося.

Притаманний для класичного раціоналізму пізнавальний підхід з позиції апріорних ідей втратив свої позиції через очевидну невідповідність реальності жорстким казуально-детерміністським схемам, у які її прагнули "вписати" прибічники цієї парадигми. Новітні течії філософії й науки створюють нову картину світу, адекватну стану й тенденціям розвитку сучасного суспільства. Такі якості реальності як динамізм, мінливість, нестабільність, залежність від суб'єктивного сприйняття стають ключовими елементами цієї картини. Відповідним чином зазнає змін і картина правової реальності: буття права з позицій постмодерну не має більш-менш фіксованої структури і являє собою "міфічно ідеально вигадку", яка приховує претензію однієї соціальної групи нав'язати своє бачення реальності всім іншим соціальним групам [5, с. 27].

Витоки некласичної парадигми розуміння свідомості та її відношення до зовнішнього світу доцільно шукати у філософській феноменології. Для представників останньої свідомість характеризується інтенціальністю (спрямованістю) й темпоральністю. Пошук аподиктичної основи соціального буття призвів Е. Гуссерля до розуміння трансцендентального Я як аксіоми для соціального світу і його апріорної онтологічної підстави. У самодостатньому суб'єкті, його інтенції на зовнішній світ останній набуває модусу існування, в ньому ж розкривається "природа речей". При цьому зовнішній світ – світ феноменів – конституюється свідомістю, наділяючи його відповідними значеннями. Тому ми маємо справу не з предметами об'єктивної реальності як такими, а з їх сенсами. Буття сенсів принципово відрізняється від буття об'єктивних предметів і буття психічних явищ: сенс не є, а "означає" (набуває буття в якості значення). Водночас свідомість, яка конститує зовнішній світ, знаходиться в перманентному стані, постійно "переступаючи" власні межі, і не є тотожна самій собі в кожний момент. При цьому правові зв'язки, які не є ні фізичними, ні психічними явищами, походять не з природи людини, а з очевидністю осягні в собі самих. Розум породжує норму поведінки (індивідуальну норму) в конкретній життєвій ситуації [6, с. 9].

Отже, світ, в якому живе людина, трактується як світ створених її свідомістю феноменів. Людина – не тільки тілесно-психічний феномен, але й

суб'єктивність, яка конституює свій власний смисловий світ (під смислом дослідники розуміють ідеаторне переживання, яке містить в собі приховану нерerefлексовану ідею, часто загальнолюдську межову цінність [7, с. 81]). Філософсько-феноменологічне сприйняття світу як такого, що "являється" свідомості людини, усвідомлення того, що явища речей не тотожні їм самим, змушує відмовитися від наївного реалізму в сприйнятті реальності, розрізнити предмет, знак, образ і значення образу.

Плюральність, конгломератність, багатомірність реальності не заперечує її цілісності. Сприйняття реальності як цілого, відмова від виокремлення в ній лише проявів "розумності" й абстрагування (нібито з дослідницькою метою) від усього іншого зумовлює увагу до взаємодії раціонального й ірраціонального в житті людини і суспільства, до прийняття єдності цих проявів життя та, відповідно, до застосування поряд з дедуктивно-логічними й інтуїтивно-психологічних концепцій і методів пізнання.

Під таким кутом зору неминучим є визнання спонтанності соціального буття. Нейтралізація світоглядної установки на сприйняття світу як "розумного", завершено структурованого зміщує акцент з пізнання статичної на осягнення динаміки реальності. Світ не просто розвивається – він перебуває у становленні, не має жорстко заданої структури, є принципово незавершеним, має постійно мінливу конфігурацію, є вірогідністю, а не доконаним фактом.

Соціальне буття права є багатомірним і в цій своїй властивості не може бути охоплено жодною науковою теорією. А відтак, для поступу науки необхідна множинність підходів і конструктивний діалог між ними.

Діалог є принципом як гносеології, так і онтології. Реальність антиномічна – вона містить у собі протилежні моменти, що перебувають у стані не тільки розрізнення, але і взаємної обумовленості. Діалогічним є і буття права та правосвідомості як його невід'ємної складової. Діалогічність права – це його суперечливість (взаємообумовленість і взаємоперехід протилежних моментів) як на рівні елементів права (матеріальне й ідеальне, належне й суще і т. д.), так і у взаємодії з однопорядковими праву феноменами (з економікою, політикою й т. ін.), а також з цілим більш "високого" порядку – з суспільством [8, с. 11].

Парадигмальні контури посткласичної теорії права дають уявлення про суть кризи, яка, на думку її розробників, охопила теорію права і всю юридичну науку. Як бачимо, глибинні причини цієї кризи полягають у зміні картини світу загалом та наукової картини світу зокрема.

Таким чином, з погляду посткласики, свідомість не відображає об'єктивну реальність, а існує в рамках інтросуб'єктивної реальності, складаючи її частину. Правове самопізнання спрямоване на те, щоби структурувати цю реальність у порядок, водночас визначаючи в останньому місці для себе і власного "Я". Вирішення цього пізнавального завдання є складним, адже реальність є чимось більшим ніж порядок (космос), вона є також хаосом, з якого цей порядок народжується. Людина прагне до осягнення реальності як цілого, до перетворення цієї реальності в собі та себе в ній.

Список використаної літератури:

1. Крижанівський А.Ф. Правова культура на перетині постмодерну і глобалізації / А.Ф. Крижанівський / Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 2002. – № 1. – С. 8-13.
2. Честнов И.Л. Правопонимание в эпоху постмодерна / И.Л. Честнов // Правоведение. – 2002. – № 2 (241). – С. 4-16.
3. Крисюк Ю. Сучасні філософсько-правові концепції права та правопорядку / Ю. Крисюк // Право України. – 2011. – № 8. – С. 203-211.
4. Цимбалюк М.М. Онтологія правосвідомості : Теорія та реальність: монографія / М.М. Цимбалюк. – К.: Атіка, 2008. – 288 с.
5. Честнов И.Л. Принцип диалога в современной теории права (проблемы правопонимания): дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.01 / И.Л. Честнов. – СПб., 2002. – 322 с.
6. Честнов И.Л. Правопонимание в эпоху постмодерна / И.Л. Честнов // Правоведение. – 2002. – № 2 (241). – С. 4-16.
7. Колісник О. Практика медитації як радикальний засіб духовного саморозвитку / О. Колісник // Соціальна психологія. – 2009. – № 4. – С. 74-86.
8. Честнов И.Л. Принцип диалога в современной теории права (проблемы правопонимания): дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.01 / И.Л. Честнов. – СПб., 2002. – 322 с.

Гордієнко Т.В., кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ГРОМАДЯНСЬКОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Становлення громадянського суспільства, якісні зміни в суспільно-економічному, духовному житті й ціннісних орієнтаціях українського соціуму, інтеграція України у європейську спільноту зумовлюють необхідність розвитку системи громадянського виховання. Важливість цієї системи виховання визначається в Законах України "Про освіту", "Про вищу освіту", Національній доктрині розвитку освіти, Державній національній програмі "Освіта", Державній програмі "Вчитель", Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності та в інших нормативно-правових документах.

Концептуальні засади громадянського виховання молодого покоління висвітлено в працях П. Ігнатенка, В. Поплужного, В.Сухомлинського та ін. Значення формування громадянської зрілості у майбутніх педагогів розкрито в працях О.Кафарської, Т.Мироненко, В.Плахтеєвої, Н.Самохіної, А.Сігови та ін. Різні аспекти розв'язання проблеми громадянського виховання учнів загальноосвітніх шкіл розглянуто в низці сучасних досліджень (М.Боришевський, П.Вербицька, Н.Дерев'янка, Ю.Завалевський, Л.Корінна, О.Кошопал,

О.Сухомлинська та ін.). Питання громадянського виховання молодших школярів висвітлено в працях Н.Бібік, Л.Момотюк, І.Рогальської, О.Савченко, Г.Тарасенко, С.Якименко та ін.

Мета громадянського виховання полягає у формуванні свідомого громадянина, спосіб мислення, вчинки й поведінка якого спрямовані на розвиток демократичного громадянського суспільства в Україні. Зміст виховання в сучасному суспільстві становить система загальнокультурних і національних цінностей, які відображають ставлення особистості до суспільства й держави, культури, природи, себе. Ціннісне ставлення особистості до суспільства й держави передбачає розвиток патріотизму, національної самосвідомості, правосвідомості, політичної культури та культури міжетнічних відносин.

Результатом громадянського виховання є формування громадянської компетентності як готовності та здатності особистості активно, відповідально й ефективно реалізовувати весь комплекс громадянських прав і обов'язків у демократичному суспільстві, застосовувати свої знання на практиці. Саме тому найважливіша вимога до створення виховного простору – залучення особистості до розв'язання суспільно значущих і особистісних життєвих проблем, надання можливості набуття досвіду громадянської поведінки. Становлення громадянської компетентності особистості пов'язане з формуванням базових цінностей української та світової культури, які визначають її громадянську самосвідомість. Формування громадянських ціннісних орієнтирів ґрунтується на соціокультурних досягненнях багатонаціонального народу, народів інших країн, культурних та історичних традиціях рідного краю.

Важливими в контексті підготовки майбутніх учителів до громадянського виховання учнів початкової школи стали дослідження, присвячені формуванню громадянськості в майбутніх учителів. Громадянсько зрілу особистість характеризують постійне самовдосконалення, високий рівень національної самосвідомості і планетарної свідомості, знання культури й історії своєї країни, гуманістичні моральні принципи, відповідний рівень знань і виконання обов'язків, соціальна відповідальність, високий професійний рівень, переконання.

Громадянська зрілість майбутнього вчителя передбачає відповідний рівень громадянської самосвідомості, світогляду, патріотизму, політичної та правової культури, соціальну активність.

Кожному віковому етапу притаманні певні психолого-педагогічні особливості розвитку й формування особистості, які необхідно враховувати в процесі організації громадянського виховання. Молодшому школяру притаманні зміна соціального статусу в суспільстві; емоційно-позитивне ставлення до себе; опанування своєю поведінкою; домінування родини в задоволенні емоційних, комунікативних та матеріальних потреб; насичення мотивів поведінки й діяльності новим соціальним змістом; високий рівень пізнавальної активності, розвиток соціально-пізнавальних інтересів, ціннісних орієнтацій; усвідомлення статевих відмінностей; зміна виду провідної діяльності; прагнення до активної практичної діяльності; вияв зовнішніх форм прояву

дорослості; посилений інтерес до навколишнього світу; формування самооцінки; увиразнення тенденції до самостійності, незалежності.

Процес підготовки майбутнього вчителя до громадянського виховання молодших школярів вимагає врахування об'єктивних закономірностей його організації. Серед напрямів особистісно орієнтованої професійної підготовки виділяємо: аудиторну (лекційні, практичні та індивідуальні заняття, організація педагогічної практики, науково-дослідна робота) та позааудиторну (з використанням масових, групових та індивідуальних форм) роботу.

Ефективність підготовки майбутнього вчителя до здійснення громадянського виховання учнів початкової школи залежить від створення визначених педагогічних умов: гуманізація професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи; створення ціннісно-мотиваційного середовища, що сприятиме ефективності підготовки майбутніх учителів до громадянського виховання молодших школярів.

Список використаної літератури:

1. Бібік Н.М. Зростаємо громадянами: Розповідь про Конституцію України: навч. посіб. / Н. М.Бібік, М. М. Ілляш. – К. : Веселка, 2000. – 87 с
2. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О.В.Овчарук. – К.: "К.І.С.", 2004. –112 с.
3. Щербак І. В. Громадянська зрілість як складова готовності студентів до громадянського виховання молодших школярів / І.В.Щербак // Науковий вісник Миколаївського державного університету : зб. наук. праць. – Миколаїв : МДУ, 2008. – Вип. 23 : Педагогічні науки. – Т. 2. – С. 221–227.

Демченко Н.М., кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

ОСНОВНІ КАТЕГОРІЇ ГРОМАДЯНСЬКОСТІ

Розвиток будь-якої держави неможливий без систематичної діяльності відповідних соціальних та суспільних інститутів, спрямованої на виховання громадянина. Провідним серед цих інститутів є освіта. Інтерес до проблеми громадянського становлення особистості на сучасному етапі розбудови української держави зростає дедалі більше як у теоретичній, так і у практичній площині.

Науковому обґрунтуванню нової парадигми навчально-виховного процесу присвятили свої праці численні сучасні дослідники: В. Андрієвська, І. Бех, М. Боришевський, П. Ігнатенко, О. Пометун, М. Рудь, О. Сухомлинська, Г. Фрейман, К. Чорна та ін.. Вони розкривають сутність і особливості формування громадянина незалежної України, зміст і методи навчально-виховної діяльності на різних етапах розвитку українського суспільства,

характеризують основні положення праць відомих мислителів, аналізують становлення української національної системи освіти й виховання в сучасних умовах.

Проведений аналіз показав, що в сучасній психолого-педагогічній літературі спостерігається нечіткість методологічних позицій і певна невпорядкованість провідних категорій. Поняття "громадянська освіта", "громадянське виховання", "громадянська компетентність", "громадянська позиція", "громадянська активність", "громадянські риси" або використовуються як синоніми, або між ними порушуються родо-видові відносини.

І. Бех визначає *громадянськість* як сукупність громадянських якостей людини, об'єднаних у певний блок. Серед найважливіших громадянських якостей він виділяє такі: "громадянська свідомість, почуття громадянської гідності, почуття громадянської відповідальності та обов'язку, громадянська мужність, прихильність до державних інтересів, суспільна ініціативність, громадянська дисциплінованість, національна гідність, готовність захищати Батьківщину, піклування про державну мову, про природу, правосвідомість, громадянська активність, вірність, політична воля, прихильність до загальнолюдських цінностей, повага до національних традицій, державний оптимізм" [1, с. 4–5].

На увагу заслуговує також позиція, що відображена у "Українсько-російському словнику навчально-педагогічних понять і термінів", яка визначає *громадянськість* як духовно-моральну цінність, світоглядно-психологічну характеристику людини, зумовлену її державною самоідентифікацією, усвідомленням належності до конкретної країни. Також зазначається, що громадянськість є результатом громадянської соціалізації [7, с. 48].

Українські педагоги (Р. Арцишевський, О. Вишневський, Л. Крицька, В. Оржеховський, О. Пометун, Є. Постовойтов, Б. Ступарик, О. Сухомлинська, К. Чорна та ін.) розглядають громадянськість як інтегровану характеристику особистості. Відповідно до громадянських якостей вони відносять почуття громадянської гідності, громадянського обов'язку, громадянської відповідальності, громадянської самосвідомості, громадянську активність, ініціативність, критичність моральність, правосвідомість і толерантність.

С. Ткачов проаналізував різноманітні підходи до визначення категорії "*громадянська освіта*" та навів такі: 1) система виховання й навчання особистості, що передбачає формування моральної громадянської позиції, громадянської компетентності, набуття досвіду громадянської діяльності в системі неперервної освіти; 2) освіта, що спрямована на формування знань, умінь, навичок і громадянських компетенцій, потрібних для життя в демократичній державі; 3) система виховання та навчання особистості, здатної жити в умовах громадянського суспільства; 4) навчання ефективній участі у процесах демократичного розвитку як на місцевому, так і на національному рівні; 5) важливий засіб розвитку можливостей на суспільному рівні, який забезпечує ефективну громадянську участь; 6) важливий аспект зміцнення здатності суспільства управляти власними справами, котрий доповнює розвиток можливостей на індивідуальному й інституційному рівнях [6].

Словник С. Гончаренко дає також формулювання дефініції *громадянське виховання*: "це процес формування громадянськості як інтегрованої якості особистості, яка дає можливість людині відчувати себе морально, соціально, політично, юридично дієздатною та захищеною. Воно покликане виховувати особистість чутливою до свого оточення, долучати її до суспільного життя, в якому права людини виступають визначальними" [2, с. 67].

Необхідно зазначити, що однією з ключових компетентностей особистості на сучасному етапі становлення системи освіти України є *громадянська компетентність*, яку розглядають як здатність людини активно, відповідально й ефективно реалізовувати громадянські права та обов'язки з метою розвитку демократичного громадянського суспільства. Таким чином, зміст громадянської освіти, що забезпечує формування громадянської компетентності особистості, є сукупністю: *громадянських знань, громадянських умінь, громадянських цінностей, ставлень, установок*.

Громадянську позицію сучасна психолого-педагогічна література розуміє як складову соціальної позиції, яка стосується громадянських характеристик кожної конкретної особи. До цих характеристик відносять: 1) патріотичну самосвідомість, громадянську відповідальність і мужність, суспільну ініціативність та активність, готовність працювати на благо Батьківщини, захищати її, підносити міжнародний авторитет; 2) повагу до Конституції та законів Української держави, дотримання прийнятих у ній правових та звичаєвих норм; 3) досконале знання державної мови, постійна турбота про піднесення її престижу й функціонування в усіх сферах суспільного життя й побуту; 4) повагу до батьків, до традицій та історії рідного народу, усвідомлення своєї належності до нього, як його представника, спадкоємця й наступника; 5) дисциплінованість, працьовитість, завзятість, творчість, почуття дбайливого господаря своєї землі, піклування про її природу, екологію; 6) фізичну досконалість, моральну чистоту, високу художньо-естетичну вихованість; 7) гуманність, толерантність, шанобливе ставлення до культури, традицій, звичаїв інших народностей, високу культуру міжнаціонального і міжетнічного спілкування. Поєднання перелічених якостей формує громадянськість, яку необхідно подати як сукупність трьох складових: знання – переживання – вчинки.

У своїх дослідженнях А.Сігова пропонує модель громадянської позиції особистості, що включає такі три компоненти як *громадянська інформованість, громадянська спрямованість, громадянська активність* [4].

Процес формування громадянських якостей особистості є видом громадянського розвитку особистості, відзначає Л.Снігур. Автор розглядає *громадянську активність* як діяльну сферу прояву громадянської особистості, що складає комплекс громадянських якостей, які характеризують особистість людини як громадянина-патріота, громадянина-професіонала і громадянина-демократа [4, с. 83].

Зауважимо, що громадянськість як інтегральна властивість особистості формується у процесі громадянського виховання. Структурними компонентами ж громадянськості виступає система громадянських рис.

Під поняттям "*риса громадянськості*" ми розуміємо властивості характеру особистості, які сформувались в процесі відповідної діяльності шляхом інтеріоризації людиною громадянських цінностей суспільства у власні громадянські якості і відбиваються у вчинках і поведінці людини.

Так, О. Рацул визначає риси особистості громадянина на формування яких має бути спрямована навчально-виховна діяльність сучасних освітніх закладів всіх рівнів: *формування громадянської свідомості, розвиток громадянської ерудиції, виховання громадянських почуттів, формування принципів громадянської поведінки* [3, с. 93].

З урахуванням вищезазначеного, процес формування громадянських рис особистості є процесом комплексного громадянського виховання. Його результатом є сформованість таких основних громадянських рис, як громадянська свідомість, почуття громадянської гідності, громадянського обов'язку й відповідальності тощо.

Отже, основною метою громадянського виховання на сучасному етапі є формування громадянськості як інтегративної якості особистості, яка містить в собі внутрішню свободу і повагу до державної влади, любов до Батьківщини і прагнення до миру, почуття власної гідності й дисциплінованості, гармонійного виявлення патріотичних почуттів і культури міжнародного спілкування.

Список використаної літератури:

1. Бех І. Д. Психолого–педагогічні умови виховання у молоді громадянськості / І. Д. Бех // Громадянське виховання молоді в умовах трансформації суспільства : Зб. наук. ст. – Черкаси, 1998. – С. 3–6.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
3. Рацул О. А. Формування громадянськості у студентів вищих навчальних закладів України у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. : дис... канд. пед. наук : 13.00.01 / Рацул Олександр Анатолійович ; Харківський національний педагогічний ун-т ім. Г.С.Сковороди. – Х., 2004. – 223 арк.
4. Сігова А. Г. Формування громадянськості та духовності молоді у виховній діяльності вищих навчальних закладів [Електронний ресурс] / А. Г. Сігова // Духовність особистості . – 2011. – Вип. 5. – С. 132–140. – Режим доступу:http://nbuv.gov.ua/j-pdf/domtp_2011_5_19.pdf.
5. Снігур Л. А. Психологія становлення громадянськості особистості : Моногр. / Л. А. Снігур; Півден. наук. центр АПН України. – О. : СВД Черкасов, 2004. – 331 с.
6. Ткачов С. І. Громадянська освіта як багатомірне поняття / С. І. Ткачов // Педагогіка та психологія . – 2010. – Вип. 37. – С. 96–104. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/znrkhnpu_ped_2010_37_14.pdf.
7. Українсько-російський словник навчально-педагогічних понять і термінів / Л. Вовк, В. Гончаров, О. Падалка [та ін.]. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. – 334 с.

Дудченко О.С., кандидат юридичних наук,
доцент кафедри права та
методики викладання історико-правознавчих дисциплін
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

ПРИНЦИПИ ДІЯЛЬНОСТІ НАРОДНОГО КОМІСАРІАТУ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УСРР В 1920–1930-Х РР.

Відповідно до ст. 2 Закону України "Про центральні органи виконавчої влади" від 17 березня 2011 р. діяльність міністерств та інших центральних органів виконавчої влади ґрунтується на принципах верховенства права, забезпечення дотримання прав і свобод людини і громадянина, безперервності, законності, забезпечення єдності державної політики, відкритості та прозорості, відповідальності. Згідно з п. 2 ст. 2 зазначеного Закону міністерства діють за принципом єдиноначальності [1]. Для ефективного функціонування органів державної влади важливе значення має вивчення історико-правового досвіду їх розвитку та діяльності. Загальні засади діяльності народних комісаріатів УСРР висвітлювались у працях радянських та українських вчених І.Л. Давітнідзе, О.В. Кузьминця, Ю.М. Козлова, О.Л. Копиленка, А.Й. Рогожина, В.Я. Тація, О.В. Шоріної та ін. Окремі аспекти діяльності міліції УСРР та НКВС УСРР у 1919–1930 рр. досліджували Ю.В. Александрова, О.А. Гавриленко, О.М. Джужа, В.А. Довбня, Я.Ю. Кондратьєв, Ю.Ф. Кравченко, І.Д. Коцан, П.П. Михайленко, О.І. Олійник, Ю.О. Смирнов та ін. Принципи діяльності народних комісаріатів здебільшого розглядалися фрагментарно у зв'язку з дослідження інших проблем.

У сучасній юридичній літературі існують різні класифікації принципів державного управління. Учений А.М. Колодій підкреслює, що основними принципами органів державної влади України є: демократизм, національна рівноправність, законність, суверенність, розподіл влад, соціальна справедливість, гуманізм і милосердя, поєднання переконання і примусу, гласність, відкритість і врахування громадської думки тощо [2, с. 26–27]. Вітчизняні вчені В.Л. Ортинський, З.Р. Кісіль, М.В. Ковалів поділяють принципи державного управління на соціально-політичні та організаційні. Систему соціально-політичних принципів складають: широка участь громадян в управлінні справами держави і суспільства; централізм в управлінні; рівноправність нації; додержання законності; позапартійність. Систему організаційних принципів державного управління вчені поділяють на дві групи: принципи побудови апарату управління та принципи діяльності управлінських структур. До принципів побудови апарату управління належать такі принципи як галузевий, територіально-виробничий, принцип подвійного підпорядкування, лінійний, функціональний. Організаційними принципами діяльності системи державного управління є: раціональний розподіл повноважень, відповідальність органів управління, поєднання колегіальності і єдиноначальності в управлінні [3, с. 26–35]. Принцип колегіальності та єдиноначальності в діяльності народного комісаріату внутрішніх справ УСРР втілювався в функціонуванні колегії.

Відповідно до Положення про НКВС УСРР (Далі – Положення...), затвердженого постановою РНК УСРР від 12 серпня 1922 р., до складу народного комісаріату входили народний комісар, колегія наркомату, адміністративно-організаційний відділ, Головне управління Робітничо-селянської міліції, відділ по роботі комітетів незаможних селян, відділ національностей, управління комунального господарства, фінансово-кошторисний відділ і управління справами [4, арк. 6]. Колегія Народного комісаріату внутрішніх справ УСРР створювалася для обговорення та вирішення найважливіших питань, віднесених до відання наркомату.

Зокрема, параграфи 6–8 Положення... були присвячені діяльності колегії народного комісаріату внутрішніх справ УСРР. Так, члени колегії затверджувалися ВУЦВК та РНК УСРР. До складу колегії входили заступник народного комісара внутрішніх справ, завідуючий адміністративно-організаційним відділом, керівник Головного управління робітничо-селянської міліції, завідуючий відділом по роботі комітетів незаможних селян, завідуючий відділом по національним справам, завідуючий управлінням комунального господарства. Завідуючі відділами і члени колегії були відповідальними перед народним комісаром і колегією за діяльність довірених їм відділів [4, арк. 6].

Порядок підготовки та проведення засідань колегії Народного комісаріату внутрішніх справ УСРР затверджувався народним комісаром внутрішніх справ. Наприклад, Порядком роботи колегії НКВС УСРР, затвердженого наркомвнусправ від 7 квітня 1926 р. № 15 (Далі – Порядок...) визначалися основні питання, що підлягали обговоренню та вирішенню на засіданні колегії та її склад; регламентувалися процедура скликання й ведення засідань колегії та порядок складання протоколів засідань колегії НКВС та їх реалізації. Зокрема, на засіданнях колегії НКВС УСРР обговорювалися та вирішувалися: а) чергові доповіді завідуючих окрадмінвідділів і завідуючих округовими відділами комунального господарства; б) періодичні доповіді завідуючих і начальників відділів НКВС про діяльність відділів; в) законопроекти, що вносилися до законодавчих органів, а також інструкції, положення, найбільш принципові обіжники та інші питання, які вносилися наркомом або членами колегії; г) фінансово-кошторисні питання принципового характеру; д) справи, що стосувалися діяльності кількох відділів наркомату при виникненні розбіжностей на дане питання поміж завідуючими цими відділами; е) розходження поміж членами колегії по принципових питаннях; ж) питання про призначення завідуючих і начальників відділів та їх заступників; з) розгляд принципових питань, що виникали у порядку погоджування проектів інструкцій, обіжників НКВС з іншими установами [5, арк. 42].

При прийнятті рішення члени колегії мали право вирішального голосу. З правом дорадчого голосу на засіданнях колегії брали участь завідуючі відділами НКВС та особи, яких спеціально запрошували нарком або його заступники, а також завідуючі місцевим і адміністративними органами НКВС, коли вони були присутні в м. Харкові в день засідання колегії. Причини неявки членів колегії та осіб, запрошених для доповіді на засідання колегії, обговорювалися на її засіданнях.

Порядок денний засідання колегії складався секретаріатом колегії за два дні до засідання, затверджувався наркомом, а під час його відсутності – заступником наркома й надсилався з додатком всіх необхідних матеріалів всім членам колегії та заінтересованим особам і установам (щотижня в понеділок о 12 годині). Зміни або доповнення до порядку денного, що був затверджений наркомом могли вноситися членами колегії та завідуючими відділами не пізніше як за день до засідання, при чому ці зміни в формі листування надсилалися до секретаріату колегії, який подавав їх на затвердження наркомові. В порядку денному точно зазначалися справи, які мали розглядатися на засіданні колегії, точна черговість їх розгляду та з вказівкою доповідачем по кожній справі й коли малися співдоповідачі [6, арк. 43].

Усі матеріали оформлялися українською мовою за підписом керівника відділу чи установи. Крім того, матеріали, що повинні бути попередньо погоджені з відповідальними відділами, установами або урядництвами, повинні були мати візи про погодження [5, арк. 44].

В залежності від способу проведення засідання колегії НКВС УСРР поділялися на відкриті та закриті. Варто зазначити, що більшість засідань колегії проводилися відкритими. Закритими проводилися або все засідання колегії, або окреме питання. На закритих засіданнях колегії НКВС УСРР (закритому розгляді окремих питань) обговорювалися найбільш принципові питання, віднесені до компетенції наркомату. Наприклад, на закритій частині засідань колегії НКВС УСРР аналізувалося становище карної злочинності та наслідки боротьби з нею на Україні у першому півріччі 1928-1929 рр. [7]; обговорювалася заява про звільнення з посади керівника управління кримінального розписку УСРР у зв'язку з ревізією наркомдержконтроля [8, арк. 35].

За періодичністю проведення засідання поділялися на чергові та позачергові (екстрені). Чергові засідання колегії проходили регулярно один раз в два тижні кожного вівторка в 7 годин вечора. При наявності особливо термінових питань, незалежно від встановлених чергових засідань – скликалося екстрене засідання колегії [9, арк. 72].

Залежно від складу учасників, які приймали участь у засіданнях колегії їх умовно можна поділити на прості та об'єднані. Об'єднані засідання колегії НКВС проводилися спільно з іншими державними органами та вирішували питання, віднесені до компетенції обох зазначених органів. Наприклад, 2 травня 1927 р. було проведено об'єднане засідання колегії Державного Політичного Управління з колегією НКВС УСРР [10, арк. 43].

Відповідно до постанови ВУЦВК і РНК УСРР від 28 грудня 1930 р. НКВС УСРР був ліквідований і його функції по управлінню комунальним господарством були передані Головному управлінню комунального господарства міст і будівництва при РНК УСРР, потім воно було реорганізовано в народний комісаріат комунального господарства; керівництво міліцією – Головному управлінню міліцією і кримінальним розшуком при РНК УСРР. Функції по питаннях радянського будівництва покладені на сектор радянського будівництва при Президії ВУЦВК. Складання, видання, друк карт адміністра-

тивно-територіального поділу УСРР передані Центральній адміністративно-територіальній комісії при Президії ВУЦВК; введення місцями позбавлення волі, проведення примусових робіт – передані наркомюсту УСРР [11].

Список використаних джерел:

1. Про центральні органи виконавчої влади : Закон України від 17 березня 2011 р. № 3166-VI. [Електронний ресурс] : Верховна Рада України. Офіційний веб-сайт. – Режим доступу до джерела : // http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3166-17/page_1.
2. Колодій А.М. Державне будівництво і місцеве самоврядування в Україні: [підручник] / Колодій А.М., Олійник А.Ю; за ред. Кондратьєва Я.Ю. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 464 с.
3. Ортинський В.Л. Управління в органах виконавчої влади України : [навч. пос.] / Ортинський В.Л., Кісіль З.Р., Ковалів М.В. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 296 с.
4. Центральний державний архів вищих органів виконавчої влади України (ЦДАВО України), ф. р-5, оп. 1, спр. 842, 6 арк.
5. ЦДАВО України, ф. Р-5, оп. 2, спр. 1746, 42 арк.
6. ЦДАВО України, ф. Р-5, оп. 2, спр. 1746, 44 арк.
7. ЦДАВО України Ф. Р-5, оп. 3, спр. 1554, арк. 3.
8. ЦДАВО України, ф. Р-5, оп. 1, спр. 844, 35 арк.
9. ЦДАВО України, ф. 5, оп. 2, спр. 4, 72 арк.
10. ЦДАВО України, ф. 5, оп. 3, спр. 2, 43 арк.
11. ЦДАВО України, ф. р-5, оп. 1.

Зіньова Н.К., студентка ІV курсу
Київського кооперативного інституту бізнесу і права

Науковий керівник: Зіньова О.С., старший викладач кафедри права
Київського кооперативного інституту бізнесу і права

ОХОРОНА ПРАВ НЕПОВНОЛІТНІХ ПРАЦІВНИКІВ

Молодь – це майбутнє країн. Її готовність до трудового процесу є складовою успіху в економічному розвитку суспільства в майбутньому. Чинне трудове законодавство передбачає регулювання праці неповнолітніх осіб в трудовому процесі. За нормами Кодексу законів про працю повна трудова правосуб'єктність настає в 16 років. Це означає, що кожний громадянин України, який досяг 16-річного віку, має право самостійно реалізувати свої здібності до праці. Але, враховуючи те, що такий працівник є неповнолітнім, законодавство визначає його особливий статус в трудовому процесі.

Законодавство про працю встановлює, що особи молодше 16 років мають право на укладення трудового договору, якщо: 1) вони досягли віку 14-ти та 15-ти років; 2) робота буде виконуватися у вільний від навчання час; 3) робота не

протипоказана за станом здоров'я. З огляду на це, законодавство встановлює правову охорону праці неповнолітніх, яка зазначається в наступному. Перш за все, трудові договори з неповнолітніми укладаються обов'язково в письмовій формі. При прийнятті на роботу і під час здійснення трудової діяльності такі працівники зобов'язані проходити медичні огляди аж до досягнення ними віку 21 року. Закон встановлює для осіб молодше 18 років особливе правове регулювання робочого часу. Для таких працівників встановлюється скорочений робочий час, а саме: 1) для неповнолітніх віком до 16 років – 24 годин на тиждень; 2) для неповнолітніх віком від 16 до 18 років – 36 годин на тиждень. При цьому заробітна плата їм не зменшується і виплачується в такому ж розмірі як і для дорослих працівників відповідних категорій. Закон також встановлює перелік робіт, на яких забороняється застосування праці неповнолітніх: важкі роботи, роботи із шкідливим та небезпечними умовами праці, підземні роботи, роботи, пов'язані з матеріальною відповідальністю. При цьому законодавство забороняє залучати неповнолітніх працівників до нічних, надурочних робіт, робіт у вихідні, святкові та неробочі дні. Використовуючи працю неповнолітніх працівників на роботах, пов'язаних з перенесенням чи пересуванням вантажів, закон встановлює граничні норми, які не можуть бути змінені за згодою сторін трудового договору. Законодавство про відпустки передбачає встановлення для неповнолітніх щорічної оплачуваної відпустки у розмірі 31 календарного дня.

Особливості звільнення неповнолітніх працівників передбачені діючим трудовим законодавством. Ці особливості полягають в тому, що звільнення допускається, крім додержання загального порядку звільнення, тільки за згодою районної (міської) служби в справах дітей. При звільненні неповнолітніх на підставі змін в організації виробництва і праці, в тому числі ліквідації, реорганізації, банкрутства або перепрофілювання підприємства, установи, організації, скорочення чисельності або штату працівників (п. 1 ст. 40 КЗПП України), виявлення невідповідності працівника займаній посаді або виконуваній роботі внаслідок недостатньої кваліфікації або стану здоров'я, які перешкоджають продовженню роботи (п. 2 ст. 40 КЗпП України), поновлення на роботі працівника, який раніше виконував цю роботу (6 ст. 40 КЗпП України) проводиться лише у виняткових випадках з обов'язковим працевлаштуванням.

Ініціатором припинення трудових відносин з неповнолітнім можуть бути його батьки, усиновителі, піклувальники, державні органи та службові особи, що здійснюють контроль і нагляд за дотриманням законодавства про працю, якщо вони вбачають, що робота загрожує здоров'ю неповнолітнього або порушує його законні інтереси.

Таким чином, можна зробити висновок, що трудове законодавство України всебічно охороняє права неповнолітніх в трудових відносинах, встановлюючи їм обмежені норми робочого часу, норм виробітку і при цьому надає подовжений відпочинок, гарантовану в повному обсязі заробітну плату і гарантії при звільненні з роботи.

Список використаної літератури:

1. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 № 322-VIII (ВВР, 1971, додаток до № 50, ст. 375). [Електронний ресурс]: Верховна Рада України. Офіційний веб-сайт. – режим доступу до джерела: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/796-12>
<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/322-08>.

2. Трудове право : підручник [для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] / В. В. Жернаков, С. М. Прилипко, О. М. Ярошенко та ін.; за ред. В. В. Жернакова. – Х.: Право, 2012. – 496 с.

Зіньова О.С.,

старший викладач кафедри права
Київського кооперативного інституту бізнесу і права

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ РОБОЧОГО ЧАСУ І ЧАСУ ВІДПОЧИНКУ

Однією із найважливіших сфер діяльності людини є трудова, якій присвячується більша частина людського життя.

Трудове законодавство України регулює питання, що виникають під час трудової діяльності працівника. Одними із основних є питання щодо робочого часу і часу відпочинку. Законодавчо визначається, що робочий час – це час, протягом якого працівник виконує свої трудові обов'язки. Виділяють такі види робочого часу: нормальна тривалість, скорочений та неповний. Нормальна тривалість робочого часу в Україні складає 40 годин на тиждень і є максимальною. Встановлювати меншу тривалість робочого часу дозволено, якщо умови виробництва дозволяють встановити таку тривалість. Скорочений робочий час встановлюється для окремих категорій працівників з урахуванням їх віку, стану здоров'я, умов виконання роботи. Такими пільговими категоріями є: 1) неповнолітні віком до 16 років – 24 години на тиждень при 6-денному робочому тижні; 2) неповнолітні віком від 16 до 18 років – 36 годин на тиждень при 6-денному робочому тижні; 3) працівники, що працюють в шкідливих умовах праці – 36 годин на тиждень; 4) працівники з інтелектуальним напруженням праці – 36 годин на тиждень. За рахунок власних коштів власник підприємства, установи, організації може встановлювати скорочену тривалість робочого часу і іншим категорія працівників. Важливо, що скорочення робочого часу не впливає ані на розмір заробітної плати, ані на інші соціальні гарантії.

Неповний робочий час – це час, який встановлюється за домовленістю між сторонами трудового договору. Законодавство лише визначає, яким категоріям працівників власник в обов'язковому порядку на їх прохання повинен встановити неповний робочий час. Такими працівниками є: вагітні жінки, жінки, що мають дітей віком до 14-ти років або дитину-інваліда, жінки, що здійснюють догляд за хворим членом сім'ї на підставі медичного висновку.

Іноді виникає питання: якщо чоловік звертається з проханням встановити йому неповний робочий час на підставі того, що він сам виховує дитину або доглядає за хворим членом сім'ї. Закон для чоловіків не передбачає пільг у встановленні неповного робочого часу. Але такі життєві ситуації непоодинокі. Проект Трудового кодексу України також нічого не змінює стосовно визначених пільгових категорій. Здається, варто приділити увагу цьому питанню і надати чоловікам таких самих пільг, як і жінкам. Стосовно здійснення оплати неповного робочого часу, то він оплачується відповідно до кількості відпрацьованого часу, причому за працівником зберігаються всі інші соціальні гарантії.

Для поновлення затрачених у трудовому процесі сил необхідний певний час. Тому трудове законодавство встановлює час відпочинку, який надається як під час робочого дня, так і за його межами. Час відпочинку – це час, протягом якого працівник вільний від виконання трудових обов'язків і який він може використати на свій розсуд. Законодавчо визначені такі види відпочинку: перерви протягом робочого часу, щоденний відпочинок, щотижневий відпочинок, святкові та неробочі дні, відпустки. Загальним для всіх видів є те, що працівнику під час використання цього часу гарантується збереження місця роботи, а в окремих випадках – і заробітної плати (це характерно для перерв спеціального призначення, які входять в робочий час та підлягають оплаті, та для відпусток, за винятком відпусток без збереження заробітної плати). Крім того, час відпочинку можна використати на свій розсуд і це не буде вважатися порушенням трудової дисципліни. Чинне законодавство передбачає виняткові випадки залучення працівників до роботи у час відпочинку. Це випадки проведення надурочних робіт, залучення до роботи у вихідні, святкові та неробочі дні. При цьому встановлюється певний порядок залучення до такої роботи та компенсація за неї (як правило, це оплата в подвійному розмірі або надання іншого дня відпочинку).

Підсумовуючи вищевикладене, хотілось би зазначити, що трудове законодавство стосовно регулювання робочого часу та часу відпочинку має вдосконалюватися. Необхідно звернути увагу на вдосконалення норм, що стосуються регулювання неповного робочого часу, чітко визначитися, яким категоріям працівників встановлюються перерви спеціального призначення, прийняти українські нормативні акти, які регулюють питання робочого часу і часу відпочинку, оскільки в цій сфері використовується ще значна кількість нормативно-правових актів СРСР.

Список використаної літератури:

1. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 № 322-VIII (ВВР, 1971, додаток до № 50, ст. 375). [Електронний ресурс]: Верховна Рада України. Офіційний веб-сайт. – режим доступу до джерела: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/796-12> <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/322-08>.
2. Трудове право : підручник [для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] / В. В. Жернаков, С. М. Прилипко, О. М. Ярошенко та ін.; за ред. В. В. Жернакова. – Х.: Право, 2012. – 496 с.

Кириленко С.О.,
заступник декана історико-юридичного факультету,
старший викладач кафедри історії України та політології Ніжинського
державного університету імені Миколи Гоголя

ПОСИЛЕННЯ БОРОТЬБИ З НОРМАНІЗМОМ У РАДЯНСЬКІЙ ІСТОРИЧНІЙ НАУЦІ НАПЕРЕДОДНІ ТА ПІДЧАС ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ

Наприкінці 1930-х рр. радянські медієвісти посилили критику "норманістів", особливо їх найбільш одіозних поглядів. Критика відбувалася в контексті ідейної відсічі нацистській версії пангерманізму. Головні постулати антинорманістів на той час зводилися до наступних положень: східні слов'яни, або ж "руський народ" у силу природних внутрішніх (здебільшого, соціально-економічних) причин підійшли самостійно до створення своєї незалежної та могутньої держави. Давньоруська держава створювалася в боротьбі із зовнішніми ворогами. Одночасно з цим процесом міцніла єдність східнослов'янських племен. Новопостала держава консолідувала, ведучи постійні війни, племінні утворення східних слов'ян у єдиний руський народ. Боротьба за збереження цієї єдності з зовнішніми та внутрішніми ворогами продовжувалася і в часи феодальної роздробленості та пізніше. Подібні погляди органічно приводили до появи концепції про єдину давньоруську народність, що тісно спліталася з офіційною антинорманською точки зору на виникнення Києво-Руської держави, розглядаючи цю проблему в плані політичної та етнічної єдності східнослов'янських племен [8, с. 284].

Утім, варто підкреслити, що приблизно до початку "холодної війни" становище провідних радянських вчених було цілком науково-фундованими, вони спиралися на відповідну інтерпретацію фактичного матеріалу з певних методологічних позицій. У цьому контексті поява вчення про давньоруську державу цілком відповідала логічному розвитку гуманітарних дисциплін того часу, була адекватною кількісному накопиченню нових матеріалів та теоретичних розробок у площині цих дисциплін (в історії, археології, етнографії, мовознавстві тощо) [8, с. 284].

Завершальний період війни та повоєнний час традиційно пов'язують зі стабілізацією радянської системи, зміною міжнародного статусу СРСР, що став наддержавою. Ці два фактори, особливо міжнародний, визначали вектор розвитку радянської внутрішньої політики, а відповідно, і ставлення влади до історичної науки. Специфікою боротьби з космополітизмом було те, що кожен, незалежно від рангу чи заслуг, міг опинитися під вогнем критики. Кампанія з боротьби із космополітизмом мала свої передумови. У 1946 р. пройшла критика журналів "Звезда" та "Ленинград", була "викрита" шкідлива діяльність Н. Ключової, О. Ванштена, Г. Деборіна, А. Деборіна, Л. Зубок, І. Мінца, М. Рубінштейна. 13 серпня 1947 р. у "Правді" вийшла стаття "Советский патриотизм" першого заступника Управління пропаганди та агітації ЦК КПРС Д. Шепілова,

який стверджував, що СРСР вже не наздоганяє країни Заходу, а "країнам буржуазних демократій, які відстали за свої політичним устроєм від СРСР на цілу епоху, доведеться наздоганяти першу країну справжнього народовладдя" [7, с. 2-3]. Зрозуміло, що така заява передбачала і самодостатність радянської історії та культури. Особливо радянську пропаганду турбував вплив буржуазної науки на науку вітчизняну, в першу чергу гуманітарну. Наочним доказом цього стала проведена в 1946 р. дискусія з проблеми утворення російської централізованої держави, а також скликане за ініціативою ЦК ВКП(б) "і особисто тов. Сталіна" нарада працівників "науково-філософського фронту" з обговорення підручника Г. Ф. Александрова "Історія західноєвропейської філософії". Наступного року наукова громадськість виявляла "методологічні прорахунки" авторів другого видання підручника з історії СРСР який готувався ще за війни [3, с. 1-55; 4, с. 38-66]. Періодика, резолюції зборів, нарад вчених зарясніли звинуваченнями як на адресу конкретних осіб, так і цілих установ, видань "в нестачі більшовицької загостреності і войовничості", "необхідності корінної перебудови та покращення роботи", подолання схиляння перед Заходом і дореволюційної наукою.

У липні 1948 року академік Є. В. Тарле на конференції, присвяченій 30-річчю архівної справи в СРСР, вимагав викриття "антинаукових концепцій буржуазних істориків". Його підтримував А. Д. Удальцов, який на науковій сесії з історії Криму в тому ж році закликав "різко відмежувати погляди радянської науки від точок зору дорадянських вчених – Ключевського, Шахматова, Соболевського та ін.". Останній, крім того, різко критикував працю М. Рубінштейна "Російська історіографія", наголосивши на її буржуазному спрямуванні. 17 березня 1949 р. А. Л. Сидоров виступив на партійних зборах істфаку МДУ з узагальнюючою доповіддю "Боротьба з космополітизмом в історичній науці" (через місяць він з незначними змінами був повторений на засіданні вченої ради університету).

Найбільш гострі сутички, спричинені виявленням "космополітів", проходили під час засідань в Інституті історії АН СРСР. 24, 25, та 26 березня тут відбулися засідання Вченої Ради, де головним питанням стала боротьба з космополітизмом. Розпочинав ці засідання Б. Д. Греков, який закликав до боротьби за патріотизм, відходячи увагу від космополітичних обвинувачень, але А. Удальцов та А. Сидоров активно вказували на необхідність критики та самокритики, вимагали викриття антипатріотичних груп "космополітів" і т.д. Їхні заклики підтримали партійні історики А. Кучкін, А. Панкратова, після яких слово надавалось тим, хто потрапив під звинувачення. Підсумки боротьби з "космополітизмом" були підведені на засіданні Вченої ради МДУ 11 квітня 1949 р.: була констатована шкода "справі розвитку радянської науки і підготовки кадрів", нанесена "групою Мінца, Разгона, Рубінштейна". Одноголосно було прийнято резолюцію про те, що "космополіти не можуть бути вихователями радянської молоді в стінах університету".

Офіційно кампанія з боротьби проти космополітизму не припинялася, не зникла сама собою, а перейшла в інші форми ідеологічного контролю, такі як "боротьба за радянський патріотизм", "боротьба з буржуазним об'єктивізмом",

"боротьба за критику і самокритику". Рецидиви кампанії спостерігалися ще в 1951 і 1953 рр., але вже без попереднього розмаху. Образ ворога-космополіта не був повністю виключений із арсеналу радянської пропаганди навіть після смерті Сталіна. Однак після викриття культу особи вождя про космополітів мова більше не йшла [2, с. 501].

Слід наголосити, що в ході цієї кампанії 11 серпня 1947 р. в газеті "Правда" була надрукована велика стаття Д. Т. Шепілова "Радянський патріотизм". У першій частині автор розвивав думку про те, що історичне коріння такого низькопоклонства перед Заходом лежить у дореволюційному минулому Росії. У другій частині Шепілов стверджував, що після Жовтневої революції Росія стала на чолі людства. Вона будує соціалізм, і таким чином обґрунтовувалась ідея про перевагу СРСР над країнами Заходу. У третій частині йшлося про те, що наразі поставлене важливе історичне завдання – розвивати й культивувати радянський патріотизм – могутню силу поступального руху вперед [7, с. 2-3].

Важливо відмітити, що вищенаведеному поняттю "радянський патріотизм" недовго довелося існувати на сторінках преси. Після завершення кампанії боротьба з низькопоклонством уже не згадувалась. Вищим проявом радянського патріотизму тепер вважались героїчні подвиги радянського народу в тилу і на фронті в період Великої вітчизняної війни. Улітку 1953 р. в журналі "Комуніст" було надруковано статтю П. Федосєєва "Соціалізм та патріотизм" [6, с. 12-28]. Автор багато в чому повторив сказане попередниками про патріотизм у радянській пресі: про те, що саме комуністи підняли і понесли вперед прапори патріотизму, які розтоптала буржуазія, про зв'язок патріотизму і революційно-визвольної боротьби у XVIII ст., про свободу радянського патріотизму від національних і расових міфологем. Але попри це змінився зміст поняття патріотизм. Автор не назвав жодного військового діяча – героя російської історії. Радянська ідеологія знову наповнилась революційним змістом. Із історичних діячів були названі Белінський та Чернишевський, а також "кращі сини всіх народів нашої країни, герої визвольної боротьби та демократи-просвітники Тарас Шевченко, Константин Калиновський, Сигизмунд Серкавський, Абай Кунанбаєв та ін. [6, с. 12-28].

Таким чином, у партійно-державній ідеології післявоєнного часу великодержавство досягло свого піку. Особливо яскраво воно виявилось в піднесенні російського народу, наголошенні на його вкладі у світову історію та культуру. Разом з тим, у ідеології все більше пробивалось революційно-класова тенденція, що означало приглушення культу історичних героїв, наповнення ідеї слов'янської єдності класовим змістом.

Ідеї псевдопатріотизму стали особливо помітними в історичній науці, а саме в питаннях щодо виникнення Давньоруської держави та ролі норманів у цьому процесі. Керівник відділу пропаганди Александров різко висловився проти "занесеного в Росію німцями антинаукового погляду про несаможиттєвість руського історично процесу. "Норманська теорія стверджує, що слов'яни нездатні були утворити свою державу. Найповажніші представники російської

науки – Ломоносов, Гедеонов, Ключевський, Маар – довели помилковість цієї теорії. І все ж вона має місце в історичній науці до наших днів, знаходячи підтримку і захист деяких істориків. Завдання наших істориків полягає в тому, щоб до кінця спростувати цю німецьку фальсифікацію російської історії [1, с. 14-18].

Зрештою, можемо підсумувати, що в другій половині 1940-х рр. посилилась патріотична тенденція в ідеології партії, і якщо у воєнний час її роль у цілому була позитивною, то після завершення війни вона отримала яскраво виражений великодержавний характер, її вплив на історичну науку став цілком згубним. Антикосмополітична лінія кінця 1940-х – початку 1950-х рр. в ідеологічному наступі мала яскраво виражений історичний аспект, так як полягала у боротьбі проти приниження досягнень російського народу не лише в теперішньому, але й у минулому.

Наскільки міцною була ця концепція в кінці 40-х рр. зрозуміло з листа Б. Романова М. Рубінштейну від 27 вересня 1948 р.: "Мене хвилює те, як стали говорити про варягів – здається, ми їх взагалі невдовзі зітремо зі сторінок літописів" [5, с. 37].

Слова вченого виявилися пророчими. Невдовзі стартує кампанія боротьби з космополітизмом, а разом з нею в історичній науці все більших обертів набиратиме і процес "вигнання варягів", що остаточно переведе проблему походження Русі з наукової площини в політичну.

Список використаної літератури:

1. Александров Г.Ф. О некоторых задачах общественных наук в современных условиях / Г. Ф. Александров // Большевик. – 1945. – № 14. – С. 14-18.
2. Дубровский А. М. Историк и власть / А. М. Дубровский. – Брянск : Изд-во Брянского государственного университета им. акад. И. Г. Петровского, 2005.
3. Проект постановления ЦК ВКП(б) о недостатках учебников по истории СССР. Февраль 1940 г. -декабрь 1941 г. // Российский государственный архив социально-политической истории. – Ф. 17. Оп. 125. Ед. хр. 10. – Л. 1-55.
4. Проекты постановлений ЦК ВКП(б), справки группы консультантов по письмам. Январь 1945 -июнь 1945 г. // Российский государственный архив социально-политической истории. – Ф. 17. Оп. 125. Ед. хр. 340. – Л. 38-66.
5. Романов Б. А. Письма к Рубинштейну Н. Л. 1941–1956 гг. : 37 лл. / Б. А. Романов // Научно-исследовательский отдел Рукописи Российской государственной библиотеки. – Ф.521., К.26. – Ед. хр. 39.
6. Федосеев П. Социализм и патриотизм / П. Федосеев // Коммунист. – 1953. – № 9. – С. 12–28.
7. Шепилов Д. Т. Советский патриотизм / Д. Т. Шепилов // Правда. – 1947. – 13 августа. – С.2-3.
8. Юсова Н. "Давньоруська народність" : зародження і становлення концепції в радянській історичній науці(1930-ті – перша половина 1940-х рр. Монографія. 2-ге вид., перероб і доп. – К.: ВД "Стилос", 2006.

Клунко Р.Ю.,
учитель історії
Ніжинського обласного педагогічного ліцею
Чернігівської обласної ради

СТАН НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГІЧНИХ КАДРІВ ДО ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКІЛ УКРАЇНИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XX – НА ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ

Перехід держави до нових умов господарювання та входження України в європейський простір характеризується новим рівнем регулювання суспільних відносин, що, у свою чергу, вимагає знання, розуміння та юридично обґрунтованого застосування правових норм кожним громадянином України. Розбудову суверенної, незалежної, демократичної, соціально-правової держави, у якій права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст роботи всіх гілок влади, спроможне здійснити лише високоосвічене суспільство з розвинутою правовою культурою і високим рівнем правосвідомості кожного громадянина.

Проблема формування правової культури особистості набуває загальнодержавного значення, адже право, як сукупність сформованих і санкціонованих державою загальнообов'язкових норм і правил поведінки, виступає зовнішнім регулятором стосунків громадян між собою і суспільством, між окремими спільнотами у державі, між її регіонами та зарубіжними країнами, регулює поведінку кожної окремої особи і об'єктивно сприяє справедливому розв'язанню будь-яких суперечностей і конфліктів. У цих умовах перед навчальними закладами освіти постала необхідність пошуку оптимальних шляхів формування правової культури підростаючого покоління на основі Конституції України, основних положень Закону України "Про освіту", "Про вищу освіту", Указу Президента України від 18 жовтня 2001 року "Про національну програму правової освіти населення", Державної національної програми "Освіта" (Україна XXI століття), Національної доктрини розвитку освіти України в XXI столітті, комплексної цільової програми "Вчитель".

Проблеми формування правової культури досліджували провідні філософи, педагоги і правознавці С.Алексєєв, В.Бурмістров, Г.Васянович, І.Козубовська, М.Подберезський, О.Соломаткін, О.Скакун, О.Татаринцева, Н.Ткачова, М.Фіцула та інші науковці. Аналіз праць цих та інших авторів у галузі правової культури свідчить, що у розв'язанні поставлених державою і суспільством завдань щодо правової освіти кожного громадянина провідне місце належить: 1) школі, оскільки основи правової культури закладаються з дитинства саме у школі, через яку (за умови обов'язковості) проходять всі громадяни держави; 2) учителеві з високим рівнем професійно-педагогічної підготовки, органічною складовою якої є права культура.

Становлення української держави як демократичної, соціальної, правової, розвиток міжнародних відносин безпосередньо пов'язані з правовою освітою населення. Недостатня правова обізнаність громадян – це причина порушень основних прав і свобод, що закріплені Конституцією України, у зв'язку з цим виняткового значення у системі суспільних відносин набуває роль людини, підвищення її правової культури та соціальної активності.

Сучасні умови розвитку суспільства вимагають удосконалення системи підготовки педагогічних кадрів, де всі ланки підпорядковані єдиній меті – формуванню всебічно гармонійно розвиненої особистості. Розв'язання цієї проблеми неможливе без підвищення рівня правової культури вчителя, подолання в його свідомості усталених стереотипів, консерватизму в педагогічній науці й практиці. Успішне вирішення цих завдань залежить від розвитку правової освіти вчителя, її змісту та інноваційних технологій у навчально-виховному процесі вищої педагогічної школи.

Методологічну основу дослідження становлять: теорія наукового пізнання; наукові положення філософських, правових, психолого-педагогічних концепцій про системно-цілісний підхід до вивчення проблеми формування особистості. Вихідні положення дослідження ґрунтуються на засадах Конституції України, "Національної програми правової освіти населення", Закону України "Про освіту", "Про вищу освіту", Національної доктрини розвитку освіти України в XXI столітті, "Концепції історичної освіти України" та інших державних нормативних документів.

Теоретичну основу дослідження становлять: ідеї вітчизняних учених у галузі історії педагогіки (А.Алексюк, Л.Вовк, Г.Ващенко, Г.Єфіменко, О.Любар, В.Майборода, О.Сухомлинська, М.Ярмаченко); теорія культури (А.Арнольдів, Є.Баллер, С.Іконнікова, Е.Ільєнков, Є.Соколов, Г.Шевченко); відповідність мети і змісту освіти (С.Гончаренко, Н.Ничкало, М.Скаткін); теорія змісту освіти та її компонентів (І.Лернер, Л.Нечепоренко, О.Савченко); психолого-педагогічні основи успішної професійної діяльності вчителя (І.Бех, С.Єлканов, В.Сухомлинський); теорія формування умінь та навичок (Є.Кабанова-Меллер, Н.Менчинська); механізми адаптації молодого педагога (О.Барабаншиков, Є.Бондаревська, В.Буряк, Т.Іванова, В.Радул); наукові основи формування правової культури в освітній діяльності (Г.Васянович, М.Кейзеров, В.Котюк, М.Подберезський, А.Ратінов, О.Саламаткін, А.Семітко, О.Скакун) та інші.

У педагогічній теорії ці процеси знайшли певне осмислення в наукових пошуках вчених, проте поза увагою дослідників залишилися і не знайшли свого повного вирішення як у теоретичному, так і в методичному аспектах актуальні педагогічні проблеми підготовки педагогічних кадрів до формування правової культури учнів загальноосвітніх шкіл України у другій половині ХХ – на початку ХХІ століття.

Підсумовуючи вище сказане, можна стверджувати, що на сьогодні зазначена проблема є актуальною та має соціальне значення. На жаль, відсутні

цілісні наукові історико-педагогічні дослідження, тема є недостатньо вивченою. На нашу думку важливим є виявлення, вивчення, визначення провідних тенденцій та аналіз педагогічних проблем підготовки педагогічних кадрів до формування правової культури учнів загальноосвітніх шкіл України у другій половині ХХ – на початку ХХІ століття та обґрунтування можливості використання виявленого історичного досвіду в сучасних умовах.

Колінько О.О.,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри права
Київського кооперативного інституту бізнесу і права

ПРАВО ОСОБИ НА ВІДЧУТТЯ ЗАХИЩЕНОСТІ

Для вітчизняної моделі протидії злочинності більш характерною є боротьба зі злочинністю, а не захист і охорона прав та законних інтересів громадян. У свою чергу, соціальна, правова держава, якою прагне бути Україна, має спрямовувати свою діяльність на захист своїх громадян від усіх видів насильства, забезпечуючи юридичні та інші механізми протидії цьому асоціальному протиправному явищу [3, с. 40].

Потреба почуватися захищеним є однією з основних потреб і одним з головних прагнень кожної людини, а задоволення цієї потреби закладає основи для повноцінного існування та розвитку людини як особистості та як члена суспільства. Основоположним аспектом цієї потреби є відчуття захищеності від злочинних посягань [10, с. 71]. На жаль, існуюча практика протидії злочинності не враховує особистісних якостей потенційних потерпілих. У переважній більшості випадків працівники правоохоронних органів здійснюють попередження, припинення й запобігання злочинам без урахування "вад" жертв й накопиченого досвіду правоохоронної діяльності.

Останнім часом поширеними стають ідеї стосовно подолання певних проблем (соціальних, економічних, політичних) шляхом взаємодії внутрішнього потенціалу особистості й зовнішніх можливостей суспільства (держави). Безпека особистості не стає винятком. Відчуття захищеності й безпеки дають можливість особі існувати повноцінно в суспільстві й протистояти будь-якому роду конфліктів.

Так, можна виділити такі види захищеності, як: соціальну, психофізіологічну й інформаційну. Одним із можливих напрямів подолання певних негативних зовнішніх факторів могло б стати кримінологічне прогнозування [12, с. 155; 4, с. 37] у сфері протидії злочинності шляхом дослідження, накопичення й аналізу зарубіжного й вітчизняного досвіду щодо віктимологічної профілактики та на основі отриманих знань передбачення, моделювання, обґрунтування й планування ефективних заходів запобігання поширенню злочинності й процесу віктимізації.

Варто зазначити, що досить цікавим явищем, характерним для зарубіжних державах, на нашу думку, є легальний лобізм – можливість громадських організацій і суспільства впливати на законодавчі процеси в державі. Для забезпечення інтересів жертв на законодавчому рівні організації проводять офіційні й приватні зустрічі з представниками органів влади: присутні на засіданнях комітетів і комісій парламенту, уряду, відповідних міністерств; допомагають при підготовці законопроектів; запрошують законодавців, членів уряду на свої з'їзди; формують громадську думку та систематично працюють із засобами масової інформації (ЗМІ); готують доповіді, послання від імені жертв кримінальних посягань до владних органів; реалізують зустрічі з вищим керівництвом держави, у тому числі й президентом [6, с. 9; 7, с. 47; 11, с. 14; 2; 5]. Саме дані явища можуть впливати на формування в особи соціальної захищеності.

Психофізіологічний вид захищеності проявляється через певні фізичні можливості, властивості вищої нервової діяльності, а інформаційній, в свою чергу, в забезпеченні максимальної безпеки через поінформованість суспільства. При цьому, індивід не може однаковою мірою мати всі види захисту, що і формує відповідні дії на забезпечення нормального стану в певному середовищі. Один індивід буде вдаватись до соціальних методів захисту, тому що психофізіологічний вид захищеності в нього дуже низький. Інший же, навпаки, позбавлений соціальних форм захисту, необізнаний у формах захисту або не вірить у їхню дієвість, і сподіватиметься тільки на свої психофізіологічні можливості. Саме на даному етапі важливою є інформаційна захищеність. Адже інформація, є знанням жертвою своїх можливостей та можливостей оточення і дає змогу потенційній жертві адекватно будувати свою захисну діяльність. Незнання особливостей сформованої ситуації може призвести до того, що потенційна жертва перейде в розряд реальних [8, с. 139].

Наприклад, незнання особою своїх прав у випадку вчинення проти неї певного насильства може призвести до того, що людина стає жертвою своєї необізнаності і, як наслідок, реалізує потенційну віктимність. Недостатня поінформованість завжди веде до зниження загального рівня захищеності. Адже, як підкреслюють віктимологи, одним із факторів, який найдужче травмує психіку жертви, є незнання нею своїх прав [296, с. 311]. При цьому кожний з компонентів, що складають захищеність, має різний ступінь ефективності, як у момент здійснення злочину, так і в дозлочинний час.

В свою чергу, варто звернути увагу, що віктимологічний вплив не потребує суттєвих економічних витрат, у його основі лежить природний інстинкт самозбереження і властиве людині прагнення до самозбереження [9, с. 228]. Саме тому ефективним є залучення громадськості до реалізації державної політики у сфері віктимологічної профілактики. Пріоритетним напрямом тут повинна стати робота з об'єднаннями громадян і зміцнення віктимологічного складника в попереджувальній діяльності органів внутрішніх справ. Така спрямованість не тільки відповідатиме тенденціям гуманізації правоохоронної діяльності в умовах правової держави, а й може суттєво

посилити ефективність такої діяльності, адекватно реагувати на нові реалії українського суспільства у світі, що постійно змінюється [1, с. 150].

Таким чином, можна стверджувати, що нормального розвитку індивідів в суспільстві, дієвого функціонування держави й глобальних політичних, економічних й соціальних змін в країні, необхідно, насамперед, звертати увагу саме на розроблення або удосконалення засобів захисту громадян від злочинів (соціальна й інформаційна захищеність) і наступної їх віктимізації, а також відновлення або активізації особистісних захисних властивостей (психофізіологічна захищеність) з огляду на відчуття особистої захищеності.

Список використаної літератури:

1. Варчук Т. В. Виктимологія : [учеб. пособ. для студ. вузов, навчаючихся по спеціальності "Юриспруденція"] / Т. В. Варчук, К. В. Вишневецький ; под. ред. С. Я. Лебедева. – М. : ЮНИТИ – ДАНА: Закон и право, 2008. – 191 с.

2. Європейська конвенція про компенсацію шкоди жертвам насильницьких злочинів ЕТС № 11 від 24.11.1983 / станом на 25.03.2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU83302.html

3. Інформаційно-методичні матеріали та аналіз нормативно-правової бази з питань попередження насильства над дітьми в сім'ї та поза нею / [Брижик В. О., Журавель Т. В., Кочемировська О. О. та ін.] ; за заг. ред. Т. В. Журавель, Г. О. Христової]. – К. : ТОВ "К. І. С.", 2010. – 238 с.

4. Келлі Л. Бачення новаторства і професіоналізм у боротьбі поліції проти насильства щодо жінок і дітей / Л. Келлі ; програма Ради Європи "Поліція і права людини 1997–2000". – К., 2001. – 59 с.

5. Кудрявцев В. Н. Причины правонарушения / Кудрявцев В. Н. – М. : Наука, 1976. – 285 с.

6. Кучеров А. Л. Правовое регулирование лоббистской деятельности в Российской Федерации : автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. юрид. наук / А. Л. Кучерова. – М., 1998. – 16 с.

7. Любимов А. П. Политическое право и практика лоббизма / Любимов А. П. – М., 2001. – 72 с.

8. Попередження, виявлення і подолання випадків насильства в сім'ї та жорстокого поводження з дітьми [тренінговий курс] / [авт.-упоряд. : Т. В. Журавель, Н. М. Коробченко, О. М. Нікітіна, О. Ф. Сафронова] ; за заг. ред. О. В. Безпалько, Т. В. Журавель. – К. : ТОВ "К. І. С.", 2010. – 167 с.

9. Ривман Д. В. Виктимологія / Д. В. Ривман, В. С. Устинов. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2000. – 216 с.

10. Соколова О. В. Жертва злочину (проблеми кримінальної віктимології) / Соколова О. В. – К., 2009. – 173 с.

11. Тенов Т. З. Лоббизм как политико-правовой институт : автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. юрид. наук. / Т. З. Тенов. – Ростов-на-Дону, 2001. – 18 с.

12. Туляков В. А. Виктимология (социальные и криминологические проблемы) : [монография] / Туляков В. А. – Одесса, 2000. – 336 с.

13. Sgarzi J. Victimology: a study of victims and their roles / J. Sgarzi, J. McDevitt. – New Jersey, 2003. – P. 341.

Кресан А.О.,
учитель історії та правознавства ЗОШ I – III ст. № 10 м. Ніжина

ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ ТА ПРАВОЗНАВСТВА

Становлення демократичної держави, суспільно-політичні зміни в Україні вимагають формування активної особистості, яка може бути успішною за умови наявності громадянської компетентності. Це система знань, умінь і навичок, переживань, переконань особистості, які допомагають людині усвідомити свою позицію в суспільстві, обов'язок і відповідальність перед людьми і державою.

Структуру громадянської компетенції школяра складають три компоненти: *ціннісний* (ставлення, ціннісні орієнтації, переживання і т.п.); *діяльнісний* (уміння і навички); *процесуальний* або *особисто-творчий* (стосується самореалізації дітей). До останнього науковці включають критичне мислення, виявлення соціальних проблем, уміння формулювати і відстоювати власну точку зору щодо суспільно-історичних явищ, уміння вести дискусію, уміння працювати в групі на засадах співпраці. Проте кожен із названих компонентів може бути представлений як інтегрована якість особистості. Формування громадянської компетентності – це засвоєння у навчальних ситуаціях основ правомірної поведінки особи у суспільстві; здатність учня самостійно діяти в умовах невизначеності під час вирішення важливих завдань.

Водночас без належного рівня правових знань і навичок правомірної поведінки неможлива участь особи у суспільному житті. Щоб досягти поставленої мети у своїй роботі вчителя правознавства керуюся наступними засадами.

- Здійснення особистісно зорієнтованого підходу (індивідуалізація навчання і орієнтація на конкретного учня).
- Створення умов для розвитку навичок самостійного здобуття правових знань та розвиток вміння працювати з нормативно-правовими актами.
- Поєднання у процесі роботи традиційних та інноваційних технологій навчання і виховання учнів.
- Формування громадян-патріотів з високим рівнем правової культури і правосвідомості.

Тому урок правознавства має містити кооперативні, колективно-групові, дискусійні та ситуативно-моделюючі форми і методи роботи, які б максимально розвивали громадянські якості учнів. Процес формування у школярів життєвих компетентностей відбувається упродовж усього їх навчання

у загальноосвітній школі. Учнівські знання, вміння і навички поглиблюються за допомогою ігрових методів навчання.

Часто застосовуємо роботу в групах у процесі вивчення нормативно-правових документів. Це дозволяє за обмежений період часу опрацювати великий обсяг інформації, визначити головне і другорядне в тексті наведеного джерела, виконати поставлене завдання і представити результати роботи у класі. Даний інтерактивний метод навчання сприяє розвитку усного мовлення, культури спілкування дітей, виховання толерантності та поваги до інших людей. Результати проведеної роботи учні узагальнюють у проекті рішення, складеному конспекті теми (завдання), тезах, схемі або таблиці. Водночас відбувається поєднання традиційних і нетрадиційних методів навчання, що розвиває критичне мислення старшокласників.

Різноманітні види ігор на уроках правознавства викликають особливу зацікавленість учнів. Вони надають можливість самореалізуватися, розвинути творчу уяву, виробити навички співробітництва. Імітаційні ігри спонукають школярів до виконання простих дій, що відтворюють поширені правові ситуації. Діючи за інструкцією вчителя, учні мають реагувати на ситуацію у рамках визначених умов. Наприклад, під час вивчення теми "Як громадяни беруть участь у житті демократичної держави" учням пропонується утворити громадську організацію або заснувати власну політичну партію, проводимо ситуативну гру "вибори" або "рефередум".

Імітації сприяють розвитку уявлення дев'ятикласників: як застосовувати на практиці вміння вирішувати правові проблеми. Так, використання методу "спрощеного судового слухання" надає можливість учням отримати уявлення про процедуру прийняття судового рішення. Наприклад, розглядаючи теми "Як держава захищає права дитини в сім'ї", "Що таке кримінальна відповідальність і кримінальне покарання" старшокласники готують певну правову ситуацію та розігрують у ролях судовий процес, виділяють його основні етапи. У ході гри набувають навички виконання певних соціальних ролей у житті, що розвиває їх інтерес до правознавства.

На повторювально-узагальнюючих уроках доречно використання різних турнірів, брейн-рингів, вікторин, мандрівок, інтерв'ю у діяча, що розвиває культуру спілкування і розширює світогляд учнів. Ці ігри мають універсальний характер. Вони не лише допомагають перевірити базовий рівень навчальних досягнень учнів, а й стимулюють розвиток мислення, кмітливості, розширюють кругозір, вносять дух змагальності. Ці форми роботи потребують від учнів досконалого знання термінів, понять, документів та їх змісту. Перевагою вікторин є також те, що вони допомагають проконтролювати сформованість/несформованість знань та вмінь великої кількості учнів. Вікторини не тільки розвивають мислення учнів, а й привчають творчо підходити до виконання завдання, визначати головне, узагальнювати матеріал. На вікторину підбираю цікаві проблемні запитання, які об'єднуються за блоками: "Знавці термінів", "Про що йдеться у документі?", "Кому належать слова?", "Зроби вірний вибір" та інше. Група запитань відзначаються тематичною і хронологічною єдністю. На етапі підготовки до гри підбираю методику

проведення гри: основні методичні прийоми, засоби навчання, систему балів, засоби стимулювання активності учасників гри і шляхи визначення переможців. По закінченні вікторини необхідно проаналізувати її результати.

Оскільки конкурси організовуються за принципом "діалогу", наявні елементи інтерактивного "мнемотуру" – учні певної групи-команди протягом відведеного часу обговорюють і представляють власні варіанти відповідей. Доцільним в іграх є використання нетрадиційних методів "незакінчені речення", "мозковий штурм", метод "прес", які поєднуються із традиційними завданнями: "заповнити пропуски", "продовжити речення", "розв'язати правове рівняння або задачу", розгадати ребус, кросворд тощо. Якщо гра проводиться як змагання команд, то вона сприяє згуртуванню колективу, формуванню комунікативних та логічних умінь учнів.

Отже, ігрові методи навчання відповідають природним потребам школярів. Вони поєднують у собі елементи пізнавальної та творчої діяльності, що розвиває емоційну сферу дитини, її пізнавальні інтереси, інтелектуальні та духовні потреби. Уміле використання ігор підвищує навчальну активність учнів, інтенсивність та аналітичність мислення, пам'ять та уяву.

Таким чином, формування громадянської компетентності учнів відбувається завдяки застосуванню правової термінології, що включає чотири основні етапи: опис, порівняння, пояснення і перетворення.

Відомий філософ Арістотель підкреслював позитивний вплив законів на формування громадянських рис людини, оскільки громадянська освіта і виховання є основою благополуччя і стабільності існуючої держави. Тому на основі законодавчої бази країни потрібно розвивати і виховувати громадянську компетентність, толерантність, правосвідомість, патріотизм, законотриманість як демократичні якості майбутнього громадянина України. Вони стануть основою для вирішення ряду завдань: розкриття і дотримання загальнолюдських і державних орієнтирів розвитку суспільства; формування правової свідомості і культури, соціальної активності особистості; розвиток логічного і правового мислення, становлення життєвих цінностей особи.

Наукову основу мого досвіду складають психолого-педагогічні принципи творчої активності, описані у працях Л. В. Виготського, А. Н. Леонтьєва, Т. А. Ільїна, теоретичні засади класиків педагогіки Г. Сковороди, Арістотеля, С. Русової, положення теорії виховання дітей з творчими здібностями, обґрунтовані працях А. Макаренка, В. Сухомлинського.

Досвід роботи над проблемою як вчителя правознавства спрямований на продуктивну реалізацію завдань з предмету шляхом запровадження особистісно орієнтованих технологій навчання. Його цілі полягають у визначенні життєвого досвіду кожного учня, рівня інтелекту, пізнавальних здібностей, у формуванні позитивної мотивації учнів до пізнавальної діяльності, потреби в самопізнанні, самореалізації та самовдосконаленні.

Працюючи з дітьми, намагаюся створити необхідні комфортні умови для їхнього розвитку, підвищення якості знань, творчої ініціативи та вироблення активної життєвої позиції. Адже потрібно кожного навчити в першу чергу бути людиною, бо знання без людяності нічого не варті.

Таким чином, ефективність використання традиційних і нетрадиційних методів формування громадянської компетентності учнів визначається насамперед їх готовністю брати на себе відповідальність за майбутнє власної держави. Тільки високо свідомі громадяни і палкі патріоти можуть збудувати насправді вільну, демократичну Україну, бо від кожного з них залежить доля країни.

Кресан Ж.В.,
учитель історії Ніжинської ЗОШ I-III ступенів № 10

ФОРМУВАННЯ ХРОНОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ 5-7 КЛАСІВ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ

Сучасна освіта вирішує багато завдань, головною метою яких є формування творчої особистості, здатної відстоювати свої переконання, але водночас толерантною до поглядів інших. Особистості, яка прагне приносити користь суспільству, усвідомлює відповідальність за кожен свій крок і шукає свій шлях у житті. Сприяючи формуванню такої особистості, більшість педагогів використовують у своїй діяльності актуальний на сьогодні компетентнісний підхід.

Сутність його полягає у спрямуванні навчального процесу на набуття учнями важливих компетенцій, тобто загальних здатностей особистості виконувати певний вид діяльності. Компетентність ґрунтується на знаннях, досвіді, цінностях, набутих завдяки навчанню, та є показником успішності [2, с. 16].

Метою статті є розгляд поняття "компетентність", основних складових хронологічної компетентності учнів, методів і прийомів та прикладів завдань на уроках історії та в позакласній діяльності, які сприяють формуванню хронологічних знань і вмінь.

Актуальність даної теми зумовлена важливістю формування хронологічної компетентності учня протягом вивчення історії, адже історичні уявлення минулого впливають (окрім успішної підготовки до ДПА та ЗНО) на формування життєвих ідеалів, ціннісних орієнтацій учня, його поведінку, слугують засобом громадянського і морального виховання.

Результатом навчання історії є певні властивості, що в сучасній вітчизняній педагогічній літературі витлумачують як "компетенції", "компетентності" та вживаються в одному смислі. Однак компетенція, у перекладі з латинської мови, означає коло питань, у яких людина добре обізнана. Як зазначає С. Шишов, компетентний – той, хто володіє відповідними знаннями і здібностями, що дозволяють робити ґрунтовні висновки окресленої царини та ефективно діяти в ній [8, с. 20].

Педагоги під компетентністю людини розуміють спеціальним шляхом структуровані (організовані) набори знань, умінь, навичок і цілей, які набуваються у процесі навчання. Вони дозволяють людині визначати, тобто ідентифікувати і розв'язувати незалежно від ситуації проблеми, що є характерними для певної сфери діяльності.

Розвиток ключових і предметних компетентностей не відмінняє традиційні підходи до завдань освіти, які передбачали формування загальних та предметних знань, навичок, умінь. Більше того, компетентності базуються на них. Взяті окремо традиційні знання, навички та вміння у практиці сучасної школи обслуговують здебільшого академічні цілі (складання іспитів різного рівня завдяки оволодінню програмним матеріалом), мають загальний характер, тобто не враховують індивідуально-особистісних відмінностей учнів. Пріоритет компетентнісного підходу не тільки долає обмеженість академізму (не виключаючи його), а й надає здобутим знанням, навичкам та вмінням індивідуалізованого, конкретного життєво-смыслового характеру, чітко визначеної практичної спрямованості щодо власного життя людини [6, с. 38].

Загальна характеристика рівнів навчальних досягнень учнів матиме неоднакове втілення для учнів різних класів. Так, державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів 5 класу з історії України зводяться до таких предметних компетенцій: знати і розуміти, що таке історія, як відбувається відлік часу в історії, як історики довідуються про минуле, визначати тривалість і послідовність історичних подій, співвідносити рік із століттям, розрізняти умовні позначки і знаходити місця історичних подій на карті, знаходити у підручнику та адаптованому тексті документа відповіді на запитання і складати розповідь про подію або постать за запропонованим учителем алгоритмом, зіставляти окремі події з історії родини з історією рідного краю та України, виявляти ставлення до історії, окремих подій та вчинків історичних діячів, оцінювати роль громадян, музеїв та історичної науки у збереженні минулого.

Отже, історична пропедевтика 5 класу націлена передусім на початкові знання, елементарні уявлення та найпростіші вміння. Історичні знання п'ятикласників можна охарактеризувати як фрагментарні, початкові. Відповідно, їхні навчальні досягнення мають елементарний рівень і більш практичну спрямованість, загалом пов'язані з уміннями читати й розуміти адаптований історичний текст, працювати з історичними ілюстраціями, адаптованою історичною картою та стрічкою часу.

З роками навчання учнівські компетентності, що повинні бути сформованими в процесі шкільної історичної освіти, поступово ускладнюються. Результатом навчальної діяльності учнів з історії, на думку О. Пометун та Г. Фреймана, повинні стати такі компетенції: хронологічна – передбачає вміння учнів орієнтуватися в історичному часі; просторова – орієнтування учнів в історичному просторі; інформаційна – вміння учнів працювати з джерелами історичної інформації; мовленнєва – будувати усні та письмові висловлювання щодо історичних подій і явищ; логічна – аналізувати, пояснювати історичні факти, формулювати теоретичні поняття, положення, концепції; аксіологічна – формулювати версії й оцінки історичного руху та розвитку [5, с. 106–107].

Структура хронологічної компетентності учнів передбачає вміння: називати наважливіші дати; визначати дати та хронологічні межі подій; тлумачити хронологічні поняття; відносити дати та події до відповідних історичних періодів та епох; співвідносити різні системи літочислення;

пояснювати, які ключові фактори пов'язують події між собою; позначати на лінії часу запропоновані вчителем дати подій; співвідносити рік зі століттям; визначати послідовність та тривалість подій, їхню віддаленість від сьогодення; визначати наступність подій у часі; складати хронологічні та синхроністичні таблиці; виявляти ієрархічність подій та тривалість процесів; порівнювати події за часом, коли вони відбувалися, та їхню тривалість; виділяти етапи історичних подій та процесів; виділяти сутнісні ознаки історичного періоду чи етапу; знаходити місце події в загальному хронологічному контексті; оцінювати аргументованість й обґрунтованість періодизацій історичних процесів; створювати часові асоціації; складати власну періодизацію історичного процесу.

Формування хронологічної компетентності учнів має бути органічним елементом у загальній системі навчання історії; його слід планувати на всіх етапах навчального процесу – від початкового (ознайомлювального) вивчення матеріалу до його закріплення, повторення, узагальнення й оперування ним.

Найпростішими можуть бути завдання на схвалення чи заперечення (відповідь "так" чи "ні") дати певної події або на встановлення відповідності однієї з двох подій вказаній даті (або навпаки); завдання на співвіднесення, яка з декількох наведених подій відбулася раніше.

Важливим напрямком є формування вмінь і навичок роботи зі стрічкою часу. Завдання можуть бути на визначення тривалості історичних подій, на встановлення тимчасових зв'язків між подіями, на виявлення синхронності історичних подій.

Найважливішим елементом у методиці розвитку хронологічних вмінь учнів постають хронологічні задачі, які можуть бути наступних типів:

- задачі на встановлення віддаленості події від сьогодення: "Скільки років тому відбулася коронація галицького князя Данила Романовича, якщо відомо, що вона була 1253 року?" ($2014-1253=761$);

- задачі на встановлення віддаленості однієї події від іншої: "На Любецькому з'їзді князів 1097 року вперше в історії Київської Русі було ухвалено рішення припинити міжусобні війни. Через скільки років руські князі вперше зазнають поразки від монголо-татар?" ($1223-1097=126$);

- задачі на встановлення віддаленості події від зазначеної дати з переходом через еру: "Під час захоплення Ніневії 612 р. до н. е. згорів палац Ашшурбаніпала. Скільки років пролежали недоторканими книжки з бібліотеки царя, якщо залишки палацу було розкопано 1854 р.?" ($1854+612=2466$);

- задачі на встановлення дати події н. е. за віддаленістю її до іншої події з переходом через еру (наприклад: "Якого року греки святкували 2500-річчя перемоги у Марафонській битві?" ($2500-490=2010$). Інший приклад: "Через скільки років після утворення єдиної Китайської держави відбулося повстання "червонобрових", повстання "жовтих пов'язок"?" ($221+18=239$, $221+184=405$);

- задачі на встановлення дати події, що відбулася до н.е. за віддаленістю її від сьогодення (або від певної дати): "Якого року відбулася битва при Гавгамелах, де Олександр Македонський остаточно розгромив армію Персії,

якщо відомо, що 1969 р. у Греції відзначали 2300 років цієї події?"; $2300-1969=331$); "Відомо, що Троянська війна відбулася у 1200 р. до н. е. Ахейців у цій війні очолював Агамемнон – цар Мікен. Скільки років тому назад перебував при владі Агамемнон?"; $1200+2014=3214$.

- задачі на встановлення подій за датами або дат за подіями. Наприклад: "Яка подія відбулася 972 р. біля Дніпрових порогів?"; "Якого року вперше в документальних джерелах вжито назву "Україна"?".

- задачі на встановлення та групування дат на основі наведених подій, явищ, процесів; на співвіднесення дат з явищем або процесом. Наприклад: "За датами укажіть події з історії Галицько-Волинської держави: 1199 р., 1238 р., 1223 р., 1241 р., 1253 р., 1340 р., 1349 р."; "Розмістіть на хронологічних сходинах імена найбільш відомих князів Київської Русі доби роздробленості"; "Назвіть дати, пов'язані з діяльністю князя Ярослава Мудрого: 988, 1019, 1240, 1036, 1051, 1097, 1054";

- Задачі на встановлення синхронності фактів, подій, історичних періодів: "Сучасником яких відомих вам історичних діячів був князь Данило Романович (Галицький)?";

- задачі на встановлення хронологічної послідовності подій з використанням уривків з джерел, історичних малюнків (картин) тощо (наприклад, "Назвіть події історії Київської Русі за перших князів, про які розповідає літопис. Розташуйте їх у хронологічній послідовності" або "Розташуйте портрети князів у хронологічній послідовності");

- задачі на співвідношення різних систем літочислення: "Відомо, що мусульмани ведуть своє літочислення від року переселення Мухаммеда із Мекки в Медину. Встановіть, який зараз рік за мусульманським літочисленням"; "В якому році за слов'янським літочисленням відбувся Любецький з'їзд, якщо відомо, що князь Ярослав помер у 6562 році?". Подібними є задачі з неадаптованими історичними джерелами, що містять хронологічний матеріал.

Важливе значення у розвитку хронологічних вмінь учнів має робота з різноманітними типами таблиць. Найпростішим типом є загальна хронологічна таблиця, яка відіграє роль довідника з хронології. Для встановлення міжкурсових зв'язків найкраще підходить синхроністична таблиця, що дозволить зафіксувати й порівняти учням події, що відбулися в різних країнах в один і той самий історичний період.

Історія неможлива поза часом: лише встановивши час подій та їх послідовність, історики здатні не тільки визначити причини та наслідки, виявити закономірності, а й відтворити істинний перебіг подій, реконструювати минуле. Хронологічна компетентність належить до загальноновизнаної і стабільної групи предметних компетентностей, яких набуває учень під час навчання історії. Як зазначає В. Власов, ця компетентність є найспецифічнішою, оскільки для жодного іншого навчального предмета її формування не передбачене.

Список використаної літератури:

1. Баханов К.О. Інноваційні системи, технології та моделі навчання історії в школі – Запоріжжя: Просвіта, 2000.
2. Баханов К. О. Професійний довідник вчителя історії – Х. : Вид. група "Основа", 2011. – 239 с.
3. Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи : Бібліотека з освітньої політики / за заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : "К.І.С.", 2004.
4. Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти // Директор школи. – 2000. – № 39–40.
5. Методика навчання історії в школі / О.І. Пометун, Г.О. Фрейман. – К.: Генеза, 2006.
6. Фрейман Г. Концептуальні основи формування життєвих компетентностей на уроках історії // Історія в школах України. – 2008. – №3.
7. Хуторской А. В. Методика личностно-ориєнтованого обучения. Как обучать всех по-разному? [пособ. для учит.] / А. В.Хуторской. – М. : ВЛАДОС-ПРЕСС, 2005.
8. Шишов С. Понятие компетенции в контексте качества образования / С. Шишов // Дайджест педагогічних ідей та технологій. Школа-парк. – 2002. – № 3.

Крупенко О.В.,

кандидат історичних наук, старший викладач кафедри історії України та політології Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

ПРАВОВІ УМОВИ РОЗВИТКУ ФАБРИЧНО-ЗАВОДСЬКОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ НА ЛІВОБЕРЕЖНІЙ УКРАЇНІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Незважаючи на значний об'єм наукової літератури з історії цієї проблематики, маловивченими залишається ще багато питань. На думку автора, недостатня увага приділяється сьогодні аналізу правової основи промисловості, що має важливе значення для більш глибокого розуміння економічних процесів, які проходили в країні в другій половині ХІХ – поч. ХХ ст. і мають місце в сучасному господарстві.

Початок вивченню законодавчого регулювання промислової діяльності в Російській імперії протягом 60–70-х років ХІХ ст. – поч. ХХ поклав відомий український учений М. І. Туган – Барановський [1]. Так, він розглядає проекти урядових комісій стосовно фабрично – заводського законодавства, зокрема під керівництвом Штакельберга; закони 1882, 1897 рр. та їх зв'язок із кризою 80-х років; аналізує умови праці жінок і підлітків на підприємствах. Наукова діяльність цього видатного економіста за фахом та послідовного соціаліста за переконаннями мала неабиякий вплив на розвиток вітчизняної та світової економічної науки і не втратила у багатьох аспектах свого значення і дотепер.

Маємо на увазі те, що він першим намагався дати серйозне теоретичне обґрунтування ефективності позаринкової економіки.

Після Жовтневої революції ця проблема на довгий час втратила свою актуальність. Подальшим кроком у вивченні даної теми був вихід у 70-х – 80-х рр. XX ст. монографії російського історика Л. Шепелева, в якій досліджуються перепитії, пов'язані з виходом того чи іншого закону [2, с. 134-135]. Багато написаних праць кінця XX ст. були присвячені вивченню правових умов розвитку підприємництва у період пореформенних змін. Однак, незважаючи на використання авторами великої кількості архівних матеріалів, статистичних звітів, всебічне вивчення даної проблеми не проводилось.

На середину XIX ст. Росія залишалась аграрною країною. Особливістю її економічного розвитку було співіснування великої кількості дрібних, переважно селянських, а також ремісничих виробництв, мануфактур і фабрично-заводських підприємств. Вони працювали в основному на іноземному обладнанні, мали слабку енергетичну потужність. Головні потреби населення у товарах задовольняла місцева промисловість, розвиток якої гальмувався феодально-кріпосними відносинами, відсутністю сучасної ринкової інфраструктури, низькою платоспроможністю споживачів, незначними іноземними інвестиціями.

Наслідки Кримської війни зумовили зростання інтересу з боку держави до промислового розвитку імперії. Однак, проблема заключалася в тому, що уряд не знав, які конкретно заходи необхідно вжити для підвищення продуктивності праці й зростання промислового виробництва. Ситуація ускладнилась на кінець 60-х рр., коли спостерігалось різке підвищення цін на всі товари, що негативно вплинуло на торгівлю і промисловість. Необхідні були ефективні економічні перетворення, в тому числі, і перегляд законодавчої бази.

У 1859 році з метою внесення змін до Уставу фабричного і ремісничого було створено урядову комісію при Міністерстві Фінансів. Розроблений нею проект не отримав підтвердження. Це стосувалось і подальших планів, запропонованих на розгляд комісіями під керівництвом генерал – ад'ютанта Ігнат'єва та графа Валуєва [3]. Було прийнято рішення розпочати перегляд першочергових питань, із метою підвищення ефективності праці на фабриках та заводах, враховуючи західноєвропейський досвід. У першу чергу, це стосувалось умов роботи малолітніх дітей та жінок. Спочатку планувалось ввести обмеження для цієї категорії населення на всіх підприємствах, але згодом із 1884 та 1886 рр. ці правила поширювались виключно на фабрики і заводи. Хоча остаточно із усіма поправками ці закони вступили в дію лише в 1890 році. Паралельно із прийняттям цих постанов було затверджено положення про діяльність по всій Європейській Росії окружних і фабричних інспекторів, які повинні були вивчати побут робітників і сприяти його покращенню [4].

Однак, незважаючи на позитивні зрушення у промисловому законодавстві в другій половині XIX ст., офіційні документи Міністерства фінансів відмічали невідповідність законодавчих норм новим вимогам часу, їх архаїчність і непослідовність.

Так, відносно правової організації і податкової системи промисловість поділялась на ремісничу (із використанням ручної праці) та фабрично-заводську (застосування машин), всередині якої виділялось і домашнє виробництво. За Уставом ремісничим фабрично – заводськими вважались ті підприємства, на яких працювало більше 16 людей, існував систематичний поділ праці, діяли парові й гідравлічні двигуни. Такий поділ породжував на практиці багато непорозумінь, оскільки закон не встановлював чітких критеріїв розподілу промислових організацій. Особливо це стосувалось домашнього виробництва, яке уряд вважав основою для майбутніх фабрик і заводів, надаючи їм додаткових пільг [5].

Варто наголосити, що на середину XIX ст. конкретні правила про заснування виробничих підприємств існували тільки для Петербурга, де свідоцтва на дозвіл видавав генерал – губернатор. По всіх інших губерніях це право зберігала за собою губернська влада, яка повідомляла про це лише Міністра фінансів. Часто ця процедура носила бюрократичний характер, при якій місцевий уряд керувався писаними і неписаними правилами, створюючи численні перешкоди для підприємців.

За існуючим законом правом займатися фабрично-заводською діяльністю користувалися: особи, в тому числі, і селяни, колоністи, які отримали торгово-гільдійські свідоцтва; дворяни в своїх маєтках, а також у містах при умові вступу до однієї із купецьких гільдій; євреї на загальних умовах, але тільки в місцях постійного проживання; акціонерні компанії за встановленими правилами.

На той час існувало три гільдії, купці яких займалися торгово-промисловою діяльністю і володіли певним капіталом (перша гільдія – більше 2,4 тис. крб.; друга – 6 тис. крб.; третя – 15 тис. крб.). При цьому гільдійські об'єднання не втручалися в регламентацію організації і виробничої діяльності фабрик та заводів. Це було в компетенції місцевої адміністрації і контролювалось законом [6, с. 46-48].

Як відомо, ще в 1826–1827 рр. було розширено торгово-промислові права для іноземних підданих. При організації в Росії фабрично-заводського виробництва їм дозволялося протягом десяти років записуватися до 2 і 3 гільдії без отримання російського громадянства, але після закінчення терміну повинні були або стати підданими імперії, або ж продати свій заклад [7, с. 58-59].

Отже, не дивлячись на спроби уряду внести зміни до промислового законодавства, більшість проектів зберігали поліцейсько – фіскальний характер, являли собою механічне поєднання багатьох документів. У цілому, торгово – промислова система ще значно поступалась європейському праву. В першу чергу, це проявлялось у таких основних аспектах:

- фабрично-заводське законодавство і в пореформений період продовжувало формуватись епізодично, безсистемно, маючи відношення або до окремих галузей промисловості, або ж до груп виробництва;
- введення законів починалось на "експериментальному полі", тобто в окремих губерніях, а поширення їх на всю країну розтягувалось на десятиліття. При цьому не враховувались регіональні особливості;

- зберігалась жорстка регламентація при організації промислових закладів. Хоча закони 1863 та 1865 років встановлювали принципи рівності й безстановості, але остаточно це стало можливим лише після прийняття "Положення про державний промисловий податок" 1898 року. Продовжували діяти обмеження: відкривати винокурні у містах могли лише приватні особи та акціонерні компанії; порохові заводи – російські піддані за згодою Міністерства фінансів та внутрішніх справ.

Варто при цьому зазначити і ті позитивні зрушення, які відбулися у промисловому законодавстві в другій половині XIX ст. Комерційне право в Російській імперії регулювало порядок ведення ділової документації, з метою уникнення зловживань з боку місцевих чиновників. Торгово – промислові книги являлись таємницею будь-якого виробника і оформлялися всіма мовами, крім єврейської. Обов'язком кожного фабриканта було подавати детальну інформацію про заробітну плату робітників, фіксувати всі інциденти між господарем підприємства і найманою силою, заповнювати паспортну і котельну книги.

Окремого вивчення на сьогодні потребує питання про присутність фактору мотивації у імперському законодавстві. Це поняття включає два компоненти: дисципліна праці та її стимуляція. Бажаний результат досягався переважно шляхом збільшення штрафів за несвоєчасне і неякісне виробництво, а також поодинокими випадками заохочення за гарну роботу. В Західній Європі та США використовувалися різноманітні прийоми заохочення робітників, такі як система Тейлора, коопартнершип. У Росії ці форми були рідкісним явищем для промисловості.

У цілому, можна стверджувати, що протягом 1861-1917 років у Російській імперії було прийнято близько тридцяти законів, які регулювали відносини підприємців і робітників. Однак, не дивлячись на значні зрушення, російське промислове законодавство ще значно поступалось західноєвропейському. Дослідники цього питання наголошують на невідповідності його потребам часу.

Список використаної літератури:

1. Туган-Барановский М.И. Русская фабрика в прошлом и настоящем: исследование / М.И. Туган – Барановский. – Том 1: Историческое Историко-экономическое развитие русской фабрики в XIX веке. – 2-е изда. – М.: Пролетарий, 1926.- 448 с.; Туган-Барановский М.И. Статистические итоги промышленного развития России. Доклад члена Императорского Вольного Экономического Общества М. Туган-Барановского и прения по этому докладу в заседании III отделения общества 17-го января и 7-го и 21-го февраля 1898 г. / М.И. Туган-Барановский. – СПб., 1898. – 107 с.

2. Шепелев Л.Е. Царизм и буржуазия во второй половине XIX века. Проблемы торгово-промышленной политики / Л.Е. Шепелев. – Л.: "Наука", 1981.- с. 134-135.

3. Фабрично – заводская промышленность и торговля России. – СПб.: Министерство финансов. Департамент торговли и мануфактур.- 1896. – 636 с.;

Шрамченко М.П. Устав о промышленности (фабричной, заводской и ремесленной, и устав пробирный) / М.П. Шрамченко. – СПб.: Издательство юридического книжного магазина Н.К. Мартынова, 1909. – Т.11. -Ч.2. – 628 с.

4. Труды комиссии Высочайше учрежденной для составления проекта положения об устройстве и содержании промышленных заведений и складов и о надзоре за производством в них работ. – Т.2. Извлечения из законов и практика их применения, 1895; Литвинов – Фалинский В.П. / В.П. Литвинов – Фалинский. – Изд. 2-е, испр. и доп. – СПб: Тип. А.С. Суворина, 1904 Фабричное законодательство и фабричная инспекция в России. – 344 с.

5. Торгово-промышленная Россия. Справочная книга для купцов и фабрикантов / Сост. Под. Ред. А.А. Блау. Начальника Статистического Отделения Департамента Торговли и Мануфактур. – СПб., Типография Суворина А.С., 1899. – с. 349.

6. Шендзиковский И.А. Полный сборник узаконений и распоряжений правительства, касающихся фабричной и заводской промышленности, извлеченных из 15 томов свода законов, и свода военных постановлений / И.А. Шендзиковский.- СПб. – 1875. – с. 46-48.

7. Там само. – с. 58–59.

Лаврик Г.В., доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри правознавства
ВНЗ Укоопспілки "Полтавський університет економіки і торгівлі"

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ОСОБИ НА ЗАЙНЯТТЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ В УКРАЇНІ

Всебічне наукове дослідження встановлення і забезпечення права особи на зайняття підприємницькою діяльністю зумовлює необхідність звернення до ст. 42 Конституції України, положення якої системно пов'язані зі ст. 15 Конституції України щодо засад економічної діяльності, зі ст. 16 Конституції України щодо найважливішої функції держави, а саме забезпечення економічної безпеки України, а також статей 13 та 14 Конституції України щодо закріплення права власності на природні ресурси, які є одним із найважливіших засобів виробництва. Існує безпосередній, органічний зв'язок реалізації права особи на зайняття підприємницькою діяльністю зі ст. 41 Конституції України щодо змісту та форм права власності, непорушності права приватної власності; ст. 43 Конституції України про право на працю та ст. 54 Конституції України щодо гарантій свободи творчості та захисту прав інтелектуальної власності. Саме реалізація права власності шляхом використання її об'єктів у підприємницькій діяльності утворюють необхідну і відносно автономну систему функціонування ринкових підприємницьких відносин. Від практичної реалізації цих відносин залежить реалізація одного із найважливіших конституційних прав – права на достатній життєвий рівень громадянина України, що зафіксований у ст. 48 Конституції України [1].

Системність у співвідношеннях названих положень Конституції України об'єктивно вимагає утворення певної структурної єдності задля отримання цілісної уяви щодо змісту, сутності та інших характеристик права, спрямованого на отримання прибутку від економічної діяльності з виробництва товарів, виконання робіт, надання послуг, яка має самостійний та ініціативний, творчий та інноваційний, систематичний та ризиковий, правомірний та соціально відповідальний характер, здійснюється легітимним суб'єктом, який несе самостійну юридичну відповідальність [2, с. 87]. Станом на 1 січня 2015 року в Україні було зареєстровано 5 585 108 фізичних осіб-підприємців. Найбільше – на Донеччині (504 364). Далі іде Дніпропетровщина – 292 375. Трійку лідерів завершує Харківщина – 376 967. Найменше бажаючих займатися власною справою в місті Севастополь (61 038), на Кіровоградщині (98 298), Волині (104 223), Чернігівщині (116 541), Рівнинщині (116 821), Закарпатті (116 799). Відзначається що, оскільки за останніми даними населення України становить 45 426 200 чоловік (дані Державної служби статистики України станом на 1 січня 2014 року) [2, с. 87], то майже кожен 8-й громадянин сьогодні зареєструвався підприємцем.

Кожен, хто вирішив скористатися правом на зайняття підприємницькою діяльністю сповна відчув на собі вагу та роль, з одного боку, приватного інтересу, приватної мотивації, що спонукає до здійснення підприємницької діяльності, визначення основних видів такої діяльності, її статутних завдань та цілей, з другого боку, публічного інтересу. Адже довелося вирішувати, чи працювати безпосередньо у статусі приватного підприємця-фізичної особи чи реалізовувати право на зайняття підприємницькою діяльністю шляхом створення юридичної особи. З моменту державної реєстрації юридична особа набуває правосуб'єктності, тобто отримує можливість бути повноцінним учасником правовідносин у різних сферах суспільного життя.

Слід звернути увагу, що в ст. 42 Конституції України вміщуються застереження щодо можливості обмежень підприємницької діяльності, в тому числі через суб'єктний склад правовідносин. Адже групу суб'єктів підприємницької діяльності поряд із фізичними особами складають також юридичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності, що уособлюють у собі приватні інтереси їх засновників, якими первинно завжди є фізичні особи (за винятком випадків, коли засновником виступає держава або орган місцевого самоврядування). Відповідно з позицій правового регулювання існує два окремих режими підприємницької діяльності: для фізичних осіб-підприємців і для юридичних осіб.

До принципів обмеження права на зайняття підприємницькою діяльністю відносяться рівність усіх осіб у правообмеженні, припустимість обмеження права на зайняття підприємницькою діяльністю визначеного кола осіб; наявність судового захисту права на зайняття підприємницькою діяльністю; припустимість обмеження у разі зловживання монополієм становити на ринку, неправомірного обмеження конкуренції та недобросовісної конкуренції та інші.

Отже, складність змісту, сутності та інших характеристик права особи на зайняття підприємницькою діяльністю в Україні вимагає звернення до низки норм, які утворюють у сукупності певну системно-структурну єдність залежно від чільного місця цього права серед інших конституційних прав і свобод, а також правових режимів діяльності фізичних осіб-підприємців та юридичних осіб.

Список використаної літератури:

1. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. // Офіційний вісник України. – 2010. – № 72 /1. – Ст. 2598 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

2. Саниахметова Н.О. Всеобщая декларация прав человека и право на предпринимательскую деятельность в Украине / Всеобщая декларация прав человека и Украина (тезисы и материалы обсуждения) / Н.О. Саниахметова // Юридический вестник. – 1999. – № 1. – С. 87-88.

3. Реєстраційні дані щодо фізичних осіб-підприємців в Україні станом на 01.01. 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.drсу.gov.ua/show/13948>

Марінець В.О.,

магістр інституту права ім. Володимира Великого МАУП

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ІДЕЇ ГАРАНТІЙ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІЙ ДУМЦІ УКРАЇНИ

Історія становлення такого важливого та необхідного самостійного інституту суспільства, а саме, гарантій прав і свобод людини та громадянина – пройшла нелегкий шлях від минулого до сучасності, тим самим вбираючи в себе те раціональне, яке і становить сьогоднішнє розуміння гарантій прав і свобод.

Корені сучасних знань про гарантії прав і свобод людини містяться в ідеях стародавніх мислителів Платона, Арістотеля, Сократа, Протагора, Цицерона які в подальшому розвивались у соціально-філософських роздумах Г. Гроція, Дж. Локка, Ш. Монтеск'є, Ж. Руссо та ін. Але їхні погляди носили початкове бачення проблеми здійснення прав людини та їх гарантій. Проте їх вчення стали поштовхом у подальшому розвитку питань гарантій прав і свобод людини.

Не є винятком і погляди представників теоретико-правової думки України, серед них такі як: Павло Русин, Станіслав Оріховський-Роксолан, Інокентій Гізель, Феофан Прокопович, Петро Ліницький, Михайло Драгоманов, Максим Ковалевський, Богдан Кістяківський та багато інших. Їхній внесок у загальну скарбницю розуміння прав, свобод та їх гарантій закарбований довічно.

Прослідковуючи процес еволюції становлення гарантій прав і свобод, необхідно визнати, що представники політико-правової думки вже досить чітко зауважили, що належне функціонування держави, права, суспільства, свідомо діяльність людини є важливими та необхідними умовами існування прав і свобод людини та громадянина [1, с.37]. Отже, в своєму еволюційному розвитку з плином часу дані уявлення поступово звільнялись від релігійних імперативів та ідеологічних ілюзій і набували якості дійсних наукових знань, які поступово складали філософсько-правові знання про права і свободи людини та їх гарантії, формували універсальні характеристики і умови захисту людини.

Визначивши новий підхід до усвідомлення головного сенсу держави через призму прав і свобод людини, філософсько-правова думка зосередила свій інтерес переважно на аргументації належності прав і свобод. Аналіз позицій щодо визначення держави як головної умови та сфери існування прав і свобод людини та громадянина дають підстави розглядати державу як гаранта прав і свобод людини [2, с. 5].

Необхідно відзначити у правових поглядах мислителів фрагментарний характер. Висвітлення ролі і місця держави, права, суспільства і людини як гарантій прав та свобод все ж таки не утворило єдиної системи, досліджувались лише окремі їх ознаки та елементи. Так, уявлення про гарантії прав і свобод були розрізнені, безсистемні, вони формувались за рахунок розвитку думки у різних галузях наукового знання і розглядались з позицій філософії, соціології, історії, права, природничих наук.

Філософсько-правові уявлення носили ідеологічно-зорієнтований характер. Держава, право, суспільство і людина розглядались крізь призму державно-політичного середовища [3, с. 18]. Як наслідок, суб'єкти гарантій прав і свобод людини аналізувались у філософсько-правовій думці або через опозицію існуючій владі, або через підтримку і обґрунтування справедливості влади.

У поглядах мислителів прослідковується ідеалістичний характер. Кожний з суб'єктів наділявся тими чи іншими ознаками, які не були або не могли бути реалізовані у практичному житті. Гарантія прав і свобод виступала скоріше як теоретичний постулат, а практичне її втілення обумовлювалось лише для певної групи людей, верстви, класу.

Йшов процес формування принципу пріоритету права і прав людини, щодо політики як основної ознаки демократичного режиму, тобто визнання взаємовідносин влади і людини визначальними в державах будь-якої формації.

Розвиток юридичного світогляду, невід'ємним елементом якого став каталог невідчужуваних прав і свобод, що належать людині від народження, спонукав суспільство підняти природні права людини на висоту непохитних моральних цінностей.

Висвітлюючи суспільство як своєрідне громадсько-політичне утворення (представниками філософсько-правової думки), дозволило зробити висновок щодо наявності певних ознак з його сторони стосовно гарантування прав і свобод людини та громадянина. Серед ознак, які наділяють суспільство такими

можливостями, слід відзначити усвідомлення суспільством природності та первинності прав і свобод людини; здатність суспільства створити умови для самовизначення, самореалізації особи, забезпечення її автономії і незалежності від будь-якого неправомірного втручання; спроможність суспільства приймати участь у формуванні державних органів влади та управління [1, с.114]. Отже можна стверджувати, що і суспільство може бути гарантом прав та свобод людини і громадянина.

Теоретико-правові уявлення представників Заходу та української спадщини висвітлених в дослідженні дають можливість визнати людину складовою гарантій прав і свобод [3, с. 36]. Головним, що обумовлює можливість і здатність людини гарантувати свої права і свободи, є усвідомлення нею природності своїх прав і свобод та незалежність їх існування від будь-якої влади; необхідність створення механізмів забезпечення своїх прав і свобод та дієвих засобів відтворення порушених прав; своєї ролі у безпосередній реалізації своїх прав і свобод [4, с. 68].

Проведений аналіз щодо змісту та сутності самого поняття "гарантій" прав і свобод людини та громадянина дає змогу наголосити, що вони являють собою умови, засоби і способи суспільства та держави і похідних від неї інститутів влади, які забезпечують фактичну реалізацію, охорону та захист прав і свобод. І дав можливість виокремити характерні ознаки гарантій прав і свобод, серед яких є: нормативність, доцільність, формальна визначеність, виступають втіленням справедливості, системність, фундаментальність, безперервність дії, значущість, забезпеченість державою, універсальність, пріоритетність, індивідуальність дії.

На даний час не існує єдності у поглядах вчених стосовно класифікації гарантій. Поділ всієї сукупності засобів реалізації прав і свобод особи по видових групах є головною умовою логічної та послідовної їх класифікації. Отже, основним критерієм класифікації гарантій може бути ознака тієї галузі суспільних відносин, в якій вони виявляються, діють та удосконалюються.

Визначено механізм системи гарантій прав і свобод по їх впровадженню у реальну дійсність, як комплекс взаємопов'язаних і взаємодіючих нормативно-правових засобів та способів, якими охоплюється вся сукупність об'єктивних і суб'єктивних факторів, спрямованих на здійснення кожним свої прав та свобод.

Таким чином, гарантії прав і свобод людини складають самостійне соціально-правове явище, яке має індивідуальні витоки, персональні форми відтворення, особисті принципи і закони становлення, існування та розвитку. А держава, право, суспільство і людина як складові гарантій прав і свобод в свою чергу мають певні ознаки, завдяки яким і можуть виступати гарантами прав і свобод людини та громадянина.

Історія довела, що права людини та їх гарантії по своєму змісту є реальною категорією суспільно-політичного життя. Реальний процес гарантування прав і свобод особистості мало вивчений. У межах другого розділу спробуємо дослідити окремі групи гарантій прав і свобод, які складають, на наш погляд, важливий інтерес для сучасного здійснення прав і свобод людини та громадянина.

Список використаної літератури:

1. Гуренко М.М. Теоретико-правові проблеми гарантій прав і свобод людини та громадянина: Монографія. / М.М. Гуренко. – К.: "Логос", 2001. – 218 с.
2. Солов'євич І.В. Гарантії та захист основних прав та свобод людини і громадянина в Україні / І.В. Солов'євич // Науковий вісник Української академії внутрішніх справ. – 1997. – №1. – С. 3-7.
3. Погорілко В.Ф. Права та свободи людини і громадянина в Україні / В.Ф. Погорілко, В.В. Головченко, М.І. Сірий– К.: ін Юре, 1997. – 52 с.
4. Волинка К.Г. Механізм забезпечення прав і свобод особи: питання теорії і практики: Дис...канд. юрид. наук: 12.00.01 // Національний педагогічний ун-т ім. М.П. Драгоманова. – К., 2000. – 177 с.

Матвієнко К.О.,

кандидат юридичних наук, підполковник міліції, старший оперуповноважений в ОВС УДСБЕЗ ГУМВС України в Донецькій області

НАУКОВИЙ ТА ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ АКАДЕМІКА ПЕТРА ПЕТРОВИЧА МИХАЙЛЕНКА

2 вересня 2014 року виповнилося 100 літ від дня народження видатного українця, патріарха науки – академіка Національної академії правових наук України, заслуженого діяча науки і техніки, доктора юридичних наук, професора, людини, котра ще за життя була удостоєна Міжнародним біографічним центром у м. Кембриджі (Великобританія) титулу "Жива легенда", генерал-лейтенанта внутрішньої служби Петра Петровича Михайленка. Незважаючи на те, що Петра Петровича немає поруч з нами, його добрі справи живуть, надихаючи сучасників та майбутні покоління працювати на благо держави так, як упродовж дев'яти десятиліть трудився видатний вчений.

Народився майбутній академік 2 вересня 1914 року в селі Пісчаному, що на Слобожанщині (нині – Белгородська область, Російська Федерація) в родині робітника залізниці. У 1926 році сім'я Михайленків переїхала на Донбас, на станцію Мушкетово, де Петро Петрович пішов у перший клас, в Мушкетовську залізничну школу. Щоб допомогти родині виживати у скрутний час, 13-річний Петро був змушений піти працювати. Трудився підручним електрослюсаря, помічником кіномеханіка, і навіть – черговим біля щита високовольтної електропідстанції. З часом Петро Михайленко став студентом Дніпропетровського інституту народної освіти.

Багаторічна педагогічна діяльність Петра Петровича розпочалася у далекому 1933 році в Лідієвській середній школі, що у місті Сталіно (тепер – Донецьк), де він викладав працю. Оскільки освітян у той час не вистачало, довелося вчителювати ще з кількох предметів: арифметики, фізики, а трохи згодом – і російської мови та літератури. Утім країні бракувало не лише

педагогів, а й військовиків, тому вчительську працю довелося перервати, поїхавши за направленням на навчання до Військової академії у Ленінград. Та стати військовим у мирний час Петрові Петровичу не дозволило здоров'я: щойно він облаштувався у місті на Неві, як захворів на малярію. Суворий клімат Північної Пальміри був згубним для ослабленого організму й лікарі порадили йому переїхати на Кавказ. У Ставропольському краї, куди Петро Михайленко приїхав за направленням, працював завідувачем навчальної частини, викладав російську мову та літературу у старших класах. І, певно, так би й займався улюбленою справою – вчителюванням, – якби не війна.

Велика Вітчизняна застала Петра Петровича на посаді директора середньої школи, і хоч у нього була броня, пішов на фронт. Із вересня 1941 року майбутній академік командував батальйоном саперної армії, яка будувала оборонні споруди від Ростова до Моздока. Восени того ж року під час бомбардування німецькою авіацією залізничної станції Армавір Петро Михайленко був поранений та контужений. Почалося тривале лікування у шпиталях. Одужавши, навесні 42-го, за спеціальним набором вирушив вчитися у Військово-юридичну академію, яка була евакуйована з Москви в Ашхабад, а згодом, в 1943 році, знову переведена до Білокам'яної.

Диплом про вищу юридичну освіту Петро Михайленко одержав у липні 1945 року. Вчився із задоволенням, досягши чималих успіхів. Справедливим поцінуванням чеснот молодого фахівця стало його обрання членом колегії Військового Трибуналу 14-ї повітряної армії, штаб якої дислокувався у Львові, а згодом – заступником голови Військового Трибуналу тієї ж самої повітряної армії, а дещо пізніше – 73-ї повітряної армії. Проте мирна професія – вчителя – не давала Михайленку спокою, він сумував за улюбленою педагогічною роботою...

За місцем дислокації розташовувався один із найдавніших вишів країни – Львівський державний університет ім. Івана Франка. Петро Петрович радо прийняв пропозицію ректора цього навчального закладу – без відриву від служби викладати курс військово-кримінального права. Відтоді Михайленко на довгі літа пов'язав свою долю із Львівським університетом. Через три роки захистивши кандидатську дисертацію, став старшим викладачем, а після демобілізації з армії, у 1949-му, – завідувачем кафедри кримінального права, процесу та криміналістики, деканом юридичного факультету університету. У цей проміжок часу Петро Петрович активно займався науково-дослідною діяльністю – особливо його цікавила історія держави та права в Україні. У 1951 році Петра Михайленка призначають в експертну комісію з юридичних наук при Управлінні вищої освіти Ради Міністрів УРСР, а також обирають членом Координаційної Ради Академії наук УРСР, залучають до роботи Вищої атестаційної комісії Союзу РСР.

Робота над архівними матеріалами, дослідження правових актів Російської Федерації та України дає вченому підстави дійти висновку: далеко не завжди російське законодавство виступало першоджерелом для українського. Така правда тодішній владі, м'яко кажучи, не сподобалася. Михайленка оголошують "українським буржуазним націоналістом", виносять

сувору партійну догану й звільняють із займаних посад декана юрфаку та завідувача кафедри.

Про те, яким авторитетом користувався у вченому світі Петро Петрович, свідчить той факт, що тоді на його захист виступило 40 докторів юридичних наук, професорів вишів та науково-дослідних інститутів Києва, Москви, Ленінграда, Мінська... У 1953 році Петро Петрович все ж захистив докторську дисертацію і став першим на той час доктором кримінального права в Україні. Після повернення до Львова він знову очолив кафедру та був відновлений на посаді декана юрфаку.

Блискуче знання юриспруденції вирішило подальшу долю Петра Михайленка – Рада Міністрів України обрала його головою урядової делегації України до ООН. Він брав участь у розробці важливих документів і від імені Уряду підписав у Женеві Міжнародну Конвенцію.

У 1956 році постановою Президії Верховної Ради Української РСР Петра Михайленка було введено до складу комісії із перегляду Кримінального кодексу УРСР. Керуючись принципом: історична правда – понад усе, Петро Петрович вкотре наважується на сміливий крок. Він вирішує опублікувати декрети ВУЦВК, якими українській мові у 1920 році був наданий статус державної, але на його шляху нездоланною перепорою стає цензура. І все ж, всупереч її забороні, у першому томі своєї праці "Боротьба зі злочинністю в Українській РСР" (1966 р.) публікує згадані декрети. Йому цього не пробачать, але нагадають дещо згодом, у 70-их. А поки що на Петра Петровича очікувала плідна робота на рідному юрфаку, потім – у секторі права АН України і в Київському державному університеті ім. Т.Г. Шевченка.

Коли ж у лютому 1958 року було ухвалено рішення про заснування Київського філіалу Вищої школи МВС СРСР, Петру Михайленку запропонували очолити чи не найскладніший підрозділ – кафедру спецдисциплін. Згодом він обґрунтував необхідність створення самостійного відомчого навчального закладу в Україні – Київської вищої школи МВС УРСР (нині – Національної академії внутрішніх справ). У 1971 році наказом союзного міністра Петра Михайленка призначають першим заступником начальника ВНДІ МВС СРСР у Москві та начальником Київської науково-дослідної лабораторії ВНДІ МВС СРСР, створеної з його ініціативи.

Перу Михайленка належить понад 400 наукових праць, опублікованих шістьма мовами світу, зокрема 20 монографій. За його участі підготовлено понад 50 тисяч юристів вищої кваліфікації, 15 академіків, понад сто докторів та кандидатів юридичних наук. Лекції Петра Петровича свого часу слухали понад півсотні державних діячів та близько двох сотень генералів.

Висока шана до академіка була виявлена за кордоном неодноразово. Про це свідчить той факт, що ім'я Петра Михайленка згадується у численних енциклопедіях, виданих у Парижі, Нью-Йорку, Лондоні, його занесено в Міжнародну Біографічну енциклопедію (Англія), в публікації Ордену Міжнародного братства видатних людей, а також до ексклюзивних видань "Перші 500 видатних людей нового тисячоліття", "500 впливових інтелектуалів світу", "Видатні професори світу", і цей перелік можна продовжувати... Петро

Михайленко був почесним членом 12 міжнародних наукових закладів, ще за життя нагороджений понад 120 державними, відомчими та церковними нагородами України й світу.

До останніх днів життя Петро Петрович працював. Він обіймав посаду професора кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, був членом двох спеціалізованих учених рад із захисту дисертацій, беззмінним головою Ради ветеранів академії, професором-консультантом Міністерства внутрішніх справ України, а також консультантом Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності.

Список використаної літератури:

1. Калиновський В., Матвієнко К. Академік петро Михайленко – засновник наукової школи історії органів внутрішніх справ України. – К.: Нац. акад. внутр. справ, 2014. – 184 с.

2. Доктори наук і професори Національної академії внутрішніх справ України: довідник / автор-упорядник О.С. Гордецький. – К. : Видавництво НАВСУ, 2001. – 84 с.

3. Національна академія внутрішніх справ України: люди, події, факти (199102001) / К.: Нац. акад. внутр. справ, 2002. – 308 с.

Мушенко В.В.,

к.ю.н., доцент кафедри правознавства

Київського національного торговельно-економічного університету

ФОРМУВАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ІНСТИТУТУ БАНКРУТСТВА СУБ'ЄКТІВ АГРАРНОГО ТОВАРОВИРОБНИЦТВА УКРАЇНИ

Типовим соціально-економічним явищем для держави, що обрала шлях ринкової економіки, є інститут банкрутства. Тенденції банкрутства в національній економіці поширювались не лише на окремих суб'єктів господарювання, а й на цілі галузі економіки. Зокрема, сільське господарство, яке впродовж багатьох років перебувало в глибокій фінансовій кризі та де понад 85% господарюючих суб'єктів протягом 1993–2003 років закінчували свою діяльність щорічно із збитками [1].

Є очевидним, що на сьогоднішній день аграрна галузь економіки України є досить потужною, хоча для більшості національних аграрних суб'єктів господарювання ризику банкрутства є близькими по причині постійних змін економічного середовища, втрат ринків збуту продукції; порушення ритмічності виробничої діяльності тощо.

На нашу думку, для аграрних суб'єктів залишається проблемою відсутність нормативного регулювання процедури уникнення та подолання фінансової неспроможності, належної ефективності діяльності держави в процесі відновлення їх платоспроможності.

Хоча дослідженням даної проблеми присвячено роботи вітчизняних науковців таких як В.І. Адрейцев, О.В. Бордаченко, В.М. Джунь, Г.Л. Знаменський, В.К. Мамутов, Б.М. Поляков, В.І. Селіванов, В.В. Хахулін, В.С. Щербина та інших, проте аграрно-правовій науці останнім часом спостерігається пасивність інтересу до дослідження питань відновлення платоспроможності та банкрутства аграрних суб'єктів.

Виходячи із загальної проблеми, метою даного дослідження є здійснення аналізу нормативно-правової бази державного регулювання процедури відновлення платоспроможності і банкрутства в процесі його становлення та запропонувати окремі способи удосконалення державного правового регулювання таких відносини у аграрному секторі економіки України.

Виходячи із поставленої мети автором сформульовано завдання даного наукового дослідження щодо узагальнення сучасних підходів до формування правового механізму відновлення платоспроможності та банкрутства у національному законодавстві та, використовуючи зарубіжний досвід, запропонувати способи удосконалення окремих складових інституту банкрутства суб'єктів аграрного виробництва в Україні.

Отже, в ст. 1 Закону України "Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом" в редакції від 1999 року було визначено поняття банкрутства, як визнана господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність та задовольнити визнані судом вимоги кредиторів не інакше як через застосування ліквідаційної процедури, а неплатоспроможний боржник – це суб'єкт підприємницької діяльності, який втратив можливість виконати свої грошові зобов'язання перед кредиторами і в односторонньому порядку припинив платежі по своїх боргових зобов'язаннях, у тому числі виплату заробітної плати, сплату податків і зборів [2].

За період розвитку національної правової системи прийняті законодавчі та підзаконні правові акти, в яких регламентовано окремі питання процедури банкрутства, а також інформаційні листи Вищого господарського суду України, в яких висвітлюються питання практики застосування окремих норм чинного законодавства при вирішенні спорів, пов'язаних з банкрутством. Окремі нормативно-правові акти визначають завдання, повноваження та права державних органів щодо проведення державної політики із запобігання банкрутству, забезпечення умов реалізації процедур відновлення платоспроможності боржника чи визнання його банкрутом.

Проте залишається певна кількість не вирішених питань у нормативно-правовому регулюванні відновлення платоспроможності або визнання банкрутом, зокрема сільськогосподарських виробників. З метою часткового усунення вище висвітлених та інших недоліків, 22.12.2011 р. був прийнятий Закон України "Про внесення змін до Закону України "Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом", який набрав чинності з 19.01.2013 р. [3].

Слід зазначити, що в цілому запропонований прогресивний характер нового правового механізму, проте він не позбавлений недоліків. На нашу думку, цей Закон частково запозичений з аналогічних актів деяких країн

Європи (Франція, Польща) та США. Слід зазначити, що в США пріоритетною є продебіторська система законодавства, яка дозволяє зберігати колишню адміністрацію й проводити реорганізацію в інтересах старої команди менеджерів. У Великобританії, наприклад, підходи до нормативно-правового регулювання процедури банкрутства навпаки є прокредиторськими [1, с.30].

Вітчизняні законодавці, очевидно, прагнули поєднати обидва існуючі в зарубіжному досвіді напрямки, виходячи з необхідності збереження діяльності боржника, усуваючи колишню адміністрацію та призначаючи зовнішнього керуючого, головним завданням якого є знайти покупця, якому реалізувати активи. Однак, після продажу суб'єкт господарювання, в більшості випадків, не продовжує діяльність, хоч власник і змінюється ніби-то на більш ефективного.

З огляду на вищевикладену проблему при здійсненні процедури щодо сільськогосподарського товаровиробника доцільним було б передбачити в Законі більш широкі можливості для усунення керівництва боржника, окреслити перелік ситуацій, в яких його усунення є безспірним. Зокрема, якщо кризовий стан підприємства є наслідком зловживань, безгосподарності, та безпосередньої недобросовісності вищого управлінського апарату, а не зумовлений незадовільною платіжною дисципліною контрагентів, негативним впливом прородо-кліматичних умов, зміною цін на сільськогосподарську продукцію, втратою ринків збуту з незалежних від виробника причин тощо.

Здійснивши запропоновані наукові дослідження проблеми відновлення платоспроможності та банкрутства суб'єктів, автором зроблені наступні висновки.

Нормативно-правове регулювання банкрутства в Україні, в період формування ринкової економіки, було спрямоване на забезпечення відновлення платоспроможності суб'єкта господарювання, оздоровлення його фінансово-господарського становища шляхом кредитування, реструктуризації підприємства, боргів і капіталу. При неможливості відновлення платоспроможності здійснювалось визнання такого суб'єкта банкрутом з метою задоволення в повному обсязі або частково визнаних судом вимоги кредиторів через застосування ліквідаційної процедури. Проте недосконалість та неузгодженість нормативно-правових актів та небажані соціально-економічні тенденції у суспільстві призвели до отримання негативних наслідків у процесі регулювання процедури банкрутства суб'єктів аграрного товаровиробництва. Адже тотальна ліквідація сільськогосподарських підприємств протягом кінця 90-х початку 2000-х років призвела до втрати: робочих місць сільським населенням, джерел наповнення податками місцевих бюджетів, можливостей підтримання на належному рівні соціальної інфраструктури сіл та сільських територій.

Нова редакція Закону України "Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом" може наблизити регулювання господарсько-правових відносин у сільській місцевості до світових стандартів за умови, врахування національної практики застосування деяких положень про банкрутство та приведення норм чинного законодавства у відповідність з визначеними у статті потребами сільськогосподарської галузі та сучасної економічної ситуації.

Зважаючи на вищевикладене, питання вдосконалення інституту банкрутства залишається актуальним та є надзвичайно комплексним питанням, тому заслуговує на висвітлення в подальших наукових дослідженнях. Адже залишаються не врегульованими на нормативно-правовому рівні окремі складові процедури відновлення платоспроможності та банкрутства, а саме: визначення граничних термінів проведення процедур банкрутства, відповідальність учасників даних процедур за результати своєї діяльності тощо.

Список використаної літератури:

1. Бордаченко О. Законодавство про банкрутство: нові етапи взаємодії / Олександр Бордаченко // Судовий вісник – 2012. – № 3 (71). – С.29.
2. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: Закон України в редакції від 30 червня 1999 р. № 784-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/1999>.
3. Про Закон України "Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом" (у редакції Закону України від 22.12.2011 № 4212-VI): Інформаційний лист Вищого господарського суду України від 28.03.2013р., № 01-06/606/2013. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v_606600-13.

Найда І.В.,

старший викладач кафедри права
Київського кооперативного інституту бізнесу

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО СТАТУСУ УЧАСНИКІВ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ

Проблема соціального статусу учасників антитерористичної операція є досить актуальною в наш час. Антитерористична операція (Далі – АТО) вже не один місяць триває на сході України. В ній приймає участь різноманітна кількість силових структур, і тому питання їхнього соціального статусу в АТО регулюється різними законодавчими актами, а саме законами України:

- ✓ "Про боротьбу з тероризмом";
- ✓ "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту";
- ✓ "Про військову службу і військовий обов'язок";
- ✓ "Про соціальний та правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей";
- ✓ "Про збройні сили України";
- ✓ "Про національну гвардію України";
- ✓ "Про міліцію";
- ✓ "Про службу безпеки України";
- ✓ "Про державну прикордонну службу".

Заслужують на увагу й такі нормативно-правові акти як: Рішення РНБО від 13.04.2014 року "Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України", Указ Президента України "Про мобілізацію" від 17.03.2014 року, від 06.05.2014 року, від 21.07.2014 року.

6 травня 2014 року Верховна Рада України внесла зміни до Закону України "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту" відповідно до якого учасниками бойових дій визнаються військовослужбовці Збройних Сил України, Національної гвардії України, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України, Державної прикордонної служби України, особи рядового, начальницького складу і військовослужбовці Міністерства внутрішніх справ України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України, а також брали участь в антитерористичній операції.

Видачу посвідчень учасника бойових дій військовослужбовцям за відповідним рішенням організовано Департаментом кадрової політики Міністерства оборони України та Головним управлінням персоналу Генерального штабу Збройних сил України, а військовозобов'язаним, призваним на військову службу під час мобілізації – обласними та Київським міським комісаріатами.

Центральне місце серед нормативних актів щодо пільг для учасників бойових дій посідає Закон України "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту". Крім того, це питання регулюється законами "Про поліпшення матеріального становища учасників бойових дій та інвалідів війни", "Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей" та іншими нормативними актами.

Якщо в АТО бере участь військово-службовець, то на нього розповсюджується дія Закону України "Про соціальний та правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей"; якщо це працівник підприємства, не військово-службовець, то на нього розповсюджується дія Закону України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування". Різниця полягає у сумі компенсації у разі загибелі воїна.

Відповідно до частини 2 ст. 16 Закону України "Про соціальний та правовий захист військовослужбовців та членів їхніх сімей" у разі загибелі військового при виконанні ним обов'язків військової служби передбачається надання членам сім'ї компенсацію в розмірі 500 прожиткових мінімумів (609 тис. грн.), Закон України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування" встановлює розмір компенсації в розмірі середньої заробітної плати за останні 5 років.

В правовій системі існують колізії. Так, відповідно до ст. 21 Закону України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування" встановлено компенсацію в розмірі 20 прожиткових мінімумів (24 360 грн.), а також на відшкодування витрат на поховання загиблого. Крім того, сім'ї виплачується пенсія у зв'язку з втратою годувальника, а також за ними зберігаються пільги, а саме: право на отримання житла, оплату житлово-комунальних послуг тощо.

Також існують колізії в діючому законодавстві щодо призначення допомоги пораненим в АТО бійцям силових структур, які стали інвалідами. Надання їм одноразової грошової компенсації передбачено ст. 21 Закону України "Про боротьбу з тероризмом" (в розмірі 10 прожиткових мінімумів) і ст. 16 Закону України "Про соціальний та правовий захист військовослужбовців та членів їхніх сімей" (250 прожиткових мінімумів (304,5 тис. грн.) – при встановленні першої групи інвалідності 200 (243,6 тис. грн.) і 150 (182,7 тис. грн.) – відповідно до встановлення другої та третьої групи. Військовослужбовець в даному випадку має право вибрати, який саме вид допомоги (згідно якого закону) йому має бути призначено.

Через органи соціального захисту населення особам, що мають статус учасника бойових дій, надається певний об'єм пільг, а саме:

- ✓ безплатне забезпечення санаторно-курортним лікуванням або одержання компенсації вартості самостійного санаторно-курортного лікування;
- ✓ 75-процентна знижка плати за користування житлом (квартирна плата) в межах норм, передбачених чинним законодавством (21 кв. метр загальної площі житла на кожну особу, яка постійно проживає у житловому приміщенні (будинку) і має право на знижку плати та додатково 10,5 кв. метра на сім'ю);
- ✓ 75-процентна знижка плати за користування комунальними послугами (газом, електроенергією та іншими послугами) та скрапленим балонним газом для побутових потреб в межах середніх норм споживання;
- ✓ 75-процентна знижка вартості палива, в тому числі рідкого, в межах норм, встановлених для продажу населенню, для осіб, які проживають у будинках, що не мають центрального опалення;
- ✓ безплатне одержання ліків, лікарських засобів, імунобіологічних препаратів та виробів медичного призначення за рецептами лікарів;
- ✓ безплатний проїзд усіма видами міського пасажирського транспорту, автомобільним транспортом загального користування в сільській місцевості, а також залізничним і водним транспортом приміського сполучення та автобусами приміських і міжміських маршрутів, у тому числі внутрірайонних, внутрі- та міжобласних незалежно від відстані та місця проживання;
- ✓ першочергове безплатне зубопротезування (за винятком протезування з дорогоцінних металів);
- ✓ безплатний проїзд один раз на два роки (туди і назад) залізничним, водним, повітряним або міжміським автомобільним транспортом, незалежно від наявності залізничного сполучення, або проїзд один раз на рік (туди і назад) вказаними видами транспорту з 50-процентною знижкою;
- ✓ переважне право на залишення на роботі при скороченні чисельності чи штату працівників у зв'язку із змінами в організації виробництва і праці та на працевлаштування у разі ліквідації підприємства, установи, організації.

Щорічно до 5 травня учасникам бойових дій виплачується разова грошова допомога у розмірі, що визначається Кабінетом Міністрів України в межах призначень, встановлених Державним бюджетом України.

Безпосередньо перелік пільг, що передбачені для учасників бойових дій, вказаний у ст. 12 Закону України "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту".

Нормативно-правова база щодо соціального захисту учасників АТО є досить обширною, проте необхідним є аналіз міжнародного досвіду щодо соціального захисту учасників бойових дій. Необхідним є створення державного органу який опікуватиметься соціальним захистом та реабілітацією учасників АТО.

Список використаної літератури:

1. Закон України "Про соціальний та правовий захист військовослужбовців та членів їхніх сімей" // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, N 15, ст.190
2. Закон України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування" // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1998, N 23, ст.121
3. Закон України "Про боротьбу з тероризмом" // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, N 25, ст.180.

Сало В.А., магістрантка
Полтавського національного педагогічного
університету ім. В. Г. Короленка

Науковий керівник: П.В. Киридон, доктор історичних наук, професор
кафедри історії України Полтавського національного педагогічного
університету ім. В. Г. Короленка

КОНСТИТУЦІЯ УРСР 1937 РОКУ: СУПЕРЕЧНОСТІ ТА НЕВІДПОВІДНОСТІ

Історичний досвід конституціоналізму є досить актуальним зважаючи на демократичні процеси, що відбуваються у сучасному державному будівництві в Україні. Конституція УРСР 1937 р. стала важливим етапом законотворчості Верховної Ради УРСР.

Конституцію УРСР було прийнято 30 січня 1937 р. на Надзвичайному XIV Всеукраїнському з'їзді Рад. Основні її положення стали точним передруком прийнятої на рік раніше "сталінської" Конституції СРСР. Конституція УРСР 1937 р. складалася з 146 статей, що об'єднувалися в 13 розділів. Республіка проголошувалася соціалістичною державою робітників і селян, де трудящим міста і села належала вся влада, в особі Рад депутатів трудящих [3].

Названий Основний закон УРСР називали найбільш демократичним з-поміж інших, що раніше діяли в СРСР, однак метою нашої статті є з'ясування невідповідностей положень Конституції УРСР 1937 р. із тодішнім державним ладом.

Історію конституційного законодавства України досліджувала значна кількість істориків сучасної України, які звернули увагу на суперечності, які притаманні Конституції 1937 року та реальному стану речей в державі. Зокрема, на декларативно-пропагандистський характер Конституції УРСР 1937 р. вказують В. Кульчицький та І. Бойко [4]. В. Гончаренко називає її "фасадом, за яким ховався злочинний сталінський тоталітарний режим, котрий приніс багато бід і страждань українському народові і всім народам СРСР" [1]. За визначенням А. Стрижака, виборча практика, запроваджена Конституцією 1937 р., являла собою "формальну, помпезно-декоративну процедуру обов'язкового засвідчення громадянами лояльного, вірнопідданського ставлення до системи".

По-перше, звернімося до історії створення Основного закону УРСР. Проект Конституції УРСР розробляла спеціально створена Конституційна комісія Центрального Виконавчого Комітету УСРР. 29 червня 1936 р. питання про підготовку проекту нової Конституції УРСР було розглянуто на засіданні Політбюро ЦК КП(б)У. Головою комісії було обрано П. Любченка. Уже 13 липня 1936 р. Президія ЦВК УСРР прийняла постанову про персональний склад Конституційної комісії, покликаної розробити проект нової Конституції УРСР. До неї увійшли Г. Петровський, П. Любченко, С. Косіор, В. Затонський, П. Постишев та інші. 25 грудня 1936 р. Політбюро ЦК КП(б)У постановило: "Поданий Конституційною комісією проект Конституції УРСР затвердити і внести до ЦК ВКП(б) на рішення. Тов. Любченку виїхати до Москви в ЦК ВКП(б) з питання розгляду Конституції УРСР" [2]. Це свідчило про те, що СРСР, до якого входила й УРСР, був надцентралізованою державою з існуючою в ньому зверхністю союзного законодавства, у тому числі й конституційного.

31 грудня 1936 р. Президія ЦВК УРСР схвалила розроблений Конституційною комісією ЦВК УРСР проект Конституції та постановила про його передачу на розгляд Надзвичайного XIV з'їзду Рад.

Цікавим, на думку автора, є те, що з 1 січня 1937 р. текст проекту нової Конституції УРСР був опублікований у всіх республіканських газетах, переданий по радіо. Це дало підстави для всенародного обговорення і тим самим давало можливість участі громадян у конституційному процесі. Доповнення та уточнення систематизувалися виконкомом місцевих Рад і направлялися Конституційній комісії.

Надзвичайний XIV з'їзд Рад розпочав роботу 25 січня 1937 р. у місті Києві, його очолив Г. Петровський. Про його роботу було знято документальний фільм. Таким чином радянська влада намагалась показати масам історичну важливість цього конституційного кроку. Це було ідеологічним впливом на свідомість громадян УРСР, яких переконували у демократичності цього історичного кроку, і в те, що в республіці буде побудовано "квітуче" суспільство.

По-друге, важливо згадати про події, під яких припав саме на 1937–1938 рр., названі "сталінським великим терором", здійснюваним на всій території СРСР. Репресовано було (за різними даними) до 1 млн. осіб. Такі дані

аж ніяк не можуть свідчити про реалізацію декларованих конституцією принципів гуманізації та демократизації суспільного життя, зокрема в Українській РСР.

По-третє, Конституцією УРСР 1937 р. проголошувалася демократизація виборчої системи, передусім це проявлялося у "заміні не цілком рівних виборів рівними, багатоступеневих – прямими, відкритих – закритими" (стаття 114). На Надзвичайному XIV Всесоюзному з'їзді Рад було запропоновано служителів культу, колишніх білогвардійців, усіх людей і осіб, що не займалися загальнокорисною працею позбавити виборчих прав, або обмежити їх виборчі права надавши їм право обирати, але не бути обраним [7]. Це положення особисто відхилив Й. Сталін, констатуєючи те, що в СРСР "до кінця витриманий" соціалістичний демократизм нової Конституції, у тому числі і у виборчій системі. Він наголошував на тому, що в більшості "буржуазних" зарубіжних країн проголошувалося загальне виборче право, однак передбачались різні цензи.

Формально в УРСР існувало загальне, рівне, пряме виборче право при таємному голосуванні, яке закріплювали статті 134, 136, 137 Конституції УРСР 1937 р. Однак у статті 126 Конституції СРСР 1936 р. зазначалося про особливе становище в СРСР комуністичної партії: "Всесоюзна комуністична партія (більшовиків) є передовим загоном трудящих в їх боротьбі за зміцнення і розвиток соціалістичного ладу і являє собою керівне ядро всіх організацій трудящих, як громадських, так і державних" [6]. Аналогічне твердження знаходимо у статті 125 Конституції УРСР 1937 р.: "Комуністична партія (більшовиків) України є передовим загоном трудящих в їх боротьбі за зміцнення і розвиток соціалістичного ладу і являє собою керівне ядро всіх організацій трудящих, як громадських, так і державних" [3]. Себто, радянське виборче право зовсім виключало альтернативність волевиявлення вже на стадії підбору кандидатів у депутати Рад всіх рівнів. Також це стало законодавчим закріпленням монополії більшовицької партії на владу.

Іншою невідповідністю була стаття 98 Конституції УРСР, яка говорила про те, що громадяни УРСР мають право на працю, тобто право на отримання гарантованої роботи з оплатою їх праці відповідно до її кількості і якості [3]. Але в реальному житті колгоспники прикріплювалися до землі і не мали права залишати місце проживання, оскільки їм не видавали паспортів. А проголошене право на працю фактично означало примусову працю. Праця робітників на підприємствах у другій половині 30-х років була мілітаризована. Робітники були зобов'язані працювати там, де це потрібно було партії і державі.

Статтями 99 та 100 Конституції 1937 р. проголошувалося право на відпочинок, на матеріальне забезпечення в старості, а також у разі хвороби і втрати працездатності [3]. Але найчисленніша верства населення – колгоспники – фактично не могли користуватися цим правом. Проголошене Конституцією УРСР право на працю фактично було обов'язком працювати.

Порушувалась і стаття 104, в якій було сказано, що з метою забезпечення за громадянами свободи совісті церква в УРСР відокремлена від держави, свобода відправлення релігійних культів і свобода антирелігійної пропаганди

визнаються за всіма громадянами [3]. Насправді право свободи совісті всіляко обмежувалось. Церква не могла займатися благодійництвом, не мала доступу до засобів масової інформації, священнослужителям заборонялось усе, що виходило за межі "задоволення релігійних потреб віруючих", релігія розглядалась як пережиток минулого, який потрібно, по можливості, якнайшвидше викоринити. Держава втручалась у внутрішні справи церкви, прагнула витіснити церкву і віруючих громадян на периферію суспільного життя.

Із погляду сучасності, статтю 105 Конституції УРСР 1937 року, що проголошувала свободу слова, друку, зборів та мітингів, – вважаємо політичним фарсом, адже в республіці діяла жорстка цензура і здійснювався контроль радянськими спецслужбами.

Отже, Конституція УРСР 1937 р. стала копією Конституції СРСР 1936 року, трансформованої згідно з республіканськими особливостями. Проголошені демократичні цінності унеможливлювали їх реальне застосування радянською українською спільнотою. На основі цього акту продовжувала свою роботу жорстка репресивна сталінська ідеологічна машина.

Список використаної літератури:

1. Гончаренко В. Вибірчі права громадян за Конституцією УРСР 1937 р. / В. Гончаренко // Вісник Академії правових наук України. – 2012. – № 4. – С. 93–101.
2. Гончаренко В. Конституція Української РСР 1937 р. / В. Гончаренко // Вісник Академії Правових Наук України. – 2012. – № 2. – С. 75–83.
3. Збірник Законів Української РСР і Указів Президії Верховної Ради Української РСР. 1938-1973 [Текст] : У 2-х т. Т. 1. – К. : Політвидав України, 1974. – С. 3–20.
4. Кульчицький В. Генезис та еволюція української Конституції: навч. посіб / В. Кульчицький, І. Бойко. – Львів: Вид. юрид. Ф-ту ЛНУ імені Івана Франка. – 2007. – 96 с.
5. Мироненко О. Спроби обґрунтування засад захисту радянських конституцій 20-30-х років в офіційних колах СРСР та УРСР / О. Мироненко // Вісник Конституційного Суду України. – 2005. – № 3. – С. 86–95.
6. Конституция (Основной Закон) Союза Советских Социалистических Республик Утверждена Чрезвычайным VIII съездом Советов Союза ССР 5 декабря 1936 года (с последующими изменениями и дополнениями). [Електронний ресурс]. // Режим доступу: <http://www.hist.msu.ru/ER/Text/cnst1936.htm>
7. Сталин И. Доклад о проекте Конституции Союза ССР. Конституция (Основной Закон) СССР. – М.: Партиздат ЦК ВКП(б). – 1937. – С. 42.

Самаріна С.І.,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

РОЛЬ ШКІЛЬНОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ ПОВЕДІНКИ УЧНІВ (ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНОГО ДОСВІД II ПОЛОВИНИ XIX – ПОЧАТКУ XX СТ.)

Формування правової поведінки учнів це важливий напрям роботи в сучасній школі, оскільки українське суспільство ХХІ століття потребує законослухняної, самостійної, здатної до дотримання моральних і правових норм особистості. Процес формування правової поведінки учнів у школі відбувається під дією різних факторів, серед яких важливе місце має особистий приклад учителя, його здатність до об'єктивного оцінювання рівня вихованості, дисциплінованості учня. Однією з функцій учителя у формуванні правової поведінки учнів є ведення шкільної документації, зокрема класного журналу, в якому він має здійснювати належне оцінювання рівня знань, умінь і навичок учнів, а також документально фіксувати ставлення школярів до своїх обов'язків, правил школи.

Вивчення вищезазначеної проблеми потребує дослідження й аналізу історичного досвіду ведення шкільної документації у загальноосвітніх навчальних закладах України (друга половина XIX – початок XX століття) з метою визначення ролі ділової документації шкіл у процесі формування правової поведінки учнів, їхньої правосвідомості.

Одним із сучасних нормативно-правових документів загальноосвітнього навчального закладу є класний журнал, в якому фіксуються результати навчальних досягнень учнів, їхній поточні оцінки, відвідування ними занять, проведення бесід з техніки безпеки і т.д. У другій половині XIX – на початку XX століття в школах також велася шкільна документація, зокрема класний і квартирний журнал, відомість і кондуїт.

Класний журнал використовувався як книга, в якій фіксувалися прізвища ледачих, відсутніх на уроках учнів, тоді як "для оцінювання знань призначалася відомість" [6, арк. 1/5зв.]. До класного журналу вносилися зауваження за порушення вихованцями шкільних правил, відомості про учнів, які запізнювалися на уроки, оцінки за неухважність, невиконання домашніх завдань [6, арк. 1/5 зв.], відмічали учнів, які були відсутні на уроках позначкою н/б, зазначали причини їхньої відсутності, наприклад через хворобу чи погану погоду [1, арк. 21 зв.-22]. Загальна відомість містила інформацію щодо успіхів у навчанні, а також мала графу "поведінка", де зазначалася четвертна оцінка за поведінку [3, арк. 2].

Класний журнал сучасного зразку у практику українських шкіл було запроваджено на початку XX століття. Він об'єднав у своєму змісті класний журнал і відомість про успішність у навчанні [2, арк. 2 зв.-3], а класний штрафний журнал було замінено щоденником, до якого заносили відомості щодо пропусків учнями уроків, причини пропусків і запізнень, покарання,

провини, відомості про виконання покарань [4, арк. 1].

З метою правового виховання і підтримання належної дисципліни у навчальному закладі до ведення ділової документації теж висувалися певні вимоги. Наприклад, було запровадження порядку ведення і терміни заповнення щоденника. В архівних джерелах є свідчення, що записи відсутніх учнів заносилися у перервах між першим і другим уроками, а фіксація провин і покарань учнів здійснювали чергові упродовж робочого дня. Зазначимо, що записи відносно причин пропусків уроків здійснювалися лише на основі офіційних документів, розписки матері чи довідки від лікаря [4, арк. 1]. Це безперечно сприяло посиленню контролю за відвідуваністю учнями школи з боку батьків, створювало передумови для належної правової поведінки школярів і було одним із методів боротьби з пропусками уроків.

У другій половині ХІХ – на початку ХХ століття окрім класного журналу і відомості, основною функцією яких було посилення контролю за виконанням учнями правил навчального закладу, їхнього відвідування уроків, а також фіксації порушень учнями правових норм, також існували квартирні журнали і кондуїти.

Вивчення архівних джерел показало, що кондуїт – це журнал, до якого вносилися відомості про моральні якості, поведінку, провини учня під час навчання у середніх закладах освіти, який обов'язково пред'являвся під час вступу до середніх і вищих навчальних закладів. На основі даного документу складалася загальна характеристика учня, визначався ступінь його законслухняності. Квартирним журналом був зошит, до якого чергові учителі записували результати відвідування учнівських квартир (суч. – гуртожитків), свої зауваження і побажання, фіксували випадки порушення дисципліни і правових норм [5, 8]. Наявність даного типу документів змушувало школярів контролювати свої вчинки, слідкувати за дотриманням правових і дисциплінарних норм не тільки у школі, а й за її межами.

Отже, у другій половині ХІХ – на початку ХХ століття основною шкільною документацією, що регулювала правову поведінку школярів і спонукала їх до дотримання моральних норм та правопорядку були: класний і квартирний журнали, відомість та кондуїт. Ці ділові документи містили інформацію щодо правопорушень школярів, особливості їхньої поведінки у навчальний і позанавчальний час, що спонукало учнів до дотримання визначених суспільних правових та моральних норм.

Список використаної літератури:

1. Державний архів Вінницької області (далі – Держархів Вінницької обл.), ф. 193, оп. 1, спр. 54, 80 арк.
2. Держархів Вінницької обл., ф. 14, оп. 1, спр. 47, 13 арк.
3. Державний архів Чернігівської області в м. Ніжині (далі – Держархів Чернігівської обл., м. Ніжин), ф. 1367, оп. 1, спр. 6, 2 арк.
4. Держархів Чернігівської обл., м. Ніжин, ф. 1358, оп. 2, спр. 11, 2 арк.
5. Самаріна С. І. Дисципліна у загальноосвітній школі України: історико-педагогічний контекст : [короткий термінологічний словник] / С. І. Самаріна;

наук. ред. О. В. Аніщенко. – Ніжин : ПП Лисенко М.М., 2010. – 27 с.

6. Центральний державний історичний архів України, м. Київ, ф. 707, оп. 32, спр. 59, 229 арк.

Сорока К.В.,
магістр Національної академії внутрішніх справ

ВІДТВОРЕННЯ ГАРАНТІЙ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ

Дотримання гарантування прав і свобод забезпечується рівновагою сил держави та її громадян і базується на відносинах солідарності. Права і свободи громадян мають бути захищеними від посягань як з боку інших громадян, так і з боку самої держави та її інститутів. Держава повинна гарантувати і захищати права та свободи громадян в інтересах своєї ж безпеки, адже тисячолітній досвід людської цивілізації свідчить, що неможливо побудувати правову демократичну державу без забезпечення реалізації прав і свобод громадян. Саме тому їх реальні гарантії посідають дуже важливе місце в усіх сферах суспільного життя.

В процесі формування української державності особлива роль належить політичним гарантіям реалізації прав і свобод людини та громадянина. Прийнявши Конституцію України у 1996 році, наша держава збагатилася надзвичайно важливим політико-правовим документом, заклала серйозні основи для розвитку і зміцнення демократичної правової держави, де визначне місце належить правам і свободам людини та їх гарантіям.

Політичні гарантії – це елемент політичної системи суспільства, націлений на забезпечення реальних умов для повного і всебічного здійснення прав і свобод громадян в галузі політичних відносин. Її послідовний демократизм, неухильне підвищення на його основі політичної активності громадян, всебічне розгортання критики і самокритики справляють великий вплив на всі сторони суспільного життя, у тому числі на реалізацію прав і свобод громадян України.

Закріплені в Основному Законі політичні гарантії відображають загально-визнані міжнародні норми, передбачені у визнаних Україною Міжнародному пакті про громадянські та політичні права, Європейські конвенції з прав людини та інших. Більш детально регламентація політичних гарантій прав і свобод здійснюється у спеціальних системах законодавчих актах національного законодавства України.

Економічні гарантії – це умови, способи і засоби економічної системи держави, яка включає в себе ринкову економіку, спосіб виробництва, різноманітні форми власності, економічну свободу членів суспільства та їх об'єднань для фактичної реалізації прав і свобод. У своїй основі – це базисні гарантії суспільства з елементами надбудови (система господарства).

Ринкова економіка має, насамперед, передбачити розвиток і державну підтримку малого та середнього бізнесу. Це підтверджується досвідом багатьох країн, в яких малий і середній бізнес забезпечує від 40 до 60% внутрішнього валового продукту [1, с.24]. Однак, в багатьох випадках мають місце порушення прав на підприємницьку діяльність органами державної влади та органами місцевого самоврядування. До цього, в першу чергу, призводить недосконалість нормативно-правових актів, ускладнена система обліку та звітності, відсутність системи фінансування та кредитування малого підприємництва, обтяжлива система оподаткування. А тому правове забезпечення підприємців має досягатися шляхом розроблення та прийняття нових законодавчих актів, внесення відповідних змін і доповнень до чинних актів законодавства та адаптації українського законодавства до законодавства Європейського Союзу, світових стандартів.

Необхідно створити систему державної підтримки підприємництва, сприяти створенню нових робочих місць суб'єктами підприємництва, підтримувати ділову та інвестиційну активність, розвиток конкуренції на ринку товарів і послуг, активізувати фінансово-кредитні та інвестиційні механізми, пошук нових форм фінансування підприємницької діяльності, удосконалити інфраструктуру, що забезпечить підприємство інформаційними, освітніми та консалтинговими послугами, розвивати підприємство на базі реструктуризованих підприємств.

Рівень розвитку і гарантованості прав і свобод у суспільстві визначається в кінцевому підсумку способом виробництва матеріальних благ, розвитком продуктивних сил і відповідних їм виробничих відносин. Розширення економічних гарантій потребує зміцнення і матеріально-технічної бази. Звичайно, Україні треба пройти нелегкий, тернистий шлях до належного рівня ринкової економіки, яка є одним із вирішальних факторів в процесі укріплення економічних гарантій прав і свобод людини та громадянина.

Соціальні гарантії – це умови, способи і засоби, сукупність яких сприяє належній реалізації заходів соціального характеру для здійснення відповідних прав і свобод особи. Вони забезпечуються соціальною політикою держави, адже згідно ст.1 Конституції, Україна є соціальною державою [2, с. 56].

Юридичні гарантії – це сукупність умов та спеціальних правових способів та засобів, за допомогою яких забезпечується безперешкодне здійснення прав і свобод їх охорона та захист. У зв'язку з чим їх поділяють на гарантії реалізації, охорони та захисту.

Оскільки система юридичних гарантій прав і свобод виступає як нормативно-правовий засіб, тому їх можна розглядати як сукупність взаємопов'язаних і взаємодіючих нормативно-правових та інституційно-організаційних гарантій, які тісно пов'язані між собою: а) нормативно-правові гарантії містяться в нормах матеріального та процесуального права як юридичні засоби здійснення реалізації, охорони та захисту прав і свобод; б) інституційно-організаційні гарантії містяться в нормативно-правових актах суспільно-політичної інституції, в яких регламентується діяльність державних і суспільних інституцій по організації діяльності здійснення прав і свобод.

Слід акцентувати свою увагу на такій важливій юридичній гарантії як судовий захист прав і свобод людини та громадянина (ст.55), починаючи з судів загальної юрисдикції і закінчуючи Конституційним судом.

Для здійснення правозахисної діяльності прав і свобод людини та громадянина дуже велике значення має інститут Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, який є серйозним гарантом реалізації прав і свобод людини та громадянина в Україні. Тому пропонуємо прийняти закон "Про введення представників Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини на місцях" на постійній основі, який сприятиме захисту прав і свобод. Окрім цього, для безпосереднього захисту прав і свобод людини та громадянина від порушень створена система спеціально уповноважених на те правоохоронних органів (міліції, Служби безпеки, прокуратури тощо).

Гарантом прав і свобод людини та громадянина визначено Президента України, органи виконавчої влади та місцевого самоврядування усіх рівнів. В цілому гарантування прав і свобод людини та громадянина є юридичним обов'язком держави, що є відповідною правовою гарантією.

Крім вищевказаних юридичних гарантій, які за сферою дії відносяться до внутрішньодержавних, в Україні передбачені і міжнародно-правові гарантії. А це можливість звернень до Європейської Комісії з прав людини, до Європейського Суду з прав людини, в центр з прав людини Економічної і Соціальної ради ООН, до Верховного Комісара ООН з прав людини тощо.

Виходячи з усього вищевикладеного можна відзначити, що в Україні існує велике коло юридичних гарантій прав і свобод людини та громадянина. Але, на жаль, як свідчить аналіз чинного законодавства та правозастосовної практики в сучасній Україні, гарантованість практичної реалізації прав людини ще перебуває на досить низькому правовому рівні.

Список використаної літератури:

1. Волинка К.Г. Правовий статус особи та гарантії реалізації прав і свобод за Конституцією України / К.Г. Волинка – К.: РННУ "Дініт", 1998. – 35 с.
2. Коментар до Конституції України. – К.: Інститут законодавства Верховної Ради України., 1996. – 376 с.
3. Юридичний словник–довідник // За ред. Ю.С. Шемшученка. – К.: Феміна, 1996. – 696 с.

Сорока Л.В.,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри правознавства
Київського національного торгово-економічного університету

РОЛЬ ШКОЛИ У ФОРМУВАННІ АНТИНАРКОТИЧНОЇ ПОЛІТИКИ

До факторів, що негативно впливають на соціальну безпеку, стабільність державно-правової системи, слід віднести наявність такої загрози, як поширення наркоманії та незаконного обігу наркотиків. Поки що результатом пильної уваги до проблеми поширення наркоманії було те, що всі зусилля, спрямовані на боротьбу з наркотиками, були спрямовані на наркозлочинність [3, с. 23]. Ця робота проводилася відповідно до існуючої в різних країнах законодавчою системою. На жаль, хоча зусиль для боротьби з незаконним обігом наркотиків було докладено чимало, належного результату по зменшенню рівня наркоманії ми не маємо.

На Україні спостерігається тенденція до подальшого омолодження наркоманії. Крім того, як свідчать соціологічні дослідження, серед молоді віком від 14 до 20 років майже кожний другий з них хоча б раз вживав наркотики. Більшість з них стає споживачем наркотиків [1, с.1].

Для боротьби з незаконним обігом наркотиків важливо знати, як поширюється зловживання наркотиками. Навіть у цій області панує чимало міфів. Один з них – те, що за вживанням наркотиків школярами стоїть організована злочинність. Насправді майже всі, хто спробував наркотики, отримали їх через знайомого. Ним може бути шкільний товариш, близький друг, брат або сестра, хто показує, як це треба робити, і навіть приносить першу дозу. Ефект сп'яніння найчастіше виявляється настільки сильний, що додаткова реклама вже не потрібна. Ринок рухає себе сам. Організованій злочинності не треба ні пропонувати першу дозу, ні рекламувати свій товар. Про це покупці дбають самі. Так що організованій злочинності залишається тільки задовольняти попит ринку.

Існування подібного роду процесу визнається в усьому світі. Всі дослідження наркотичних стереотипів поведінки у молоді ясно показують, що більшість вперше познайомилося з забороненими наркотиками завдяки близьким знайомим [1, с.2; 4, с.109; 6, с.12]. Отримавши перший наркотичний досвід і не зіткнувшись ще із негативними наслідками, вони будуть поширювати наркотики і далі.

Щоб досягти обмеження попиту, потрібно провести ряд профілактичних заходів, які націлені на те, щоб змусити людей не вживати наркотики. Успіх зазначених заходів залежить від їх координації. І починати превентивні заходи необхідно зі школи.

Школа є осередком всіх ключових груп: діти, педагоги, батьки. Залучаючи ресурси усього суспільства, школа може забезпечити соціальну мобілізацію в інтересах здоров'я і безпеки дітей. Профілактичні заходи в школі можуть мати різну ефективність, але жодна міра не буде ефективною, якщо її

реалізовувати окремо від інших. Заходи, спрямовані виключно на батьків, будуть безуспішні, якщо нічого не робити щодо шкільного виховання. Заходи, спрямовані виключно на педагогів, можуть зустріти опір батьків і дітей.

Профілактичні заходи висловлюють на практиці позицію школи по відношенню до наркотиків, закріплену в шкільній політиці. Ця політика не включає конкретні методи боротьби із залежностями, але визначає ставлення школи до паління, вживання алкоголю, наркотиків та інших засобів, що викликають залежності.

Мета створення шкільної політики: зробити поведінку всіх учасників більш послідовним щодо куріння, алкоголю та наркотиків.

Шкільну політику розробляють педагоги, батьки, учні кожної школи. Для консультацій та участі в обговоренні залучаються представники інших підтримуючих організацій (районних відомств, адміністрації, центрів дозвілля, соціальних служб, міліції, громадських організацій). Рішення про способи реалізації шкільної політики приймається шкільними педагогами.

На практиці не можливо розробити зміст програми дій для кожної школи в усіх деталях, тому що умови однієї школи відрізняються від умов іншої. Поєднання заходів, які будуть успішними в одній школі, ймовірно, буде відрізнятися від заходів, які були дієві в іншій школі. Однак є загальний досвід, який може скласти основу для розробки шкільної політики, він виражений в принципах шкільної політики, а саме: 1. "Співпраця замість конкуренції", 2. "Громадська і політична підтримка", 3. "Активність всіх учасників", 4. "Довгостроковість", 5. "Наполегливість", 6. "Постановка ясних цілей" і 7. "Оцінка ефективності". Сім перерахованих вище принципів застосовуються в кожній конкретній школі відповідно до обраних пріоритетів шкільної політики.

Таким чином, школа втілюючи в життя зазначених сім принципів, на практиці зможе реалізувати антинаркотичну політику і тим самим зменшити попит на засоби і речовини, що викликають залежності. Молодь повинна отримати знання про шкідливий вплив наркотиків та інших засобів і речовин, щоб самостійно прийти до рішення відмовитися від їх вживання. Це обов'язок дорослих. Але заборона працює, тільки якщо вона підтримується громадськістю і якщо є ефективно працююча контрольна функція.

Список використаної літератури:

1. Діяльність вищих навчальних закладів щодо профілактики асоціальної поведінки серед студентської молоді: Інструктивно-методичний лист затв. Міністерством освіти і науки України від 30.07.01

2. Дубровский Р.Г. Организация системы профилактики наркомании органами местного самоуправления / Р.Г. Дубровский // СПб. – 2011. – 54с.

3. Зазулин Г.В. Актуальные вопросы антинаркотической политики: отечественный и зарубежный опыт / Г.В. Зазулин, Н.А. Фролова // Из-во Санкт-Петербургского университета. – 2010. – 256 с.

4. Серова Е.С. Молодежные субкультуры и наркобезопасное поведение / Е.С. Серова // Материалы Конференции "Взаимодействие исполнительных

органов государственной власти Санкт-Петербурга и общественных организаций в области профилактики наркомании". – СПб, 2010. – С.109-110.

5. Тонков Е.Е. Государственно-правовая политика противодействия наркотизации российского общества / Е.Е. Тонков // СПб. – 2004. – 123 с.

6. Штанько Д.О. Наркотизація молоді: аспекти, проблеми і наслідки / Д.О. Штанько // Вісник національного університету внутрішніх справ. – 2002. – Вип. 20. – С.11–14.

7. Фролова Н., Практика антинаркотической деятельности городов и направления ее совершенствования : Научно-практическое издание. Вып.1. / Н. Фролова, Т. Халберг, Г. Зазулин // Орбита. – М, 2005. – 254 с.

Страшко Є.М.,

кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України та політології
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

"СУД ВУЛИЦІ" У РЕГІОНАЛЬНІЙ СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ НА ЧЕРНІГІВЩИНІ У ПОРЕФОРМЕНУ ДОБУ (1864 Р. – ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ СТ.)

Наприкінці XVIII ст. Чернігівщина остаточно була інтегрована до складу Російської імперії. За указом Павла I було утворено Малоросійську губернію, до складу якої увійшли намісництва: Новгород-Сіверське, частини Чернігівського, Київського і Катеринославського. Вся територія губернії була поділена на 20 повітів: Чернігівський, Козелецький, Переяславський, Пирятинський, Полтавський, Ніжинський та ін. Загальна кількість населення губернії складала 2 мільйони 333 тис. 136 осіб, з яких 1млн. 95463 тис. державних селян та 1064981 тис. кріпосних. Населення губернії, за даними, що містяться в топографічному описі губернії 1798-1800 рр. займалося торгівлею, ремеслами, землеробством, розведенням худоби, бжільництвом. Серед населення губернії, відмічається в тому ж описі, існують деякі відмінності. Полягають вони в тому, що населення, яке живе на правому березі р. Десни, сіверяни, є працьовити, у всьому (побуті, звичаях, одязі) є схожими на жителів Литви. Для суду і справи у цивільних та кримінальних справах, губернія мала генеральний суд, нижні земські суди, підкоморські суди, словесні суди [10, с.1-30].

27 березня 1802 р. з єдиної Малоросійської губернії було утворено Чернігівську губернію, її 15 повітів поділялися на 187 волостей, де нараховувалося 5780 населених пунктів, у тому числі 19 міст і 49 містечок. У 1897р. у губернії мешкало понад 2,3 млн. осіб, переважну більшість яких склали саме селяни, кріпосні та державні [10, с.35].

Саме тому, селянська реформа 1861 р., яка звільнила селянство від кріпосної залежності, логічно потребувала свого продовження, в галузях селянського судочинства та адміністративного управління на селі. Суть необхідних змін, полягала в тому, щоб створити на селі новий, ефективно

функціонуючий адміністративно-судовий апарат, який мав перебрати на себе частину функцій, які раніше належали поміщику та общині.

З цією метою в 1861 р. було введено нову адміністративну одиницю-волость і новий адміністративно-судовий апарат. Склад, обов'язки і функціонування волосного управління, як ланки селянського громадського управління, було визначалися статтями 69-110 "Загального положення про селян".

Волосне управління поєднувало в собі розпорядчу, виконавчу і судову владу волості. Розпорядчу владу здійснював волосний сход, виконавчу – волосний старшина, судову – волосний селянський суд. Волосне правління виконувало роль дорадчого органа при волосному старшині, регламентувало склад волосного сходу, порядок його скликання, коло його компетенції й умови, при яких рішення сходу одержували законну силу. Цим же документом визначалося коло питань, які мав право обговорювати волосний схід і по яким міг виносити рішення. Але при цьому, схід був суворо обмежений виключно господарсько-адміністративними справами даної волості. Серед них – розкладка рекрутської повинності, мирських і інших зборів по сільських товариствах (надалі подвірну розкладку робили вже сільські сходи), заснування волосних училищ і право подання скарг і прохань по справах волості у вищі інстанції. Волосному сходу (як і сільському) суворо заборонялося виходити за рамки своєї компетенції. За порушення наступала санкція – аж до притягнення до судової відповідальності. На мирових суддів (ще один новий інститут судочинства) був покладений обов'язок відповідно до ст. 27 Положення про губернські і повітові по селянських справах установи, контролювати дії селянського громадського управління. Головною завданням волосного старішини була охорона загального порядку, спокою і благочиння у волості тобто виконання поліцейських функцій (ст. 81 і 85). Волосний старшина виконував, також, і адміністративні функції: йому були підпорядковані сільські старости, соцькі і десятські, що зобов'язані були беззаперечно виконувати його розпорядження. Волосний старшина мав і контрольні функції (ст. 82). Він був підзвітний як волосному сходу (ст. 78), так і місцевій адміністрації – мировому посереднику, поліцейському ісправнику і судовому слідчому, чий розпорядження він беззаперечно зобов'язаний був виконувати (ст. 85) [11, с. 52-60].

Що стосується судових функцій, то вони були передані у колишньому поміщицькому селі новоствореному волосному суду, склад і коло справ, що ним розглядалися регламентувалися, ст. 93-100 Загального Положення про селян, що вийшли з під кріпосної залежності [11, с.91-94]. Становий характер цього суду підкреслювався тим, що його юрисдикція поширювалася тільки на сільське населення тієї чи іншої волості. Указом Сенату від 19 лютого 1861 р. передбачалося, що з часу вступу на посаду волосних посадових осіб "обязанность суда и расправы слагается с владельцев и предоставляется, по принадлежности, волостным судам и управлениям на точном основании правил, постановленных в "Общем о крестьянах положении". Відповідно до ст.93 цього ж Положення встановлювалась виборність волосних суддів. До складу волосного суду щорічно обиралися волосним сходом від 4 до 12 судців. Зі змісту ст.95-102. Загального положення видно, що компетенція волосного

суду обмежувалася розглядом дрібних суперечок та позовів між селянами по майновим справам і проступкам. Таких, наприклад, як справи про нанесення збитків [7, с. 1-10] за порушення володіння землею, про нанесення побоїв [8, с. 1-3] і т. ін. Серед покарань, які міг призначити щодо порушників норм діючого законодавства волосний суд, були такі, як грошові штрафи до трьох карбованців, арешт до семи днів і тілесні покарання різками до 20 ударів. Однак, як показує аналіз вироків справи розглядалися волосними судами Чернігівської губернії, практика застосування тілесних покарань різками на території губернії не здобула широкого поширення, судді частіше обмежувались грошовими компенсаціями, а у випадках нанесення побоїв, образ і т. ін., кількома днями арешту [8, с.3]. У судовому порядку каралися й такі проступки, як: "неповиновение работников своим хозяевам", "непочтение и грубость против лиц, обеспеченных от правительства властью", а також поява у нетверезому стані в церкві, на сільських зібраннях і в інших суспільних місцях, неповага до батьків і старших, лінощі і систематичне пияцтво, розлад свого господарства, самовільні сімейні поділи. Перераховані проступки, що входили до юрисдикції волосного суду, звичайно спричиняли за собою покарання винного різками. При здійсненні і вирішенні справ волосні суди керувалися місцевими звичаями.

За нормами офіційного державного законодавства було чітко зазначено, що волосний старшина, як представник виконавчої влади волості, не повинний був втручатися в дії і рішення волосних судів (ст. 104), але при цьому він отримував право спостереження за виконанням рішень вироків цих судів (ст. 110). Волосні старшини і сільські старости не мали права навіть бути присутніми у волосних судах при розгляді справ, тим самим передбачалося забезпечити певну незалежність волосного суду від виконавчої влади у волості. Однак, на практиці все не завжди виглядало так, як того хотіли законотворці з Петербургу, адже волосний старшина, писар, поміщики і мирові посередники дозволяли собі тиснути на суддів при вирішенні справ, в яких вони були особисто зацікавленими особами [9, с.1-8].

Участь волосних старшин у розгляді справ, спрямованих на розгляд до волосного суду, нерідко носила загальний характер, проявляючись у спільному обговоренні справ волосним старійшиною і суддями, або через поради старшини суддям щодо остаточного вирішення справи. Іноді старшини могли давати суддям свої поради щодо конкретної судової справи ще до початку судового розгляду [13, с.85-87]. В окремих випадках, старшина міг вказувати суддям на їх помилки вже безпосередньо під час слухання справи, старшина і писар, також, могли пояснювати селянам, які зверталися до суду, зміст сільського судового уставу і висловлюють свої думки з приводу вирішення справи. У таких випадках, на нашу думку, не можна стверджувати, що вплив волосної адміністрації на суд мав негативний характер, оскільки, дії старшини щодо роз'яснення селянам положень офіційного законодавства загалом взагалі можна трактувати, як надання першої юридичної допомоги неосвіченим селянам [19, с.64].

Проте участь представників волосної адміністрації в роботі суду могла носити й інший характер, знаходячи вираження у захопленні і присвоєнні волосним старійшиною, попри закон 1861 р., окремих судових функцій. Траплялися ситуації, коли волосні старшини і писарі могли особисто вести судові засідання, усуваючи суддів від виконання їх безпосереднього обов'язку. Як зазначали учасники спеціальної комісії, що досліджувала діяльність волосного суду у пореформенну добу, старшина міг тиснути на суддів з метою зміни винесеного ними вироку, якщо вважав його несправедливим, або ж вимагати перегляду покарання за скоєне правопорушення, якщо попереднє було недостатньо суворим [17, с. 172-179]. Непоодинокими були й випадки, коли старшини, невдоволені вироком суду, обирали новий склад суддів і починали повторний розгляд справи, або ж змінювали вирок суду на стадії його приведення у виконання.

Поряд з втручанням вищого керівництва волості у справи суду, вищезгадувана нами комісія, фіксувала численні факти впливу на роботу волосного суду з боку волосних писарів. М.Зарудний вважав тиск писарів на рішення волосного суду значно шкідливішими за аналогічний з боку волосного старшини [6, с.81]. Маючи гарне уявлення про господарчий стан і умови селянського побуту, старшини в переважній більшості не заважали вирішенню справ в дусі, що співпадав з загальним складом юридичного мислення селянства, чим полегшували прийняття такого рішення. Волосні ж писарі, майже завжди виявлялися противниками звичаєвого селянського права і прибічниками законності [17, с. 64-65.]. У своїх порадах суддям вони не допомагали їм, а швидше заплутували ті уявлення, які вже встигали складатися у свідомості суддів відносно вирішення конкретної справи [1, с. 39]. Безперечно, під впливом писарів склалися ті рішення суду, в яких наголошувалися посилення на загальні цивільні та кримінальні закони, котрі селянам були маловідомими, або невідомими загалом [4, с. 305-335].

Отже, такі дії волосного керівництва, безперечно, загальмували зусилля реформаторів – законодавців по розмежуванню адміністративної влади від судової. Втручання писарів у здійснення волосної юстиції заважало вільному розвитку юридичного мислення народу, приносячи в життя селянина чужі йому норми права, які до того ж ніяким чином не погоджувалися з умовами його життя. За характером своєї посади, за своїми особистими моральними якостями волосні писарі набагато частіше, аніж старшини, були схильні до хабарництва. Хоча ми не знайшли прямих свідчень у працях комісії про підкупність писарів, однак, поширення хабарництва серед чиновників волосної адміністрації та волосних судів було цілком очевидним фактом. Крім того, дослідження спеціальної комісії, на результати роботи якої ми неодноразово посилалися дозволяють стверджувати, що втручання писарів у судові справи було явищем досить поширеним і буденним. При цьому в більшості волостей, спостерігалися спільна участь старшини та писаря в розгляді справ у волосному суді [3, с. 1-8].

Діяльність представників новоствореної волосної адміністрації та суду, дозволяє говорити про те, що в пореформенні роки принцип чіткого розподілу влади на судову та виконавчу, на практиці спрацьовував не завжди. Не кращим

чином позначалася на якості роботи волосного суду та його об'єктивності наявність кваліфікованих кадрів серед волосних суддів. Засилля впливу писаря у суді, хабарництво, низький рівень освіти і знання законів – все це чинники, які заважали швидко й ефективно розвивати діяльність волосного суду. Проте, це не означало, що у роботі останнього, не відбувалося позитивних зрушень. Сам факт появи волосного суду, передача йому основних судових функцій колишніх поміщиків, мали неабиякий характер, адже селянин звільнявся від свавілля колишнього власника. Безпосередня близькість волосного суду до селянства, можливість застосовувати при вирішенні справ зрозумілого селянину звичаєвого права, все це мало реально гарантувати селянину право на судовий захист своїх інтересів. І навіть, враховуючі негативний вплив вищезгаданих недоліків у діяльності волосного суду, останній, безперечно виступав реальним гарантом.

Поряд з новоутвореним волосним судом, особливе місце у реформованій системі селянського судочинства, відводилося інституту мирових суддів. При заснуванні останнього укладачі уставів спиралися на історичний досвід. В ХІХ ст., коли існуюча судова система вже не задовольняла ні суспільство, ні уряд, назріла необхідність корінних змін у сфері судочинства. Розуміючи необхідність змін, в 1827 р. граф Кочубей, на той час голова Державної Ради, висловив думку про устанovu в повітах "мирних судів" (*juges de paix*). Надалі над створенням у Росії мирової юстиції більше двадцяти років працювали різні урядові комісії. Праця ця нерозривно була пов'язана з ім'ям графа Блудова, що очолював комісію, на час якої припала доба великих судових реформ. При виборі моделі судової системи законодавці зупинилися на тій, котра увібрала в себе ряд принципів і інститутів організації судової влади в Англії й Франції. Дотримуючись традицій англійського права, російська юстиція поділялася на мирову й загальну, кожна з яких мала особливу організацію й незалежну сферу дії. Із французького права укладачі уставів взяли ідею єдиної й для мирових, й для загальних судів касаційної інстанції. В особі мирових суддів законодавець прагнув створити суд, що розглядав справи й відповідав таким вимогам, як доступність, розгалуженість, швидкість, динаміку розгляду справ. Вищою метою цих судів визнавалося примирення сторін. Відповідно до уставів судова система Росії складалася з мирових і загальних судів. "Міркування Державної канцелярії про основні положення судоустрою" визначали одну з відмінних рис мирових суддів, як їхню здатність "виключною владою вирішувати справи без участі колегії" [5, с. 2-5].

У судовій системі Росії мировий суд виступав нижчою інстанцією стосовно суду волосного суду. "Місце, займане мировим судом у системі судових установ, визначається тим взаємовідношенням, що існує між мировими й загальними судовими установами з огляду підвідомчих їм справ" [14, с. 154]. На території Чернігівської губернії мирові суди почали працювати з травня 1869 року згідно з указом Сенату від 17 березня того ж року [15]. До їх компетенції входили справи про порушення селянами будівельного статуту, порубки поміщицьких лісів, порушення умов договорів, образи, клевети, грошові борги, спірні питання по володінню майно тощо. Устави про покарання

визначали санкції, які могли застосовувати мирові судді до винних. Серед них такі, як догани, грошові стягнення до 300 карбованців, арешт до трьох місяців і ув'язнення на строк не більше одного року і шести місяців [12, с. 14-17]. Посада мирового судді вважалася цивільною службою і була виборною. Мировий суддя мав особливий знак відмінності – золотий ланцюг із зображенням закону, що одягав на себе під час виконання службових обов'язків. Законом був установлений особливий порядок заміщення посади судді. Поряд із загальними умовами для вступу на судову службу до претендентів на посаду мирового судді пред'являлися й інші вимоги. Мировим суддею міг бути тільки місцевий житель. Законом стверджувалася дана умова, щоб створити авторитетну місцеву владу, пов'язану з місцевими звичаями й людьми. Крім місцевого цензу, претендент на високий пост мирового судді повинен був відповідати й вимогам майнового цензу. Мировий суддя, як і судді загальних судів, повинен був мати майнову незалежність. Визначався майновий ценз у такий спосіб: у повітах було потрібно володіти нерухомим майном на суму не менш 15 тис. карб., Відносно освітнього цензу, закон визначав, що кандидати на посаду мирового судді могли обмежитися закінченням курсу в середніх навчальних закладах. Але й ця вимога не була необхідною у випадку, якщо кандидат на посаду мирового судді не менш трьох років обіймав посаду, при виконанні якої міг придбати практичні відомості у виробництві судових справ. Пояснювалося це тим, що Росія на той час не мала у своєму розпорядженні достатньої кількості кваліфікованих кадрів. В особі мирових суддів, судові устами хотіли дати місцевому населенню не стільки юристів, скільки осіб, до яких населення могло б звертатися як до авторитетних посередників у дозволі дрібних суперечок. Існування встановленого законом цензу, фактично, унеможливлювало потрапляння на цю посаду представників селянства. Аналіз документів, наданих претендентами на посаду мирових суддів на Чернігівщині, дає можливість стверджувати, що всі посади мирових суддів в межах губернії обіймали представники дворянства [16]. Серед тих же, хто звертався до посередництва мирових суддів для вирішення конфліктів і суперечок, безпосередньо переважали селяни, козаки та міщани.

Досить частими були випадки, коли мирові судді, ігноруючи всі подані селянином на свій захист аргументи, вирішували справу на користь дворянства. Чисельні документальні підтвердження таких рішень дозволяють нам говорити про наявність у мирових суддів своєрідного синдрому "станової спорідненості". Прояви останнього можна зустріти, наприклад, в документах до справ, як це було у випадку суперечки між поміщиком В.С. Романовичем і селянином Зінченком [9, с. 8-12]. Суть вищезгаданої справи полягала в тому, селянином Зінченком було зрубано кілька дерев на лісовій ділянці, яка належала поміщику Романовському. Останній вимагав призначення для винного, окрім звичайного покарання за крадіжку, відшкодування суми понесених ним збитків. На перший погляд, це звичайна рядова справа, яких на розгляд до мирового судді за рік надходило по кілька десятків. Проте, ретельно вивчивши всі документи справи, ми знаходимо підтвердження, своїй гіпотези, щодо існування у мирових суддів упередженого ставлення до селян, при вирішенні справ, що знаходилися в

межах їх компетенції. А полягало воно в тому, що суддя, який розглядав суперечку між Романовським та Зінченком, виніс рішення на користь першого, проігнорувавши письмові аргументи місцевої волосної управи, в яких говорилося, що сума відшкодування, котру вимагав потерпілий з селянина Зінченк, була непомірно завищеною, і не відповідала ринковій ціні вирубаной селянином деревини. До того ж, волосна управа вказувала деякі обставини, які на її думку мали пом'якшити вину Зінченка. Однак, суддя, що отримав лист від поміщика Романовського, який у всьому звинувачував Зінченка і волосну селянську управу, яка нібито покривала селянина, прийняла рішення на користь дворянина. Однак, недоліки подібного характеру в діяльності новоствореного суду, не могли, на нашу думку, суттєво позначитись на роботі мирових суддів в цілому.

Як зазначалося вище, претенденти на посади мирових суддів мали відповідати вимогам вікового, освітнього майнового цензів. Термін служби обраного мирового судді становив три роки. Укладачі уставів визнали за необхідне забезпечити незмінюваність лише для посад суддівського звання у загальних судових місцях [18, с. 220]. Положення, що обмежувало строк діяльності мирового судді доволі короткими часовими рамками, викликало палкі суперечки ще на стадії написання уставів, але, на жаль, змін не надійшло до Апеляційної інстанції. З'їзд же мирових суддів поєднував мирових суддів округу, діяв періодично, виконуючи дві функції: судовий розгляд другого ступеня й судове управління мировим округом. Складався мировий з'їзд із голови, мирових суддів округу, при з'їзді засновувалися посада секретаря і канцелярія. На засіданні з'їзду необхідна була участь не менш трьох мирових суддів. Незважаючи на те, що прокуратура не входила до складу мирового з'їзду, присутність на засіданнях прокурора для оголошення висновків по справах було обов'язковим. Вищим судовим начальством для мирових установлень визнавався Сенат, що був органом касаційного виробництва по справах мирового розбору. У російській судовій системі Сенат був єдиною для мирових і загальних судів касаційною інстанцією.

Порядок розгляду справ мировими суддями, мав такий характер: мировий суддя приступав до розгляду справ по скаргах приватних осіб, які зазнали шкоди чи збитків, за повідомленнями судових місць, осіб прокурорського нагляду, судових слідчих, поліцейської й іншої адміністративної влади, а також по безпосередньо побаченими мировим суддею злочинним діям, що підлягають переслідуванню незалежно від скарг приватних осіб. Процедура розгляду справ у мирового судді була покликана відповідати цілям створення місцевих судів і характеризувалася особливим, скороченим порядком. Полягав цей порядок, крім одноособового розгляду справ суддею, у відмові від поділу слідства на попереднє й судове, а також у відсутності в судовому розгляді обвинувального акту. Як попереднє слідство, так і обвинувальний акт замінялися актами поліцейського дізнання. Але поліцейське дізнання по справах, підсудним мировим суддям, по характеру владних повноважень, що були в поліції, наближалось до попереднього висновку. Так, поліція могла робити (і не тільки у випадках, що не терпить зволікання) огляди, огляди, обшуки, допити, а також

мала право звертатися за роз'ясненнями до знаючих осіб. Акти зробленого поліцією огляду або обшуку, у випадку, якщо в судді не виникало сумніву в їхній вірогідності, могли бути безпосередньо покладені світовим суддею в підставу судового вироку. Тобто зазначені акти поліцейського дізнання мали те ж значення, яке в загальних судових установах належало лише актам огляду, огляду та обшуку, складеним судовим слідчим.

Розгляд справ у мирового судді проходив в усній формі і повинен був закінчуватися, як правило, одним засіданням. Спрощеність мирового судочинства проявлялася у його меншому формалізмі в порівнянні з аналогічною діяльністю загальних судів. Думка, висловлена в пояснювальній записці графа Блудова, що "для розгляду справ у мировому суді не потрібно ніяких багатоскладових форм і обрядів", стало провідною ідеєю для всієї російської мирової юстиції. Цікавим здається й той факт, що процесуальне положення потерпілих у мировому й загальному судах істотно відрізнялися один від одного. Потерпілий у мировому суді користувався правами обвинувача, причому не лише у справах про злочини, але й по справах публічного обвинувачення. У загальному суді потерпілий визнавався "бесприсяжним свідком" і його показання служили одним з доказів, тобто статус його був на порядок нижче. Судовими уставами 1864р. був затверджений новий для Росії тип процесу – змагальний, заснований на безпосереднім сприйнятті судом того доказового матеріалу, що йому надається сторонами. Змагальність процесу визначалася законодавцем як наявність і взаємодія самостійних рівноправних сторін при нейтральній, пасивній ролі суду. Треба відзначити, що цей принцип судочинства досить своєрідно проявлявся у мировій юстиції. Сторони у мировому суді володіли набагато більшою, ніж у загальних судових установах, самостійністю. Зокрема, для мирового судді було обов'язковим клопотання обох сторін про відкладення справи через неможливість для них у цей момент подати докази; обов'язок доставляти свідків у суд покладала на сторони. Здається правильним визначати роль мирового судді, скоріше, як активну. Лише в справах, які закон дозволяв припинити за примиренням сторін, мировий суддя обмежувався розглядом тих доказів, які були або представлені або зазначені сторонами. У всіх інших справах суддя сам розшукував докази, а також поповнював їх базу, поки не досягав переконання, що зроблено все можливе для досягнення істини. Закон залишав на розсуд мирового судді питання про порядок судового слідства. Так, у випадку якщо обвинувачуваний визнавав себе винним і його визнання не викликало в судді сумніву, суддя був вправі переходити до постанови вироку, не здійснюючи подальшого розслідування. Якщо у процесі судового розгляду мировий суддя доходив висновку про необхідність виробництва, огляду, обшуку, то обов'язок по проведенню таких слідчих дій закон покладав на суддю. У разі випадку, коли ці дії не могли бути виконані ним особисто, суддя мав право дати доручення чинам місцевої поліції.

Розглянувши всі наявні у справі докази, мировий суддя переходив до вислуховування судових дебатів, після чого переходив до постанови вироку. Він вирішував питання про вину підсудного за своїм внутрішнім переконанням,

керуючись законом. При винесенні виправдувального вироку обвинувачуваний негайно звільнявся й у цьому випадку, якщо суддя приходив до висновку про несумлінність обвинувачення (обмова, бажання помститися й т.п.), обвинувач міг отримати вирок до сплати судових витрат, а при наявності прохання обвинувачуваного – і до винагороди останнього за понесені ним збитки [2, с. 80-81].

Обвинувальні вироки мирового судді підрозділялися на остаточні й неостаточні. Цей розподіл визначався за ознакою юридичної чинності вироку. Неостаточними вироками були ті, які могли бути переглянуті по суті, тобто в апеляційному порядку. Остаточними вважалися вироки, у відношенні яких перегляд не допускався, але вони могли перевірятися з огляду законності постанов. Розгляд справ у мировому з'їзді відбувався за тим порядком, як і мирових суддів, але з дотриманням деяких правил, зумовлених колегіальним розглядом справ. До постанови вироку як дільничний суддя, так й голова з'їзду зобов'язаний був прикласти зусилля до мирного вирішення справи, звичайно ж у тих випадках, коли закон дозволяв припинити справу за примиренням сторін. Вироком мирового з'їзду затверджувався вирок мирового судді, або закріплювався постановою новий вирок як виправдувальний, так і обвинувальний. У той же строк і в такому ж порядку подавалися скарги на остаточні вироки (як обвинувальні, так і виправдувальні) мирових суддів і з'їздів у касаційному порядку. Подаватися вони могли у випадку явного порушення букви значення закону або неправильного тлумачення його при кваліфікації злочину й визначенні покарання, а також у випадку істотного порушення встановлених правил судочинства й коли світовим суддею або з'їздом були розглянуті непідсудні їм справи. Таким чином, вироки мирових судових установлень набували законної сили в наступних випадках: коли сторони заявляли про відмову від права на оскарження вироку, коли на неостаточний вирок апеляційна скарга, а на остаточний касаційна скарга у встановлений строк не подавалися, або подана касаційна скарга була залишена без наслідків, а також коли по заочному вироку не представлялися відкликання.

Інститут мирової юстиції, що круто змінив колишній інквізиційний характер судочинства, поряд з безсумнівними позитивними якостями, що принесли користь російському правосуддю, мав й ряд слабких сторін. Трирічний термін служби мирового судді через свою надмірну стислість підривав внутрішню самостійність судді й, природно, негативно позначався на виконанні їм посадових обов'язків. Виборна основа, настільки необхідна через недостатню кількість підготовлених юридичних кадрів на початкових етапах судової реформи, надалі привела до ослаблення зв'язку мирових установ із державними, до зниження контролю за суддями з боку держави. Задуманий як "суд швидкий", мировий суд, з'єднуючи в одній касаційній інстанції із загальними судами, перетворювався в повільне судове виробництво, що не відповідало цілям його створення. Значним недоліком прийнято вважати те, що укладачами уставів не було завершено об'єднання місцевої юстиції, у результаті чого волосний (селянський) суд залишився поза судовою системою. Уже на початку 70-х років XIX ст. одна за іншою створювалися комісії, покликані

вирішити зазначену проблему. Одноголосно члени різних комісій висловлювалися за об'єднання в селянських судах судової й адміністративної влади. Заснований Судовими Уставами інститут мирових суддів проіснував до 12 липня 1889 р., коли у всіх місцевостях, за винятком столиць і деяких великих міст, місцева юстиція була скасована, їй на зміну прийшли земські дільничні начальники, міські судді, повітові.

Список використаної літератури:

1. Астырев Н.М. О волостных писарях: очерки крестьянского самоуправления. – СПб., 1886.
2. Виленский Б.В. Судебная реформа и контрреформа в России. – Саратов, 1969. – 400 с.
3. Волостные суды: Заметки провинциального адвоката// Отечественные записки. – 1873. – № 5. – С. 1–8.
4. Карцев Е.В. Сельское правосудие. Из жизни русской деревни./ Вырезка из Вестника Европы. – Т.1. – 1892. – С. 305-335.
5. Ковалевский К. Мировой судья в дореволюционной России / Сайт юристов России: www.jus.ru
6. Коротких М.Г. Самодержавие и судебная реформа в России. – Воронеж, 1989. – 186 с.
7. Ніжинське відділення Державного архіву Чернігівської області (далі – НВДАЧО), ф.1145, оп.1, спр. 1, арк. 1–10.
8. НВДАЧО, ф.1148, оп.1, спр.1, арк. 3.
9. НВДАЧО, ф.1154, оп.1, спр.110, арк. 14.
10. Описи Лівобережної України кін. XVIII – поч. XIX ст./ Упорядник Ананьєва Т.Б. – К.: Наукова думка, 1997. – 332 с.
11. Российское законодательство X-XX вв. в 9-ти томах. – Т.1. – М., 1984.
12. Рошковский Л.П. Судебные уставы императора Александра II с комментариями и разъяснениями. – СПб., 1884. – 758 с.
13. Скоробогатый П. Очерки крестьянского суда. – М., 1882.
14. Устав уголовного судопроизводства, систематический комментарий. – Вып. I-V. – М., 1914-1916.
15. Чернігівський державний обласний архів (далі – ЧОДА), ф.275, оп.1, спр. 3, арк.7.
16. ЧОДА, ф.127, оп.1, спр. 1-99. Суди. Особовий склад судів.
17. Чубинский М.П. Судебная реформа. История России XIX в. – Т.3. – М., 1901.
18. Фойницкий И.Я. Курс уголовного судопроизводства. – Т.1. – СПб., 1884.
19. Юридический вестник. – Кн.5. – СПб., 1887. – С.64–69.

Стрілець В. В.,
доктор історичних наук, професор
кафедри теорії та історії держави і права
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ПЕРШІ ЗАХОДИ ПОЛТАВСЬКОГО ГУБЕРНСЬКОГО РЕВОЛЮЦІЙНОГО КОМІТЕТУ З ВІДНОВЛЕННЯ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ НА РУБЕЖІ 1919–1920 РР.

Після звільнення від денікінської влади м. Полтави 13 грудня 1919 р., на міжпартійній нараді було утворено губернський революційний комітет на чолі з М. Алексєєвим, який діяв до 18 грудня цього року. З причини відсутності належного транспортного сполучення та через поганий зв'язок лише 18 грудня губернський ревком надіслав у всі повітові центри телефонограми про організацію місцевих ревкомів та про встановлення зв'язку з губернським ревкомом. В екстреному порядку губернський ревком підпорядкував собі губернський продовольчий комітет зі всією його канцелярією і наявним складом службовців, котрі залишилися після попередньої денікінської влади та надав новопризначеному завідувачу цього комітету широкі повноваження. Були призначені начальник полтавського гарнізону та начальник губернської міліції, створені перші відділи губернського ревкому [1, арк. 222].

За постановою губернського ревкому в Народному банку було взято кредит на суму 3 млн. крб. З цієї суми особливими постановами значні суми були виділені на організацію міліції, відділу соціального забезпечення – на організаційні розходи, завідувачу Полтавської радянської бібліотеки – на перевезення книг та облаштування сховищ, завідувачу губернською телефонною мережею – на ремонт мережі, відділу праці та юридичному відділу – на організаційні розходи. За розпорядженням ревкому відбулася реєстрація всіх друкарських машинок, телефонів, телеграфних апаратів [1, арк. 222 зв. – 223].

Накази і розпорядження першого складу губернського ревкому друкувалися в одній рубриці, тобто не розмежовувалися, а йшли параграфами під загальною нумерацією. Перші накази дають змогу зрозуміти підходи першого складу губернського ревкому до нагальних питань, що стосувалися відновлення радянської влади в м. Полтаві. Так, за наказом № 1 всі обшуки і арешти мали здійснюватися виключно за ордерами адміністративно-оперативного відділу губернського ревкому, які мали відбуватися в необхідних випадках лише з 7-ми годин ранку до 7-ми годин вечора, всі реквізиції і конфіскації мали відбуватися виключно за ордерами губернського ревкому. Всі особи, які проводили обшуки, здійснювали арешти, реквізиції і конфіскації без зазначених ордерів, оголошувалися ворогами радянської влади і мали розстрілюватися на місці. Комендант м. Полтави і начальник губернської міліції мали вжити заходи щодо негайного припинення грабунків, що відбувалися під виглядом арештів, обшуків, реквізицій і конфіскацій. Наказ за № 2 зобов'язував всіх домовласників, завідувачів або керуючих будинками,

будинкові комітети у дводенний термін надати дані про осіб, які втекли з денікінцями, та про їх покинуте майно. Особи, які розкрадали покинуте майно, мали віддаватися суду військово-революційного трибуналу. Власникам всіх торгових підприємств пропонувалося відновити торгівлю. Згідно наказу, всі колишні радянські службовці та колишні службовці денікінських органів влади під загрозою арешту та віддання до суду військово-революційного трибуналу мали в дводенний термін з'явитися для реєстрації у відділ управління губернського ревкому. [2, с. 1].

Однак реввійськрада Південного фронту не збиралася рахуватися зі створеним за ініціативою знизу губернським ревкомом і реалізувала своє право на його реорганізацію. Характерно, що військова влада жодним чином не узгоджувала свої дії з керівними державними органами УСРР та з ЦК КП(б)У. Наказ за № 11 вже нового складу ревкому за підписом його голови Я. Дробніса забороняв під загрозою арешту та віддання до суду військово-революційного трибуналу вживання спиртного та появу в нетверезому стані, а під загрозою розстрілу та конфіскації майна – продаж та виготовлення спиртного. Наказ за № 12 дозволяв вільне ввезення, вивезення та продаж продуктів першої необхідності (тобто вільну торгівлю) та покарання за законами військового часу осіб, які б чинили перешкоди зазначеному [3, с. 1]. Щоправда, невдовзі цей наказ наказом за № 35 було відмінено [4, арк. 9]. Розпорядженням організувалися комісія з конфіскації з правом ревізиції майна осіб, які втекли разом з денікінцями, та комісія зі збирання та розслідування даних про злочини денікінської влади. Призначеному голові губернської надзвичайної комісії ставилося завдання негайної організації надзвичайної комісії. Наказом за № 16 затверджувався склад полтавського повітового ревкому у складі голови 2-х комуністів та по представнику від боротьбистів та борьбистів [3, с. 1].

Реорганізованим ревкомом створюються відділи соціального забезпечення, народної освіти, фінансів, праці, охорони здоров'я, юридичний, губернський продовольчий комітет, революційний трибунал, губернська надзвичайна комісія, комунгосп, губернський відділ державного контролю, губернський військовий комісаріат [1, арк. 225 зв. – 226]. Штат службовців формувався з допомогою реєстрації колишніх радянських службовців, через газетні оголошення та біржу праці [1, арк. 226 – 226 зв.]. З метою відповідного відбору професійних та лояльних працівників була організована губернська атестаційна комісія та особливі кадрові комісії в кожній установі ревкому. Особливі комісії з службовців і представників установ встановили категорії для радянських службовців. Губернський ревком оголосив всіх радянських службовців мобілізованими та зобов'язав створити в кожній установі комітет службовців [1, арк. 226 зв.].

Боротьбу з епідемією висипного тифу координував комітет у складі представників відділу охорони здоров'я, губернського військомату, ревкому і губернського продовольчого комітету. Губернський ревком видає відозву "Про епідемію висипного тифу та боротьбу з нею", здійснюється мобілізація лікарів та санітарного персоналу, організуються бані, розподіляються дезінфекційні засоби [1, арк. 227 зв.].

У продовольчому питанні подальша політика нового складу ревкому полягала в переході від вільної торгівлі до державної монополії, в зв'язку з чим

було анульовано попередній наказ про вільну торгівлю. Ревком встановив полотняну повинність, передав всі динамо-машини і котли у відання міськомунгоспу, здійснив заходи з економії електроенергії у зв'язку з відсутністю палива [1, арк. 227 зв.]. З метою розгляду питання налагоджування виробництва цукру на Карлівському цукровому заводі створюється спеціальна комісія з представників від земельного відділу, раднаргоспу, юридичного відділу та відділу праці. Здійснювалися спроби відновлення промислового виробництва із залученням кооперативів. Населення отримало наказ викупити в ломбардах всі закладені речі, які в противному випадку підлягали конфіскації. Створено губернська та повітові паливні комісії. Вжиті заходи з організації протидії незаконній вирубці лісу [1, арк. 227 зв.]. Видано наказ про взяття на облік всіх сирих шкір та про їх розподіл. Оголошується реєстрація поміщиків, капіталістів, та осіб, котрі займали відповідальні посади за попередніх режимів (наказ № 32). З метою боротьби з п'янством видаються відповідні накази, забороняється гра в більярд. Було закрито аукціонні і комісійні контори. З метою заохочення боротьби міліції з повстанцями та бандитизмом вона була наділена одноразовою допомогою у вигляді різних предметів першої необхідності [1, арк. 228].

Показовий є наступний факт про методи, якими губернський ревком здійснював свою політику. Так, на своєму засіданні 25 січня 1920 р. губернський ревком постановив: "Вважаючи цілком правильною та своєчасною постанову ВЦВК про позбавлення права ВЧК застосовувати розстріли як найвищу міру покарання контрреволюціонерам, Полтавський губревком, враховуючи відмінність умов громадянської війни в Росії та на Україні, висловлюється за збереження цього права для УкрЧеКа стосовно до бандитів та спекулянтів". Під "бандитами" розумілися не лише кримінальні елементи, але й усі ті, хто зі зброєю в руках виступив проти так званої диктатури пролетаріату, яку утверджувала в Україні РСФРР [1, арк. 152].

Таким чином, обидва склади Полтавського губернського ревкому як надзвичайного органу з метою відновлення радянської влади активно використовували військові та напіввійськові методи управління, що були органічними для політичної системи диктатури пролетаріату.

Список використаних джерел:

1. Державний архів Полтавської області (далі – ДАПО). – Ф. 1865. – Оп. 1. – Спр. 14.
2. От Губревкома Полтавщины // Власть Советов. – Полтава, 1919. – 16 декабря.
3. От Губревкома Полтавщины // Власть Советов. – Полтава, 1919. – 21 декабря.
4. ДАПО. – Ф. 3872. – Оп. 2. – Спр. 4. [3872, 2, 4, 9].
5. ДАПО. – Ф. 3872. – Оп. 2. – Спр. 4.

Терела Г. В.,
кандидат історичних наук, доцент кафедри правознавства
ВНЗ Укоопспілки "Полтавський університет економіки і торгівлі"

ПРИНЦИПИ НАГЛЯДУ І КОНТРОЛЮ ЗА ДОДЕРЖАННЯМ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА: ІСТОРИЧНИЙ ЕКСКУРС

На фоні зміщення напрямку теоретичних досліджень із позитивістської теорії права до природничо-правової та необхідності наукового аналізу принципів трудового права з метою їх оптимального закріплення у новому Трудовому кодексі України набуває актуальності дослідження принципів нагляду і контролю за додержанням законодавства про працю.

Одними із сутнісних ознак принципів права у науковій літературі виділяють історичність, ідеологічність та об'єктивну обумовленість. Історичність означає, що умови розвитку суспільства і держави на певному етапі розвитку висувають відповідні принципи: вони є такими, якою є епоха, люди та їх потреби. Як підкреслював видатний фахівець з порівняльного правознавства Рене Давид, принципи відображають залежність права "від повелінь міри справедливості у тому її значенні, як вона трактується відповідною епохою і на певний момент" [2, с. 145].

Під об'єктивною обумовленістю розуміють відповідність принципів права характеру суспільних відносин, політичним та соціально-економічним процесам [3, с. 343-344]. При цьому принципи відображають не всі закономірності і явища, а лише ті, які представляють інтерес для держави. Фактичне перетворення на нормативне можливе лише в тих випадках, коли принцип, з огляду на ті чи інші причини, виявляється необхідним, в інших випадках цього ніколи не буває. В основі подібного інтересу повинні бути, перш за все, моральні, політичні та економічні цінності [6, с. 34-49]. Іншими словами, принципи права є таким правовим феноменом, який поєднує норми права з їх соціальними передумовами. Ідеологічність означає, що принципи права, як і саме право загалом, є формою суспільної свідомості, яка здійснює ідейний вплив загального характеру [3, с. 343-344]. Принципи не є раз і назавжди даними, вони формуються поступово, відображуючи історичний розвиток того чи іншого суспільного явища, його наукове осмислення, співвідношення із закономірностями і тенденціями суспільного розвитку. Водночас потрібно враховувати, що у порівнянні з правовими нормами принципи права відрізняються більшою стійкістю, залишаються незмінними протягом тривалого часу [5, с. 37].

Так і принципи нагляду і контролю за додержанням трудового законодавства змінювалися відповідно до змін суспільних відносин. Більше того, в залежності від того, на яких принципах засновано правовий порядок, можна значною мірою судити і щодо характеру самої держави (демократична, тоталітарна тощо).

Основними засадами діяльності системи органів фабричної інспекції в дореволюційний період були: законність; поєднання виборності і призначу-

ваності; поєднання колегіальності і єдиноначальності в структурі та діяльності цих органів; публічність [8].

У радянський період принципи функціонування контрольно-наглядових органів змінилися у зв'язку з трансформацією самої системи. До них стали відноситися такі принципи як класовий (пролетарський) інтернаціоналізм і демократичний централізм; поєднання виборності і призначуваності; партійності; поєднання колегіальності і єдиноначальності в структурі та діяльності цих органів; революційної законності [8].

До сучасних принципів організації контрольно-наглядових органів належать, насамперед принципи, текстуально закріплені у ст. 3 Закону України "Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності" від 05.04.2007р. № 877-V, які мають міжгалузевий характер та з-поміж іншого поширюються і на контрольно-наглядові відносини у сфері праці. До таких принципів законодавець відносить: пріоритетність безпеки у питаннях життя і здоров'я людини, функціонування і розвитку суспільства, середовища проживання і життєдіяльності перед будь-якими іншими інтересами і цілями у сфері господарської діяльності; підконтрольність і підзвітність органу державного нагляду (контролю) відповідним органам державної влади; об'єктивність та неупередженість здійснення державного нагляду (контролю), неприпустимість проведення перевірок суб'єктів господарювання за анонімними та іншими необґрунтованими заявами, а також невідворотність відповідальності осіб за подання таких заяв; здійснення державного нагляду (контролю) лише за наявності підстав та в порядку, визначених законом; відкритість, прозорість, плановість та системність; неприпустимість дублювання повноважень контрольних органів та неприпустимість здійснення контрольно-наглядових заходів різними органами з одного й того самого питання; невтручання у статутну діяльність суб'єкта господарювання, якщо вона здійснюється в межах закону; відповідальність органу державного нагляду (контролю) та його посадових осіб за шкоду, заподіяну суб'єкту господарювання внаслідок порушення вимог законодавства; дотримання умов міжнародних договорів України; незалежність органів державного нагляду (контролю) від політичних партій та будь-яких інших об'єднань громадян; наявність одного органу державного нагляду (контролю) у складі центрального органу виконавчої влади.

Важливий принцип організації нагляду і контролю містить і Закон України "Про охорону праці" в редакції Закону № 229-IV від 21.11.2002 р., який серед засад державної політики у сфері охорони праці визначає принцип забезпечення координації діяльності органів державної влади, установ, організацій, об'єднань громадян, що розв'язують проблеми охорони здоров'я, гігієни та безпеки праці, а також співробітництва і проведення консультацій між роботодавцями та працівниками (їх представниками), між усіма соціальними групами під час прийняття рішень з охорони праці на місцевому та державному рівнях. Іншими словами цей принцип можна назвати соціальним партнерством. Не випадково Модельний закон СНД "Про соціальне партнерство" від 16.11.2006 р. № 27-14 до форм останнього, з-поміж інших,

відносить участь представників сторін соціального партнерства в підготовці й проведенні заходів по забезпеченню охорони праці та здійснення контролю за дотриманням національного законодавства про працю. Погодимось із науковцем І. А. Лосицею, яка виділяє дві форми прояву соціального партнерства як принципу нагляду і контролю за додержанням трудового законодавства: по-перше, існування та тісний взаємозв'язок державного та громадського контролю; по-друге, активна участь обох сторін в організації та проведенні нагляду і контролю [4, с. 338]. Утім принцип соціального партнерства не є суто досягненням сучасного стану трудового законодавства та його реалізації, він у тій чи іншій мірі – де-юре та/або де-факто – знаходив своє відображення, починаючи зі становлення інституту нагляду і контролю у сфері праці. На необхідність поєднання державного та громадського контролю вказував ще на початку ХХ ст. фабричний інспектор С. Гвоздев, зазначаючи, що "застосування законодавства ... досить недосконале; воно може бути повним ... тільки тоді, коли всюди набудуть розвитку вільні робітничі організації, тобто коли самі робітники будуть стежити за виконанням закону і перестануть поступатися своїми правами" [1, с. 225]. Однак, як відомо, поки принципи не знаходять свого закріплення у правових нормах чи не впливають із їх змісту, вони належать лише до сфери правосвідомості, будучи у статусі ідей-принципів. Можливість перетворитися із ідеї поєднання громадського та державного контролю у правові норми, які б закріпили принцип соціального партнерства, з'явилася в роки національно-визвольних змагань 1917-1920 років.

Так, за часів Центральної Ради був розроблений законопроект про створення Головної ради праці, до повноважень якої мав належати "...загальний нагляд і постійне спостереження за правильним виконанням законів, положень і правил про всі види найманої праці" [7]. До складу Головної ради праці повинні були входити по 18 представників від робітників та підприємців та 2-х представників від районних і місцевих палат праці (знову ж таки по 1-му представнику від працівників і роботодавців). Такими ж були підходи і до формування районних і місцевих палат праці. І хоча даний законопроект, як і ряд інших, так і не був реалізований через відомі історичні події, він засвідчив про прагнення тодішніх законотворців закріпити нові підвалини взаємодії працівників і роботодавців та започаткувати інститут соціального партнерства і взаємної відповідальності.

Таким чином, принципами нагляду та контролю за додержанням трудового законодавства є об'єктивно обумовлені правові основи його організації та здійснення, які можуть змінюватись, наповнюватись новим змістом зі зміною суспільних відносин.

Список використаної літератури:

1. Гвоздев С. Записки фабричного инспектора. Из наблюдений и практики в период 1894-1908 гг. [Текст] : монография / С. Гвоздев. – Изд. вт-е. – М. ; Л. : Госиздат, 1925. – 227 с.
2. Давид Р. Основные правовые системы современности. – М.: Прогресс, 1988. – 399 с.

3. Колодій А.М. Конституція і розвиток принципів права України (методологічні питання) [Текст]: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01; 12.00.02. – К., 1998. – 382 с.

4. Лосиця І. А. Соціальне партнерство в системі принципів нагляду та контролю за дотриманням трудового законодавства / І. А. Лосиця // Актуальні проблеми права: теорія і практика. – 2013. – № 26. – С. 335-340. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/app_2013_26_47.pdf

5. Погребняк С. П. Основоволожні принципи права (змістова характеристика) : монографія / С. П. Погребняк. – Х.: Право, 2008. – 240 с.

6. Смирнов Д. А. Методологические аспекты принципов права / Д. А. Смирнов // Юридическая наука и образование. – Харьков: НЮАУ им. Ярослава Мудрого, 2009. – Вып. 2. – С. 34-49.

7. Состав Главной палаты. – ЦДАВО України, Ф. 2857. – Оп. 1. – Спр. 34. – Арк. 217.

8. Шавин В. А. Организационно-правовые формы надзора и контроля за соблюдением законодательства о труде во второй половине XIX в. – конце 80-х г.г. XX в.: историко-правовое исследование [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. – Нижний Новгород, 2009. – 237 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.dissercat.com/content/organizatsionno-pravovye-formy-nadzora-i-kontrolya-za-soblyudeniem-zakonodatelstva-o-trude#ixzz2swXPBEх5>

Харченко Т.О.,

кандидат історичних наук, доцент кафедри правознавства
ВНЗ Укоопспілки "Полтавський університет економіки і торгівлі"

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОКРЕМИХ АСПЕКТІВ ГРОМАДЯНСТВА

Термін "громадянство" походить від слів "місто", "громадянин". Англійською – city – citizenship. Німецькою Burger – це не тільки громадянин, але й міський житель. Звідси є зрозумілим, що перші республіки запозичили досвід самоврядних міст. Водночас у документах для позначення громадянства використовується інший термін – nationality (англ.), nationalite (фр.), nazionalita (італ.). Він розуміється як приналежність до держави. Справа в тім, що термін "nation" в іноземних мовах (англійській, французькій тощо) означає не "національність" в етнічному значенні, як це має місце в українській мові, а "націю", "народ", "державу" у суспільно-політичному змісті. У німецькій це розуміння виражене буквально – Staatsangehorigkeit – державна приналежність. Крім громадянства вживається термін "підданство". Раніше він використовувався для означення приналежності до монархії. При цьому в ряді монархій (наприклад, у Бельгії, Іспанії, Нідерландах) цей термін у законодавстві взагалі не застосовується й замінений терміном "громадянство".

Правовідносини громадянства утворюють основу правового статусу індивіда в міжнародному праві. Громадянством є постійний стійкий політико-

правовий зв'язок індивіда з державою, що виражається в сукупності їхніх взаємних прав і обов'язків. У цьому поширеному в літературі визначенні підкреслюється наявність взаємних прав і обов'язків у людини й держави. Громадянство – юридична приналежність особи до державно організованого суспільства. Громадянство – *стійкий* правовий зв'язок, бо навіть у разі тривалого перебування громадянина за кордоном вона не переривається. Безпосередній зв'язок з міжнародно-правовим регулюванням мають чинні в більшості держав конституційні й спеціальні норми щодо забезпечення прав і законних інтересів своїх громадян державою, що перебувають поза її межами.

Основу саме такого підходу містить стаття 16 Міжнародного пакту про громадянські й політичні права: "Кожна людина, де б вона не перебувала, має право на визнання його правосуб'єктності" [1]. Природно, громадянин однієї держави, що проживає або тимчасово перебуває на території іншої, підданий юрисдикції держави перебування й підлеглий її законодавству. Але правовий зв'язок цього громадянина зі своєю державою зберігається й проявляється у відповідних повноваженнях держави громадянства. У результаті це формулювання принципово відрізняється від раніше прийнятого визначення громадянства як приналежності людини до держави. Воно відображене, зокрема, в академічному виданні "Курсу міжнародного права" [2]. Цієї ж точки зору дотримується й знаний фахівець з міжнародного права, професор, доктор юридичних наук, член Комісії міжнародного права ООН І. Лукашук [3].

Цьому заперечує М. Ушаков, який вважає, що громадянин, незалежно від свого місцезнаходження, підлягає суверенній владі держави своєї громадянської приналежності, оскільки, перебуваючи як іноземець на території іншої держави, він, безумовно, підлеглий юрисдикції останньої. До державно організованого суспільства належать не лише громадяни держави, але й інші особи — іноземці й апатриди, які в цей час перебувають на її території, становлячи його населення. Отже, він наполягає на неточності запропонованого визначення і пропонує таке: "громадянство" (підданство) – термін, що означає юридичну приналежність до організованого в дану державу суспільства індивіда, наділеного певними правомочностями по керівництву справами цього суспільства" [4]. Нове розуміння громадянства знайшло місце в законодавстві країн і міжнародній практиці. Так, Законом України "Про громадянство" (ст.1) громадянство визначається як "правовий зв'язок між фізичною особою і Україною, що знаходить свій вияв у їх взаємних правах та обов'язках" [5].

Згідно зі своїм статусом громадянин користується правами, передбаченими законом, і несе відповідні зобов'язання. Держава забезпечує права громадянина й контролює виконання ним обов'язків. Перебуваючи за кордоном, громадянин зобов'язаний дотримуватися законів своєї держави, останнє забезпечує йому дипломатичний захист. Часто міжнародні договори передбачають надання громадянам держав-підписантів певних прав і пільг.

У деяких країнах існують різні види громадянства. У Нідерландах особи, що народилися в голландських володіннях (колоніях), мають статус підданих на відміну від повноправних громадян, нідерландців. Така ж модель існує й у Великобританії. У деяких федераціях, як у США, крім федерального, існує й

громадянство суб'єктів – штатів. У Швейцарії є громадянство кантону й громади. Громадянство суб'єктів Федерації є і в Росії. Таке громадянство має внутрішньодержавний характер, означаючи правовий зв'язок людини з відповідною частиною держави. Міжнародного значення воно позбавлене, оскільки в міжнародному праві існує лише федеральне громадянство.

Правовідносини громадянства стійкі в просторі й у часі. Перебування особи за кордоном не перериває правовідносин громадянства, так само як і укладення чи припинення шлюбу з іноземним громадянином. Способи набуття, зміни та втрати громадянства встановлюються законодавством держави згідно з нормами і принципами міжнародного права, котрі також регулюють як загальні питання громадянства (про право кожного на громадянство, збереження громадянства при вступі в шлюб, громадянство дітей), так і спеціальні (подвійного громадянства й безгромадянства). У числі перших – Пакт про громадянські й політичні права 1966 р., Конвенція про громадянство заміжньої жінки 1957 р., Конвенція про права дитини 1989 р. і ін. До інших належать двосторонні угоди про запобігання виникнення подвійного громадянства, Конвенція про статус апатридів 1954 р., Конвенція про скорочення безгромадянства 1961 р. тощо.

За міжнародним правом вирізняють способи набуття громадянства в загальному порядку (за народженням й натуралізація) й у винятковому порядку (оптація). При набутті громадянства за народженням застосовують принципи: національний ("право крові" – *jus sanguinis*) і територіальний ("право ґрунту" – *jus soli*). Відповідно до першого дитина, батьки якої на момент народження перебувають в громадянстві однієї держави, є громадянином цієї держави незалежно від місця народження. Цього принципу дотримується більшість держав, зокрема й Україна. За правом ґрунту дитина, що народилася на території держави, є її громадянином незалежно від громадянства батьків. Цим принципом користуються переважно латиноамериканські держави. Однак найчастіше держави керуються обома принципами.

Другим за значенням способом набуття громадянства є натуралізація (укорінення), тобто прийом до громадянства іноземця або апатрида на їхнє прохання. Умови натуралізації визначаються самою державою. Деякі країни закріплюють застереження, щоб перешкодити набуттю громадянства окремими категоріями осіб. Співробітники дипломатичних представництв і члени родин відповідно до Конвенції про дипломатичні зносини 1961 р. не можуть набувати громадянства держави, де вони перебувають, у тому порядку, що встановлений у цій державі [6]. Окремі питання набуття громадянства можуть регулюватися міжнародними договорами. Так, Конвенція про громадянство одруженої жінки 1957 р. установлює, що ні укладення, ні розірвання шлюбу між громадянином будь-якої держави й іноземцем, "ні зміна громадянства чоловіком під час існування шлюбного союзу не будуть відображатися автоматично на громадянстві дружини" (ст.1) [7]. Набуття громадянства у винятковому порядку здійснюється через інститут оптації, коли громадянин сам вибирає собі громадянство як наслідок подвійного громадянства.

Новим інститутом є громадянство інтеграційного союзу держав. Маастрихтський Договір 1992 р. передбачає громадянство Європейського Союзу для громадян держав-членів. Громадянство означає зв'язок з державою, а Союз не є навіть конфедерацією. Тож в цьому разі йдеться про особливе громадянство. Громадянин Союзу в межах території держав-членів має право вільного пересування й перебування. Він може обирати й бути обраним до місцевих органів влади. Загалом громадянство Союзу має внутрішнє значення: у міжнародному праві враховується лише громадянство відповідної держави-члена. На це становище не впливає й те, що громадянин Союзу має право на дипломатичний захист з боку будь-якої держави-члена в країні, де його держава не представлена (ст. 20). За згодою держав такий захист може надаватися без усякого союзного громадянства. В обох випадках необхідно одержати на це згоду країни перебування [8]. Така ж модель свого часу була прийнята Союзом Білорусі й Росії. Кожний громадянин цих держав "є одночасно громадянином Союзу". Громадянин Союзу має право на вільне пересування й постійне проживання в межах території учасників. Постійне проживання в іншій державі надає право обирати й бути обраним в органи місцевого самоврядування. Передбачено й право на дипломатичний захист у третій країні [9].

Список використаної літератури:

1. Міжнародний пакт про громадянські й політичні права // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_043.
2. Курс міжнародного права: В 7 т. / [гл. ред. В.Н. Кудрявцев]. – М. : Наука, 1990. – Т. 3. – С. 69.
3. Лукашук И.И. Международное право. Общая часть/ И.И. Лукашук. – М. : Волтерс Клувер, 2005. – С. 369.
4. Ушаков Н.А. Международное право: Ученик / Ушаков Н.А. – М.: Юрист, 2000. – С. 99-100.
5. Закон України "Про громадянство України" від 18 січня 2001 р. № 2235-III // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2235-14>.
6. Віденська конвенція про дипломатичні зносини 1961 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_048.
7. Конвенція про громадянство одруженої жінки 1957 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_158.
8. Договір Європейський Союз 1992 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_029.
9. Лукашук И.И. Международное право. Общая часть / Лукашук И.И. – М. : Волтерс Клувер, 2005. – С. 372.

Навчальне видання

ПРАВА ТА ОBOB'ЯЗКИ ЛЮДИНИ І
ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ

Частина I

*Матеріали III Всеукраїнської
науково-практичної конференції
(м. Ніжин, 21 листопада 2014 р.)*

Технічний редактор – І. П. Борис
Верстка, макетування – А. В. Новгородська

Книга друкується за авторським редагуванням